Łukasz Kwadrans

romopedia

Encyklopedia wiedzy o Romach

Fundacja Integracji Społecznej Prom

Wrocław 2015

Romopedia – encyklopedia wiedzy o Romach

Wybór haseł i opracowanie: Łukasz Kwadrans

Konsultacja merytoryczna: Janusz Balkowski

Projekt okładki: Harry Slogan

Opracowanie graficzne: Fundacja Integracji Społecznej Prom, Harry Slogan

Recenzenci:

Doc. Ph Dr. Jaroslav Balvín, PhD.

dr hab. Barbara Grabowska

doc. PhDr. Michal Kozubík, PhD.

Asoc. Prof. PhD. Hristo Kyuchukov, DrSc

Wydawca:

Fundacja Integracji Społecznej Prom

tel./fax +48 71 359 29 21

biuro@fundacjaprom.pl

www.fundacjaprom.pl

www.romarising.com

www.jednizwielu.pl

www.romopedia.pl

Wydanie pierwsze, wersja 1.0

Copyright © 2015 Łukasz Kwadrans

Copyright © 2015 Fundacja Integracji Społecznej Prom

ISBN 978-83-62969-24-1

Wrocław 2015

Człowiek – najlepsza inwestycja.

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego – Program Operacyjny Kapitał Ludzki.

romopedia

Romopedia – rzetelne źródło wiedzy o Romach.

Internetowa encyklopedia dostępna dla wszystkich pod adresem www.romopedia.pl.

Głównym celem Romopedii jest popularyzacja wiedzy o Romach. Hasła dotyczą zarówno historii, kultury, obyczajowości, tradycji, jak i współczesnej sytuacji Romów. Będą modyfikowane, uatrakcyjniane o dodatkowe materiały, a w przyszłości ma być ich coraz więcej.

Romopedia jest projektem towarzyszącym kampanii społecznej Jedni z wielu, która ma na celu poprawę wizerunku polskich Romów. Walka z negatywnymi stereotypami zwiększa ich szanse związane z edukacją, zatrudnieniem i społeczną integracją.

Spis treści

Wprowadzenie **/6**
Akademia Smorgońska **/9**
Akcja zatrzymania taborów **/11**
Architektura cmentarna Romów **/14**
Architektura romska **/16**
Asystenci romscy **/18**
Bare mageripena (wielkie skalania) **/20**
Bergitka Roma **/22**
Wybrana bibliografia cyganologiczna **/24**
Cacipen **/30**
Celo **/32**
Chaładytka Roma **/34**
Cyganologia **/38**
Dekada na rzecz Romów w Europie **/40**
Dialekty romani **/42**
„Dialog-Pheniben" **/44**
Potrawy dawne i tradycyjne oraz cygańska dieta **/45**
Ederlezi **/47**
Edukacja Romów **/50**
Egipt **/53**
Eksterminacja Romów podczas II wojny światowej **/55**
Etnonimy **/58**
Fundacja Integracji Społecznej Prom **/61**
Flaga **/64**
Gadzio, gadje **/66**
Getto **/69**
Hnutí R **/71**
Hymn **/74**
Indie **/77**
Instytut Studiów Romskich **/79**
International Romani Union **/80**
InterRRa **/83**
Jedni z wielu **/85**
Jerzy Ficowski **/87**
Język romani **/88**
Jonkaro **/91**
Kale **/93**
Karol Parno Gierliński **/95**
Kełderasze **/97**
Klasy romskie **/99**
Lowarzy **/101**
Komisja Wspólna Rządu oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych **/103**
Komponent romski PO KL **/104**
Kongresy romskie **/106**
Kris **/110**
Królowie cygańscy **/112**
Liczebność Romów w Europie **/115**
Liczebność Romów w Polsce **/117**
Magerdo **/120**
Mageripen **/122**
Magia cygańskich wróżek **/124**
Mangavipen **/126**
Manus **/128**
Manusipen **/130**
Medycyna ludowa **/132**
Międzynarodowy Dzień Pamięci o Zagładzie Romów (2 sierpnia) **/134**
Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów **/136**
Muzeum Romskiej Kultury w Brnie **/139**
Muzeum Okręgowe w Tarnowie (Wystawa) **/141**
Namioty cygańskie **/143**
Nauczyciele wspomagający edukację romską **/145**
Nomadyzm **/148**
Obcy/Inny/Swój – Cygan/Rom **/150**
Osady romskie **/153**
Papusza **/156**
Parafialna Szkoła Romska w Suwałkach **/159**
Paszportyzacja **/161**
Patywa **/164**

Phuripen **/166**
Pierwsze romskie stowarzyszenie. Wojewódzki Zarząd Stowarzyszenia Cyganów Osiadłych w Wałbrzychu (1952–1955) **/168**
Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003 **/172**
Pochodzenie Cyganów / Romów **/175**
Pogromy Cyganów / Romów w okresie PRL **/177**
Pogromy Cyganów / Romów w okresie transformacji **/181**
Polska Roma **/184**
Porrajmos **/186**
Program integracji społecznej Romów na lata 2014–2020 **/188**
Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce (2004–2013) **/191**
Psychologiczne determinanty nietolerancji wobec Romów **/194**
Religia Romów **/197**
Romanipen **/199**
„Romano Atmo" **/201**
ROMARISING **/202**
Romologia **/205**
Romska grupa etniczna **/207**
Romska mniejszość etniczna **/209**
Romski ruch religijny (rzymsko-katolicki) **/211**
„Rrom p-o Drom" **/213**
Samudaripen **/214**
Sasytka Roma **/216**
Sinti **/217**
Skalania **/219**
Socjologiczne determinanty nietolerancji wobec Romów **/221**
Specjalny program trzyletniego nauczania początkowego dla Romów (1992 r.) **/223**
Stereotypy na temat Romów **/225**
Stowarzyszenia romskie w Polsce **/227**
Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne Romów w Tarnowie **/229**
Stowarzyszenie Romów w Polsce **/231**
Stowarzyszenie Romów we Wrocławiu „Romani Bacht" **/233**
Struktura wewnętrzna Romów **/236**
Studia podyplomowe „Romologia" **/238**
„Studia Romologica" **/240**
Szczurowa **/241**
Szero Rom **/243**
Szkoła romska w Użhorodzie **/245**
Światowy Dzień Romów (8 kwietnia) **/248**
Tabor cygański **/250**
The European Roma Right Center **/252**
The Gypsy Lore Society **/253**
Tożsamość romska **/255**
Tykne mageripena (małe skalania) **/258**
Ubiory cygańskie **/260**
Uchwała nr 452/52 (Pomoc państwa w przechodzeniu Cyganów na osiadły tryb życia) **/262**
Wozy cygańskie **/265**
Wójt **/267**
Wurdonara Roma, Sanocka Roma **/269**
Wybrane romskie imprezy kulturalne, pielgrzymki i obchody rocznicowe **/270**
Vuźo – magerdo (czyste – nieczyste) **/271**
Zagłada Romów – KL Auschwitz-Birkenau **/273**
Zefiryn Giménez Malla **/275**
Zawody romskie **/277**
Zróżnicowanie grupowe Romów w Polsce **/279**
Związek Romów Polskich **/282**

Wprowadzenie

> *Po to, żebym był rzeczywistym uczestnikiem świata kultury, potrzebna mi jest kultura drugiego człowieka. Nie mogę się ograniczać do tego, że pozwalam mu być odmiennym. Ale muszę w jakiś sposób wprowadzić jego kulturę, jego wartości i prawdę w sferę mojego własnego myślenia. Podjąć wewnętrzny dialog z tą drugą kulturą i z tym odmiennym sposobem myślenia. To nie tylko tolerowanie czegoś odmiennego, ale także zrozumienie, że bez tego innego ja nie mogę być samym sobą.*
>
> V. S. Bibler

Zachodzące współcześnie zmiany społeczne i kulturowe oraz praktyka życia codziennego niezmiennie potwierdzają ciągłą potrzebę otwierania się na inne społeczności i ich kultury, i tym samym potrzebę realizacji rzetelnej edukacji międzykulturowej, która stwarza możliwość odkrywania i zrozumienia siebie z perspektywy zauważania i oceniania Innych. W szczególnej sytuacji znajdują się zawsze mniejszości narodowe i etniczne funkcjonujące na pograniczu/pograniczach kulturowych, które – żyjąc na danym terytorium grupy większościowej – wypracowują różne formy wzajemnych stosunków kształtowanych stycznością i społecznymi kontaktami.

Polska jest państwem, w którym od wieków współżyli i nadal współżyją przedstawiciele wielu narodów, języków i wyznań. Charakter tego współżycia w minionych latach cechowało zarówno pokojowe współbycie, jak również pojawiały się w różnych okresach ostatniego stulecia dążenia do zasymilowania grup mniejszościowych, formalnego ograniczenia możliwości pielęgnowania własnej kultury i oświaty czy wręcz ich marginalizowanie. Mimo zapisów w polskiej Konstytucji gwarantujących mniejszościom narodowym i etnicznym w naszym kraju m.in. wolność zachowania i rozwoju własnego języka, obyczajów i tradycji, rozwoju własnej kultury, możliwość tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych czy służących ochronie tożsamości religijnej – praktyka życia społecznego często odbiegała i nadal odbiega od prawno-formalnych zapisów.

Z danych pozyskanych podczas Narodowego Spisu Powszechnego Ludności w 2011 roku wynika, iż przynależność do mniejszości narodowych i etnicznych oraz używanie języka regionalnego deklaruje w Polsce niespełna 3% ogółu obywateli. Spośród mniejszości narodowych i etnicznych najliczniejsze społeczności stanowią Niemcy (ok. 148 tys.), Ukraińcy (ok. 51 tys.), Białorusini (ok. 47 tys.) oraz Romowie (ok. 17 tys.). Ci ostatni zarówno w naszym kraju, jak i w innych państwach europejskich są

grupą, która – ze względu na specyfikę swej odmienności kulturowej – jest szczególnie dyskryminowana i w stosunku do której utrwaliło się w świadomości grup większościowych wiele stereotypowych wyobrażeń oraz uprzedzeń etnicznych.

Źródłem specyficznego wykluczenia społecznego i przejawianego wobec Romów dystansu kulturowego jest przede wszystkim brak zrozumienia ich Inności wyrażającej się w odrębności kulturowej i językowej. Potwierdzają to zarazem rezultaty wielu badań społecznych, wskazujące na społeczność Romów jako z jednej strony – najliczniejszą mniejszość w Europie, liczącą około 12 mln, a z drugiej – na grupę o najwyższym wskaźniku dyskryminacji spośród wszystkich grup mniejszościowych.

Zasadnym zatem staje się budowanie edukacyjnych programów mających na celu wspieranie Romów, a przede wszystkim umożliwiających poznanie tej społeczności, której historia splata się z losami naszego kraju już od początku XV wieku. Taki m.in. Program na Recz Społeczności Romskiej w Polsce realizuje we Wrocławiu i na Dolnym Śląsku Fundacja Integracji Społecznej „Prom", skupiająca pracowników oświaty, nauczycieli, animatorów kultury, terapeutów, studentów i wolontariuszy oraz upowszechniająca w formie licznych publikacji wiedzę o tej grupie mniejszościowej.

Prezentowana Czytelnikowi *Romopedia – encyklopedia wiedzy o Romach* jest szczególną pracą, zawierającą opracowania 123 haseł, składających się na swoiste kompendium wiedzy o romskiej mniejszości etnicznej. Wyboru haseł i ich opracowania podjął się dr Łukasz Kwadrans – pracownik naukowy Uniwersytetu Śląskiego, Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie, politolog i pedagog od wielu lat zajmujący się Romami w Polsce i realizujący w swoich rodzinnych Świebodzicach – regionalnym mieście Dolnego Śląska –wiele kampanii społecznych mających na celu przełamanie utrwalonego społecznie negatywnego obrazu Cygana/Roma.

Przemyślany układ haseł i ich zawartość merytoryczna pozwala uważnemu Czytelnikowi w sposób syntetyczny prześledzić historię i kulturę tej społeczności na tle naszego kraju i Europy, poznać jej specyficzną odmienność, wewnętrzne zróżnicowanie, język, stosunek do religii, edukacji, sytuację społeczno-bytową, stowarzyszenia romskie w Polsce, programy na rzecz społeczności romskiej w naszym kraju czy wybrane romskie imprezy kulturalne, pielgrzymki i obchody rocznicowe. Każde hasło uzupełnione jest o dodatkową bibliografię i adresy stron internetowych umożliwiających wyczerpujące poznanie danego zagadnienia. Wartościowym walorem estetycznym wzbogacającym *Romopedię* są także zamieszczone m.in. oryginalne grafiki twórców romskich oraz zdjęcia.

Należy żywić nadzieję, że ta interesująco poznawczo, nietradycyjna forma przybliżenia nam społeczności romskiej spełni zamierzone funkcje edukacyjne i umożliwi – nawiązując do przywołanych w motcie

słów V. S. Biblera – wprowadzenie kultury romskiej i jej wartości w sferę naszego myślenia oraz podjęcie dialogu z tą kulturą i z tym odmiennym sposobem myślenia.

Ustroń, lipiec 2015 Ewa Ogrodzka-Mazur

Akademia Smorgońska

Akademia Smorgońska (*smorgoński akademik*, *gagatek smorgoński*) zdominowane przez Cyganów centrum tresury niedźwiedzi. Ośrodek zlokalizowany w Smorgonie, w powiecie oszmiańskim, na terenie dzisiejszej Białorusi. Założył go prawdopodobnie książę Karol Radziwiłł („Panie Kochanku"). Rozkwitał w XVI i XVII w. Zlikwidowany podczas powstania listopadowego.

Akademia Smorgońska

Cyganie i tresowane niedźwiedzie byli jeszcze w XVIII–XIX w. atrakcją miast i wsi. Później zakazano wprowadzania niedźwiedzi do osiedli ludzkich, są jednak przekazy świadczące o tym, że jeszcze przed II wojną światową pojawiali się wędrujący po wsiach niedźwiednicy.

Profesja jest wciąż praktykowana na Bałkanach, jednak sposoby tresury i hodowli niedźwiedzi są mniej humanitarne i odbiegają od tych tradycyjnych. Stąd np. w Bułgarii powstało prawo chroniące te zwierzęta.

Tresowane niedźwiedzie były przez Romów wykorzystywane między innymi do popisów cyrkowych. Szczególnie specjalizowali się w tym Ursari

(grupa romska, której nazwa pochodzi z języka rumuńskiego i bułgarskiego).

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar,* Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

K. Gierliński, *Profesje Romskie*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2012.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

jednizwielu.pl

http://ciekawostkihistoryczne.pl/2011/02/04/slynna-na-cala-europe-niedzwiedzia-akademia-oczywiscie-w-polsce/

http://www.cyganskawyspa.pl/cms/tresura-niedzwiedzi/

Akcja zatrzymania taborów

Akcja zatrzymania taborów akcja przeprowadzona między 23 a 25 marca 1964 r., w wyniku której polscy Romowie zostali zewidencjonowani, zmuszeni do zmiany trybu życia i stałego osiedlenia się. Zabroniono im podróżowania taborami, wprowadzono przymusową rejestrację i zaczęto ściśle przestrzegać regulacji dotyczących organizowania zgromadzeń i wieców. Akcja zatrzymania taborów była efektem zdecydowanej i represyjnej polityki państwa wobec Romów. Jej główne założenia zostały zawarte w opracowaniach przygotowanych na początku lat sześćdziesiątych przez Komisję ds. Narodowościowych.

Przyczyny akcji
Na kolegium MSW, które odbyło się 5 lutego 1964 roku, przedstawiono raport o sytuacji ludności cygańskiej. Z informacji w nim zawartych wynikało, że od 1952 do końca 1963 r. około 7000 Cyganów miało stałe miejsce zamieszkania, z tego niemal 4000 osiedliło się od momentu wprowadzenia w życie uchwały. Około 5–8 tysięcy Romów nadal jednak prowadziło wędrowny tryb życia. Z uwagi na przypadki zaniedbań w realizacji uchwały przez jednostki terenowe administracji, zalecano zaostrzenie działań i restrykcyjne egzekwowanie przepisów oraz skuteczniejsze ewidencjonowanie Romów.

Sposoby realizacji i przewidziane sankcje
Tych, którzy nie przystosowali się do zaleceń władz, karano za włóczęgostwo, zastraszano, grożono wysokimi karami. Pozyskiwano nazwiska wójtów, ich adresy zamieszkiwania w zimie, trasy przejazdu taborów i miejsca ich postoju w okresie letnim. Podejmowano nawet próby stworzenia sieci agentów wśród samych Cyganów, jednak bezskutecznie. Na skutek tych działań ruch taborów zamarł niemal całkowicie. Administracyjnie dotknęło to 10360 osób (3500 dorosłych, 6860 dzieci do 16 roku życia, 1146 koczujących rodzin), co stanowiło wówczas ok. 75% ogólnej liczby Cyganów w Polsce. Zatrzymano wtedy 21 osób poszukiwanych za popełnienie przestępstw, zarejestrowano 1300 mężczyzn podlegających obowiązkowi służby wojskowej, 297 osób bez meldunku i 1529 Romów bez dowodów osobistych lub posiadających nieaktualne dokumenty.

Podstawa prawna

Nie było odpowiedniej ustawy, która regulowałaby działania władz i równoznacznie odnosiłaby się do zakazu prowadzenia wędrownego stylu życia i obowiązku ewidencji. Administracja powoływała się więc na inne przepisy. W specjalnie sporządzonym załączniku *O możliwościach zastosowania przepisów ogólnopaństwowych do ludności cygańskiej* ograniczających przede wszystkim ich koczowniczy tryb życia znajdowało się 10 ustaw i instrukcja ich stosowania. Powoływano się m.in. na ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych, o zgromadzeniach, o ochronie przeciwpożarowej i in. Na podstawie powyższych przepisów zarzucano Cyganom, że poprzez swoje wędrówki powodują roznoszenie chorób zakaźnych, organizują zbiorowiska bez zezwolenia i stwarzają niebezpieczeństwo zaprószenia ognia.

Liczba Romów prowadzących wędrowny tryb życia w PRL

Rok	Liczba rodzin	Liczba osób
po roku 1950	75%	ponad 10 tysięcy
1970	205	1069
1976	85	453
1983	34	388

Źródło: A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004, s. 148–153; M. G. Gerlich, *The Gypsies or the Romany* [w:] *Ethnic Minorities and Ethnic Majority. Sociological Studies of Ethnic Relations in Poland*, red. M. S. Szczepański, Katowice 1997; Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji*. Wrocław–Wałbrzych 2008, s. 174; idem, *Romowie* [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa*, red. S. Dudra, B. Nitschke, Kraków 2010, s. 244; A. Mirga, *Romowie – proces kształtowania się podmiotowości politycznej* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, P. Madajczyk (red.), Warszawa 1998, s. 110–179; L. Olejnik, *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960*, Łódź 2003, s. 563, 565, 584; Ł. Sołtysik, *Polityka Polski Ludowej wobec Romów w latach 1944/45–1989* [w:] I*nteRRa 6. Interkulturalita a narodnostne mensiny: v socialnych, filozofickych, pedagogickych, kulturnych, historickych, a prirodovednych suvislostiach*, J. Balvin, Lenka Vavrekova a kolektiv (red.), Spisska Nova Ves 2008, s. 467, 469; idem, *Romowie w polityce komunistycznych władz Polski (1944/1945–1989)* [w:] *Internacjonalizm, czy...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944–1989)*, red. J. Hytrek-Hryciuk, G. Strauchold, J. Syrnyk, Wrocław 2011.

Przewidywane efekty

Działania te miały umożliwić wprowadzenie idei produktywizacji Romów. Zamierzano ułatwić im zdobycie pracy, a na ich dzieci rozciągnąć obowiązek nauki, doprowadzając w konsekwencji do integracji, a raczej asymilacji ze społeczeństwem polskim.

W konsekwencji akcji przeprowadzonej w marcu 1964 r. w miejscu zatrzymania pozostało początkowo tylko 129 romskich rodzin, a nie podporządkowało się 657. Natomiast 360 deklarowało zaprzestanie wędrówki w najbliższym czasie.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

M. G. Gerlich, *The Gypsies or the Romany* [w:] *Ethnic Minorities and Ethnic Majority. Sociological Studies of Ethnic Relations in Poland,* red. M. S. Szczepański, Katowice 1997.

P. Krzyżanowski, *Akcja osiedleńcza ludności cygańskiej w PRL,* „Dialog=Pheniben" 1996, nr 2.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji*. Wrocław–Wałbrzych 2008.

Ł. Kwadrans, *Romowiez* [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa*, red. S. Dudra, B. Nitschke, Kraków 2010.

A. Mirga, *Romowie – proces kształtowania się podmiotowości politycznej* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, P. Madajczyk (red.), Warszawa 1998.

A. Mirga, *Romowie w historii najnowszej Polski* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce,* red. Z. Kurcz, Wrocław 1997.

L. Olejnik, *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960*, Łódź 2003.

L. Ostałowska, *Testament Cygana Felusia,* „Magazyn Gazety Wyborczej", 15.06.2000.

Ł. Sołtysik, *Akcja ankietyzacyjna „C" z 22 września 1952 r. i paszportyzacja Romów z 7–10 marca 1955 r. na Dolnym Śląsku* [w:] *Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców. Studia nad zagadnieniem*, J. Syrnyk (red.), Warszawa 2009.

Ł. Sołtysik, *Polityka Polski Ludowej wobec Romów w latach 1944/45–1989* [w:] *InteRRa 6. Interkulturalita a narodnostne mensiny: v socialnych, filozofickych, pedagogickych, kulturnych, historickych, a prirodovednych suvislostiach*, J. Balvin, Lenka Vavrekova a kolektiv (red.), Spisska Nova Ves 2008.

Ł. Sołtysik, *Roma situation in Polish People's Republic as reflected in the document from July 1984. Remarks on the consequences of 35 years of Poland's policy towards Roma community* [w:] *Situation of Roma Minority in Czech, Poland and Slovakia*, J. Balvin, Ł. Kwadrans (red.), Wrocław 2009.

Ł. Sołtysik, *Romowie w polityce komunistycznych władz Polski (1944/1945–1989)* [w:] *Internacjonalizm, czy...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944–1989),* red. J. Hytrek-Hryciuk, G. Strauchold, J. Syrnyk, Wrocław 2011.

H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995,* Lublin 1998.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

visegradroma.com

jednizwielu.pl

Architektura cmentarna Romów

Architektura cmentarna Romów Cyganie w Polsce fundują okazałe i oryginalne pomniki cmentarne. Nagrobki romskie w formie kaplic centralnych lub mauzoleów, z pochówkiem usytuowanym pod ich posadzką pojawiły się na polskich cmentarzach w XX w. W Warszawie znajdują się między innymi na cmentarzach Bródnowskim i Wolskim. Na prawosławnym cmentarzu na Woli znajdują się nagrobki znanej rodziny Kwieków (wśród nich Rudolfa Kwieka, jednego z pretendentów do przedwojennej, cygańskiej korony).

Architektura cmentarna Romów

Na Cmentarzu Bródnowskim pochowani są Cyganie ze wszystkich grup. Najbardziej okazałe grobowce należą do rodzin Lowarskich z Gocławka. Znajduje się tam nagrobek głowy rodu Michajów, z którego wywodzą się muzycy sławnego niegdyś zespołu Roma, Burano i Witia Michaj.

We Wrocławiu groby cygańskie grupują się na Cmentarzu Osobowickim wzdłuż głównej alei prowadzącej od wejścia do kaplicy cmentarnej i na wschód od wejścia. Znajdują się tam kaplice i nagrobki rodu Łakatoszów. Najczęściej używany budulec to czarny marmur. Oprócz głowic korynckich stosowano również oryginalne rozwiązania: pasma kymationów z umieszczoną pod nimi rozetką.

Znajdujące się również na wrocławskim cmentarzu mauzoleum rodziny Pawłowskich otoczone jest zamkniętym łukiem z arkadami. Biało-różowe, pokryte delikatnym, stiukowym ornamentem neorenesansowym. Ma wsparty na kanelowanych kolumnach portyk, dekorację składającą się z motywów tond i festonów, girland kwiatowych. Jest efektownym przykładem współczesnego eklektyzmu. Można dostrzec motywy renesansowe, wczesnobarokowe, a nawet styl rokoko (płyciny z nadwieszonymi łukami).

Kaplice Romów projektowali i wznosili niemal wyłącznie polscy architekci i budowlańcy. Prawie zawsze opatrzone są wizerunkami zmarłych. Epatują przepychem i nawiązują w ornamentyce do dóbr materialnych (m.in. telefony komórkowe, sygnety, samochody). Jest to związane z symboliką drogi, wędrówki, kontaktu z rodziną, władzy i szacunku. Motywy roślinne i pejzaże to symbolika związku z naturą.

Tradycja żałoby oraz biesiadowania na grobach jest wciąż żywa. Śmierć jest wydarzeniem integrującym Romów. Na pogrzebach i w dniu Wszystkich Świętych rodziny dzielą się z duszami zmarłych pokarmami oraz wódką. Romowie wierzą, że zmarli są obecni w grobie i mogą pić oraz palić, dlatego polewają nagrobki wódką i zapalają na nich papierosy. Wielkość kaplic i nagrobków wynika ze względów praktycznych, muszą one pomieścić licznie zgromadzoną i wspominającą zmarłych rodzinę.

BIBLIOGRAFIA:

R. Eysymontt, *Architektura sepulkralna wrocławskich Romów*, Quart Nr 4(18)/2010.

Architektura romska

Architektura romska obejmuje wszelkie zjawiska architektoniczne będące wytworem społeczności romskiej.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że społeczność, która prowadziła nomadyczny tryb życia, wytworzyła własną architekturę. W południowo-wschodniej Europie istnieje niezwykły styl architektoniczny tworzony przez Cyganów. Przejawia się w pomnikach cmentarnych, a także w budynkach mieszkalnych, również tych spełniających role siedziby władz obyczajowych.

Można odnieść wrażenie, że niektóre romskie budowle są nierzeczywiste w swej zawiłości i kolorystyce. To najczęściej mieszanka niemal wszystkich stylów architektonicznych. Trzeba szczególnej wrażliwości etnograficznej, aby trafnie odczytywać tę architekturę.

Zazwyczaj głowa rodziny wybierała styl, rozmiar i rodzaj wykończeń na podstawie własnych osobistych upodobań lub wspomnień domów i miejsc widzianych w innych krajach. Rezultatem takiego podejścia była fantastyczna zbieranina budynków, które trudno sklasyfikować pod względem zachodnich kanonów stylistycznych. Bardzo często domy te są podobne do ogromnych puzzli, stworzonych z zestawu obrazów lub zdjęć wielu różnych budynków. Jak można wyjaśnić dachy w stylu indyjskim zwieńczające neoklasyczne budynki? Dachy mansardowe na strukturach w nieprawdopodobnym stylu? Heterogeniczne zespoły zróżnicowanych i kontrastowych elementów?

W architekturze romskiej dostrzegamy wpływy kulturowe państw sąsiadujących i oddziaływanie europejskiego stylu życia. Zaskakuje jakość wykonania skomplikowanych dekoracji, elementów architektonicznych i budynków. Elementy, które zwracają na siebie uwagę, to np. zwieńczenia dachów, które bardzo często nie mają praktycznego zastosowania. Zazwyczaj ich jedyną funkcją jest reprezentowanie (poprzez brak proporcji i absolutną zbędność) finansowej i społecznej siły rodziny.

Charakterystyczne dla architektury romskiej są rzeźby (o rytualnym i symbolicznym znaczeniu). Pochodzą przeważnie z kultury indyjskiej. Najczęściej wykorzystywane motywy to kolczaste promienie słońca, różne formy geometryczne, księżyc, zoomorficzne formy. Godne uwagi są szczyty

dachów opatrzone napisami z metaloplastyki podającymi datę budynku i nazwę rodziny lub żony.

Najbardziej okazałe przykłady romskiej architektury znajdują się na obrzeżach rumuńskich miast lub przy trasach wylotowych na pograniczu z Węgrami i Bułgarią. Wyglądają jak olbrzymie zatrzymane tabory.

BIBLIOGRAFIA:

R. Calzi, P. Corno, (photos: Carlo Gianferro), *Gypsy Architecture: Houses of the Roma in Eastern Europe*, Edition Axel Menges, 2007.

Asystenci romscy

Asystenci romscy obdarzeni zaufaniem lokalnych społeczności Romowie, którzy zapewniają wszechstronną pomoc uczniom romskim w kontaktach ze środowiskiem szkolnym. Budują pozytywny obraz szkoły i korzyści płynących z wykształcenia, zapewniają wsparcie emocjonalne dla uczniów romskich, pomagają nauczycielom i pedagogom w rozpoznaniu potrzeb i ewentualnych problemów poszczególnych uczniów, mediują w sytuacjach trudnych i konfliktowych. Dodatkowo dbają o dobry kontakt między rodzicami uczniów a szkołą, informują rodziców o przebiegu nauki, a także kontrolują frekwencję uczniów oraz ich postępy w nauce[1].

Geneza instytucji asystenta

Po upadku komunizmu nastąpił rozwój w sferze specjalizacji osób zajmujących się problematyką romską. Pracują z Romami (lub na ich rzecz) urzędnicy, a także pracownicy szkół oraz innych instytucji. Wszyscy oni powinni posiadać elementarną wiedzę na temat odmienności kulturowej i językowej Romów. W chwili obecnej kształci się asystentów edukacji romskiej i nauczycieli wspomagających, którzy zostali wpisani do programu rządowego na rzecz Romów oraz pracują w Czechach, Polsce i na Słowacji. Dodatkowo w krajach byłej Czechosłowacji istnieje stanowisko pracowników socjalnych, pracujących w środowisku romskim i doradców, którzy pełnią swoje obowiązki przy urzędach administracji państwowej.

W Polsce na podstawie doświadczeń czeskich, węgierskich i słowackich propozycje zatrudnienia asystentów romskich w szkołach publicznych zgłosili przedstawiciele tej społeczności. Kandydaci na asystentów typowani byli przez wspólne komisje. Po odbyciu szkolenia asystenci rozpoczynają pracę w szkołach podstawowych. Równie ważną rolę odgrywają nauczyciele wspomagający, którzy poświęcają szczególną uwagę dzieciom romskim. Traktują je, na wczesnym poziomie edukacji, jako dzieci obcojęzyczne i dwukulturowe, wymagające specjalnego wsparcia merytorycznego.

1 http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spole/program-na-rzecz-spole/tresc-programu-na-rzec/6670,Tresc-Programu.html

Propozycje na przyszłość

Nauczyciele wspomagający oraz asystenci romscy powinni mieć możliwość dalszego kształcenia specjalistycznego, korzystania z literatury cyganologicznej oraz pomocy metodyków międzykulturowych i wolontariuszy (studentów kierunków pedagogicznych). Powinni być również przygotowani do rozbudzenia wśród młodych Romów motywacji do nauki jako drogi do awansu społecznego i jednocześnie kształtować w nich ciekawość własnej odmienności etnicznej, tradycji i historii. Należy dołożyć szczególnych starań, by zarówno nauczyciele, jak i asystenci w klasach, w których uczą się dzieci romskie, nawiązywali dobry kontakt z rodzicami, co pozwoli w większym stopniu zaangażować rodziców w procesy edukacyjne dzieci.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji*. Wrocław–Wałbrzych 2008.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Ł. Kwadrans, *Edukacja polskich Romów w hasłach,* „Dialog=Pheniben". Nr 4, Wyd. Stowarzyszenie Romów w Polsce, Oświęcim 2011.

Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów w Polsce okresu transformacji – stan obecny i możliwe propozycje na przyszłość* [w:] *Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania,* red. J. Faryś, P. J. Krzyżanowski, B. A. Orłowska, Gorzów Wielkopolski 2013.

Romowie. Dzieci Świata – niecodzienny poradnik dla nauczycieli, pod redakcją Moniki Dróżdż Balkowskiej, redaktor naukowy: Ł. Kwadrans, Wrocław 2012.

ROMOWIE – poprzez poznanie do zrozumienia, FEDER DZIWIPEN, Wałbrzych 2013.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.edu.pl

romowie.info

mniejszosci.edudemo.org.pl

rownosc.info

mac.gov.pl

romologica.net

Bare mageripena (wielkie skalania)

Bare mageripena (wielkie skalania) rzeczy lub zjawiska zakazane dla Romów (skalane same w sobie lub takie, które powodują skalanie). Skalania to jedne z najważniejszych kategorii określających granicę etniczno-kulturową między Romami a nie-Romami.

Cyganie (niektóre grupy) dzielą skalania (ze względu na skutki) na dwie kategorie: Wielkie Skalania i Małe Skalania. *Podlegają one orzecznictwu cygańskiemu. Są przedmiotem rozstrzygnięć dokonywanych przez Śero Roma lub* Jonkaro (Polska Roma), a także Kris (Kełderasze).

Nie wszystkie wielkie skalania mają takie same konsekwencje. Najcięższe ze skalań to te, które zagrażają trwałości i spójności grupy lub są związane z brakiem lojalności. Wielkim skalaniem zazwyczaj skutkuje: donoszenie na Cyganów do władz państwowych, oszukiwanie, okradanie i zabicie innego Roma. Karą za te przewinienia jest dożywotnie wykluczenie ze społeczności.

Pozostałe skalania skutkują zazwyczaj karami finansowymi, zadośćuczynieniem dla pokrzywdzonego lub czasowym wykluczeniem z grupy.

Inne wielkie skalania wiążą się z opozycją czyste – nieczyste i dotyczą sfery fizjologii, seksualności, części ciała i ubioru, naczyń i jedzenia. Kobieta może skalać mężczyznę zarzucając mu spódnicę na głowę lub rzucając trzewikiem. Przez groźbę nieczystości Cyganie często odmawiali zamieszkania w budynkach piętrowych, gdyż mogły nad nimi mieszkać kobiety i ich skalać. Niedozwolone są niektóre czynności seksualne. Skalanie wiąże się z częściami ciała kobiety od pasa w dół, a także jej ubioru. Niektóre potrawy są zakazane, a bezwzględnie nie powinno się spożywać mięsa końskiego czy psiego.

To tylko kilka przykładów z długiej listy skalań. Obecnie wiele z nich zatraciło swe znaczenie, pozostałe długo jeszcze będą potwierdzać odmienność obyczajów cygańskich od innych kultur. Pozbyć się skalania można niekiedy przez przysięgę bądź po poddaniu się karze wyznaczonej przez Śero Roma.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

M. Courthiade*, O romskim sądzie obyczajowym*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

E. Marushiakova, V. Popov, *Sąd cygański w Europie Wschodniej*, „Studia Romologica" 2008*, nr 1*.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

M. Szewczyk, *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*, Tarnów 2013.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

romologica.net

cyganskawyspa.pl

Bergitka Roma

Bergitka Roma (rom. Górscy Romowie) polscy Cyganie wyżynni, karpaccy; nazwa stosowana przez inne grupy Romów.

Osiedle romskie w Czarnej Górze

Bergitka Roma zamieszkują głównie w województwach podkarpackim, małopolskim, śląskim i dolnośląskim. Nie utrzymywali wcześniej kontaktów z innymi grupami. Od kilku pokoleń prowadzą osiadły tryb życia na Podkarpaciu. Są potomkami Romów, którzy od początku XV w. w kilku falach migracyjnych przybywali do Polski z południowego wschodu, z terenów historycznych Węgier. Zajmowali się najczęściej kowalstwem i muzyką. Do II wojny światowej zamieszkiwali głównie wiejskie tereny pogórza Karpat, jednak po 1945 r. osiedlili się także w większych miastach regionu (Kraków, Tarnów, Rzeszów) oraz w południowej części tzw. Ziem Odzyskanych (m.in. Kłodzko, Legnica, Wrocław, Bystrzyca Kłodzka, Kamienna Góra).

W używanym przez nich dialekcie języka romskiego występuje wiele zapożyczeń z węgierskiego, co wraz z innymi charakterystycznymi cechami (takimi jak specyficzna odmiana czasowników, składnia i fonetyka) świadczy o jego przynależności do centralno-północnej gałęzi dialektów tego języka.

Są grupą romską o najtrudniejszej sytuacji socjalnej w Polsce. Ich nazwiska nie są ani pochodzenia szlacheckiego, ani węgierskiego czy rumuńskiego. Pochodzą od polskich nazwisk chłopskich. Najbliżsi tej grupie są Cyganie Cyntury – Sanocka Roma, którzy powoli zasymilowali się z innymi grupami cygańskimi. Inne grupy romskie w Polsce zarzucają im odejście od zasad romanipen. Warto jednak zauważyć, iż argument ten wynika z subiektywnej definicji tychże zasad przez przedstawicieli innych grup, zaś sami Bergitka Roma posiadają własną, bogatą tradycję, która dla nich stanowi istotę pojęcia romanipen, a przez to też podstawę samoidentyfikacji.

Każda spośród zamieszkujących w Polsce społeczności romskich posiada odmienną historię przybycia na nasze ziemie, jednak wyjątkowość Bergitka Roma wynika z tego, że wcześnie, bo już w XVIII w., zmienili tryb życia na osiadły. Stało się tak w wyniku odpowiednich warunków społeczno-ekonomicznych oraz częściowo z powodu nacisku władz habsburskich.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

K. Gierliński, *Profesje Romskie,* Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2012.

A. Lubecka, *Tożsamość kulturowa Bergitka Roma.* Kraków 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

cyganskawyspa.pl

Wybrana bibliografia cyganologiczna

A Special Remedy: Roma and Schools for the Mentally Handicapped in the Czech Republic, European Roma Rights Center, June 1999.

Aszyk P. (red.), *Kościół wobec Romów: materiały*, Kraków 1994.

Balkowski J., Kwadrans Ł., *ROMARISING. Bohaterowie kampanii społecznej Jedni z wielu w obiektywie Chada Evansa Wyatta*, Wrocław 2014.

Balkowski J., Kwadrans Ł., *ROMARISING V4. Chad Evans Wyatt*, Wrocław 2014.

Balkowski J., Różycka M., *Romowie – historia w obrazkach*, Wrocław 2010.

Balvin J., Kwadrans Ł., *Situation of Roma Minority in Czech, Poland and Slovakia,* Wrocław 2009.

Balvin J., Kwadrans Ł., *Situation of Roma Minority in Czech, Hungary, Poland and Slovakia,* Wrocław 2010.

Balvin J., Kowalczyk M., Kwadrans Ł., *Situation of Roma Minority in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia. Vol. 2*, Wrocław 2011.

Balvin J., Kwadrans Ł., Kyuchukov H., *Roma in Visegrad Countries: History, Culture, Social Integration, Social Work and Education*, Wrocław 2013.

Balvín J., Šlosár D., Vavreková L., *Romové (ve spektru mezinárodních vědeckých studií),* Ústí nad Labem 2010.

Barany Z., *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality and Ethnopolitics*, Cambridge University Press 2002.

Bartosz A., *Amen Roma. My Romowie*, Tarnów 2011.

Bartosz A., *Nie bój się Cygana*, Sejny 1994, 2004.

Bartosz A., *Tabor pamięci Romów*, Tarnów 2003.

Bartosz A. (red.), *Stanęły wozy kolorowe. Materiały z sesji*, Tarnów 1996.

Bukalska P., Balcer A., Nowakowski M., Poborski R., Stanisławski W., *Romowie w krajach Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich", nr 6, 2002.

Chałupczak H., Browarek T., *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*, Lublin 1998.

Children of Minorities Gypsies, red. S. Costarelli, Florence, UNICEF Internatinal Child Development Centre, 1993.

Crowe D. M., *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*, New York 1995.

Crowe D., Kolski J. (red.), *The Gypsies of Eastern Europe*, Armonk – London – New York 1992.

Czureja Deki M., *Potępienie Miklosza, czyli tajemnice Króla Czardasza. Autobiografia skrzypka romskiego*, Poznań 2009.

Davidová E., *Romano drom. Cesty Romů 1945–1990. Zmeny v postaveni a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Olomouc 2004.

Dębski J., Kwiatkowska-Talweicz J. (red.), *Prześladowania i masowa zagłada Romów podczas II Wojny Światowej w świetle relacji i wspomnień*, Warszawa 2007.

Dudra S., Nitschke B., *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej*, Kraków 2010.

Ficowski J., *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

Ficowski J., *Cyganie polscy. Szkice historyczno-obyczajowe*, Warszawa 1953.

Ficowski J., *Cyganie w Polsce. Dzieje i obyczaje*, Warszawa 1989.

Fraser A., *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

Gauß K. M., *Psożercy ze Svini*, Wołowiec 2005.

Gerlich M. G., *Pozostaniemy Romami*, Oświęcim 2004.

Gerlich M. G., *Romowie o edukacji swoich dzieci (na przykładzie Cyganów Karpackich)*, Oświęcim 1997.

Gerlich M. G., Romowie, *Przekraczanie granic własnego świata*, Oświęcim 2001.

Gierliński K., *Profesje romskie*, Wrocław 2012.

Granice solidarności. Romowie w Polsce po roku 1989, Warszawa 2003.

Hancock I., *My Rómsky Národ. Ame Sam e Rromane Džene*, Bratislava 2005.

Hancock I., *The Pariah Syndrome: An Account of Gypsy Slavery and Persecution*, Michigan, Ann Arbor, 1987.

Horyń J. (red.), *Edukacja międzykulturowa – przełamywanie barier społecznych w szkole*, Radom 2012.

Horyń J. (red.), *Teraźniejszość i przyszłość edukacji społeczności romskiej*, Radom 2010.

Horyń J., Maciejewski J. (red.), *Społeczeństwo wielokulturowe wyzwaniem w pracy nauczyciela andragoga*, Wrocław 2010.

Kapralski S., *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Warszawa 2012.

Kondusza W., *Cyganie legniccy* [w:] *Szkice legnickie*, t. XXV, 2004.

Kondusza W., *Legniccy Cyganie-Romowie*, Legnica 2006.

Konflikty etniczne w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej, „Prace OSW" nr 6, Warszawa, wrzesień 2002.

Kowarska A., *Polska Roma – tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

Kowarska A., *Szkice o tańcach Romów*, Oświęcim 2004.

Krzyżanowski P., Pytlak G., Bończuk L., *Cyganie. Mity i fakty*, Gorzów Wielkopolski 2002.

Kucharska Z., *Funkcje Mageripen a problem adaptacji Cyganów do życia osiadłego*, Łódź 1973.

Kwadrans Ł., *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji.* Wrocław – Wałbrzych 2008.

Kwadrans Ł., *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Kwiatkowski R., Gruszczyński L., Pawela H., Pasternak J. (red.), *Opis położenia społecznego Romów w Polsce*, Katowice – Oświęcim 1999.

Kwiatkowski R., Gruszczyński L., Pawela H., Pasternak J., *Opis położenia społecznego Romów w Polsce*, Oświęcim 2001.

Liégeois J. P., Gheorghe N., *Roma/Gypsies: A European Minority*, A Minority Rights Group International Report, 1995.

Liégeois J. P., *La scolarisation des enfants tsiganes et voyageurs; School Provision for Gypsy and Traveller Children: A Synthesis Report*, Luxembourg, Commission des Communautés Européennes/Commission of the European Communities, 1986, 1987.

Liégeois J. P., *Rómovia, Cigáni, kočovníci*, Bratislava 1995.

Los Cyganów w KL Auschwitz–Birkenau, Oświęcim 1994.

Lubecka A., *Tożsamość kulturowa Bergitka Roma*, Kraków 2005.

Makowska-Cieleń A., *Sytuacja społeczno prawna Romów w Środkowo-Wschodniej Europie,* Gorzów Wielkopolski 1996.

Milewski J., *Dym się rozwiewa*, Poznań 2008.

Milewski J., Romowie. *Przyszłość bez uprzedzeń*, Suwałki 2009.

Milewski J. (red.), *Romowie: co każdy nauczyciel wiedzieć powinien*, Suwałki 2004.

Milewski J. (red.), *Romowie – bliskie spotkania: przewodnik metodyczny dla nauczycieli szkół średnich*, Suwałki 2003.

Mirga A., *Addressing the Challenges of Romani Children's Education in Poland – Past and Current Trends and Possible Solutions*, *Project on Ethnic Relations*, Princeton 2003.

Mirga A., Gheorghe N., *Romowie w XXI wieku: studium polityczne*, Kraków 1998.

Mirga A., Mróz L., *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

Mróz L., *Cyganie*, Warszawa 1971.

Mróz L., *Dzieje Cyganów-Romów w Rzeczypospolitej XV–XVIII w.*, Warszawa – Oświęcim 2001.

Mróz L., *Geneza Cyganów i ich kultury*, Warszawa 1992.

Mróz L., *Od Cyganów do Romów. Z Indii do Unii Europejskiej*, Warszawa 2007.

Nowicka E. (red.), *Sytuacja Romów w Polsce. U nas dole i niedole*, Kraków 1999.

Nowicka E. (red.), *Romowie o sobie i dla siebie: nowe problemy i nowe działania w pięciu krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2003.

Ocena realizacji edukacyjnej części Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003, oprac. B. Jaśko, E. Mirga, Kraków, Romskie Stowarzyszenie Oświatowe „Harangos", 2005.

Ostałowska L., *Cygan to Cygan*, Warszawa 2000.

Ostałowska L., *Farby wodne*, Wołowiec 2011.

Paleczny T., Talewicz-Kwiatkowska J., *Tożsamość kulturowa Romów w procesach globalizacji*, Kraków 2008.

Paszko A. (red.), *Polityka wspierania romskiej mniejszości etnicznej na rynku pracy*, Kraków 2010.

Pawłowski A., *Cyganie. Studia nad przestępczością*, Zielona Góra 1973.

ROMARISING. Ordinary People, Uncommon Lives... as seen by photographer Chad Evans Wyatt. [*ROMARISING. Bohaterowie kampanii społecznej Jedni z wielu w obiektywie Chada Evansa Wyatta*]. Redakcja naukowa: K. Gierliński, Ł. Kwadrans, Wrocław 2012.

Roma Children Education Policy Paper: *Strategic Elements of Education Policy for Roma Children in Europe,* Memorandum prepared by Andrzej Mirga, September 1997, MGS-ROM (97) 11, Strasbourg, Council of Europe.

Roma, Culture, Education, J. Balvin a kolektiv, Ústí nad Labem 1997.

Romowie. Dzieci Świata – niecodzienny poradnik dla nauczycieli, pod redakcją Moniki Dróżdż Balkowskiej, redaktor naukowy: Ł. Kwadrans, Wrocław 2012.

Romowie – bezrobocie. Elementy opisu położenia społecznego Romów w Polsce w 1999 r., Warszawa 2000.

Schmidt H. G., *Jadą Cyganie! Śladami Romów po Europie*, Warszawa 2011.

Stigmata. Segregated Schooling of Roma in Central and Eastern Europe, European Roma Rights Center 2004.

Struggling for Ethnic Identity: Czechoslovakia's Endangered Gypsies, New York, Human Rights Watch, 1992.

Syrnyk J. (red.), *Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców*, Warszawa 2009.

Szyszlak T. (red.), *Kwestia romska w polityce państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Wrocław 2011.

Szyszlak T. (red.), *Kwestia romska w polityce państw i w stosunkach międzynarodowych*, Wrocław 2012.

Time of the Skinheads: *Denial and Exclusion of Roma in Slovakia*, European Roma Rights Center, Budapest 1997.

Weigl B. (red.), *Romowie 2009. Między wędrówką a edukacją*, Warszawa 2009.

Weigl B., Formanowicz M. (red.), *Romowie 2007. Od edukacji młodego pokolenia do obrazu w polskich mediach*, Warszawa 2007.

Weigl B., Maliszkiewicz B. (red.), *Inni to także my. Mniejszości narodowe w Polsce*: *Białorusini, Cyganie, Litwini, Niemcy, Ukraińcy, Żydzi. Program edukacji wielokulturowej w szkole podstawowej*, Gdańsk 1998.

Weigl B., Różycka M. (red.), *Romowie 2011. Życie na pograniczu*, Warszawa 2011.

Wójcik P., *Cyganie z obu stron Karpat*, Warszawa 2000

Vania de Gila (Kochanowski J.), *Mówmy po romsku. Historia, kultura i język narodu romskiego*, Szczecinek 2003.

Zakrzewski L., *Raport z badań problemu*: *mapa społeczna Romów w województwie świętokrzyskim 2001*, Kielce 2002.

Żołędziowski C., *Mniejszości narodowe w Polsce* [w:] *Polska 1995. Raport o rozwoju społecznym*, Warszawa 1995.

Cacipen

Cacipen prawda, prawdomówność, kodeks postępowania. Godny szacunku Rom (lub po prostu człowiek – manus) przestrzega cacipen. Kłamca może się spodziewać pogardy. Jednak kłamstwo w stosunku do gadzia (nie-Roma) nie podlega ocenie negatywnej, a w niektórych grupach romskich traktowane jest jako synonim sprytu.

Prawdomóność, prawość...

Zasada cacipen jest realizowana niemal we wszystkich grupach romskich, ale w różny sposób. Złamanie tej zasady dotyczy sfery etyczno-moralnej i nie musi powodować skalania, wykluczenia ze społeczności. W odróżnieniu od romanipen – cacipen dotyczy również w pewnym sensie gadziów. Gadzio nigdy nie stanie się Romem, ale może zyskać szacunek i stać się *ciacio*, gdy jest szczególnie pomocny i prawdomówny.

Mechanizmem, który czuwa nad spójnością grup romskich, jest silnie rozwinięta wewnętrzna kontrola społeczna w postaci kodeksu norm zachowania (zasada mageripen, romanipen, manusipen, cacipen, phuripen). Instytucje wewnętrznego sądownictwa są odmienne w poszczególnych grupach romskich. Jeżeli Rom stosuje w życiu codziennym powyższe zasady, będzie postrzegany jako moralny przywódca, człowiek mądry

i prawdziwy. Zazwyczaj posiada wtedy znaczne wpływy w grupie i może decydować o istotnych sprawach społeczności.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

Celo

Celo (*Romano celo*) zjazd, ogólne zebranie rodzin, na którym omawiane są zasadnicze kwestie dla danej grupy romskiej. Podobną instytucją jest Kris u Kełderaszy i Lowarów. Zdarza się, że pomiędzy kolejnymi celo mogą być zbyt długie okresy przerwy, wtedy z inicjatywy przedstawicieli podgrup przypomina się o potrzebie takiego spotkania. Celo pełni swoją szczególną rolę w grupie Polska Roma, gdyż może stać się okazją do zadawania pytań lub stawiania zarzutów dotyczących sprawowania rządów przez niekwestionowanego przywódcę i sędziego, jakim jest Szero Rom. Wtedy musi się on wytłumaczyć przed zebranymi. Pytania czy zarzuty nie bywają uznawane za brak szacunku i tym samym nie skutkują skalaniem.

Romano Celo, okładka Studia Romologica, nr 1, 2008.

Mechanizmem, który czuwa nad spójnością grup romskich, jest silnie rozwinięta, wewnętrzna kontrola społeczna w postaci kodeksu norm i instytucji swoistego orzecznictwa sądowego (zasada *mageripen, romanipen, manusipen). Instytucje wewnętrznego sądownictwa są odmienne w poszczególnych* grupach romskich. Szero Rom jest ostateczną instancją orzekającą w kwestiach kodeksu norm. Jego jurysdykcji podlegają jedynie

Romowie z grupy Polska Roma, ale uznają go również Chaładytka Roma i Sasytka Roma (trudno określić, na ile wiążące są dla nich jego decyzje, ale uczestniczą w celo). Czasami zdarza się, iż również przedstawiciele grupy Bergitka odwołują się do jego autorytetu.

Stosunki wewnątrz struktury i status jej poszczególnych członków regulowane są już nie tylko przez zwyczaj dziedziczenia pozycji społecznej, ale także dzięki indywidualnym cechom danej osoby. Kiedyś stanowisko Szero Roma obejmowali kolejni przedstawiciele najlepszego rodu: dziad, ojciec, syn. Obecnie dokonuje się wyboru właśnie na zjeździe cygańskim, zwanym *Romano Celo.*

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. J. Kowarska, *Z badań nad przywództwem u polskich Romów*, „Studia Romologica" 2013, nr 6.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

Chaładytka Roma

Chaładytka Roma (rom. Xaladytka Roma) inaczej Romowie Rosyjscy (lub Ruska Roma od romskiego *xalado* – *„Rosjanin”*, *„żołnierz”).*

Obozowisko wędrownych Cyganów

Chaładytka Roma to Romowie, tradycyjnie wyznający prawosławie, mówiący dialektem północno-wschodnim języka romani, podobnie jak Polska Roma. Uznają również zwierzchnictwo Szero Roma. Jeżeli istnieje taka potrzeba, niektórzy z nich biorą udział w jego wyborze, ponadto składają mu wizytę co najmniej raz w roku.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

L. Mróz, *Cyganie*, Warszawa 1971.

L. Mróz, *Dzieje Cyganów-Romów w Rzeczypospolitej XV-XVIII w.*, Warszawa–Oświęcim 2001.

L. Mróz, *Geneza Cyganów i ich kultury*, Warszawa 1992.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Warszawa 2012.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

cyganskawyspa.pl

http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/5/plik/ot-603.pdf

jednizwielu.pl

http://www.romologica.net/

Cyganie / Romowie

Romowie lub Cyganie (nazwa własna w języku romskim *Roma* lub *Rroma*, *Rromani* w zależności od dialektu) nieterytorialny naród lub grupa etniczna pochodzenia indyjskiego, której członkowie tworzą diasporę zamieszkującą większość państw świata.

Vincent Van Gogh, Obozowisko taboru Cygańskiego pod Arles

Etnonimy grupy, a także m.in. informacje dotyczące jej historii, kultury i języka można odnaleźć w pozostałych hasłach na stronie romopedia.pl.

Nazwa „Romowie" posiada znaczenie etniczne oraz polityczne. Pomimo pewnych negatywnych skojarzeń językowych, jakie niesie ze sobą nazwa „Cyganie", bywa ona wciąż stosowana ze względów poprawności historycznej czy merytorycznej. Część grup romskich nie posługuje się tym etnicznym etnonimem (np. Sinti).

Romowie stanowią społeczność wysoce zróżnicowaną pod względem językowym oraz kulturowym, a także zajmującą rozmaite pozycje

w ekonomiczno-społecznej strukturze krajów zamieszkania. Mimo takiej niejednolitości czynnikiem wspólnym dla większości tradycyjnych grup jest przestrzeganie zwyczajów, wynikających z subiektywnego rozumienia zasad romskiej kultury (romanipen).

Współcześnie elity romskie projektują wspólnotę na poziomie narodowym wykorzystując do tego symbolikę w postaci hymnu, flagi, spotkań rocznicowych, organizacji międzynarodowych i pamięci tragicznych losów związanych z zagładą Cyganów/Romów podczas II wojny światowej, a także trudnej sytuacji tej społeczności w wielu krajach. Romowie są współcześnie jedną z najliczniejszych mniejszości etnicznych w Europie, liczącą według różnych szacunków od 8 do 12 milionów osób. Dwie trzecie z tej liczby zamieszkuje Europę Środkową i Wschodnią, a 1 lub 2 miliony – kraje wyszehradzkie.

Podstawowe informacje na temat społeczności romskiej, jej historii, tożsamości etnicznej, struktury, etnonimów własnych, liczebności oraz sytuacji społecznej, pomagają w zwiększeniu świadomości Polaków i mogą być kluczowe w procesie neutralizowania stereotypów i uprzedzeń dotyczących Romów.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

http://internationalromaniunion.org/acasa/

http://pl.wikipedia.org/wiki/Romowie

Cyganologia

Cyganologia dział etnologii oraz językoznawstwa zajmujący się badaniem dziejów, kultury i języka Cyganów/Romów. Rozwój badań filologicznych, historycznych i etnograficznych w tym zakresie należy datować na koniec XVIII w. Trzy wymienione dyscypliny naukowe stanowią podstawę interdyscyplinarnych, wielokierunkowych poszukiwań badawczych, które można nazwać cyganologią. Współcześnie do badań angażuje się również socjologię, pedagogikę i inne nauki humanistyczne czy społeczne.

Od 1888 r. w Wielkiej Brytanii działa towarzystwo naukowe „Gypsy Lore Society" o charakterze międzynarodowym, koncentrujące się na badaniach folkloru cygańskiego i innych zagadnień dotyczących tej społeczności. Towarzystwo wydaje kwartalnik „Journal of the Gypsy Lore Society". Jest to najstarsze czasopismo naukowe poświęcone tematyce cygańskiej. W Polsce najważniejsze pismo cyganologiczne to „Studia Romologica", które znalazły się na liście czasopism punktowanych MNiSW. Literatura naukowa o Cyganach/Romach jest coraz obfitsza. Szczególnie po roku 1989 i w XXI w. obserwuje się ożywienie wydawnicze i badawcze w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

W Polsce dopiero w XX w. pojawiły się książki oraz artykuły dotyczące folkloru, kultury i tradycji Romów. Są to prace nie tylko filologów, ale i etnografów. Do tej pory brakowało opracowań prawniczych i socjologicznych. W tekstach autorów zagranicznych można znaleźć opisy grup przybyłych do Polski w XIX w., ale grupy Polska Roma i Bergitka Roma pozostawały dotąd nauce prawie nieznane.

Wybitni polscy cyganolodzy: Adam Bartosz, Jerzy Ficowski, Marian Gerlich, Agnieszka Kowarska, Andrzej Mirga, Lech Mróz i Sławomir Kapralski. Oprócz ważnych prac etnografów, filologów i historyków dostępne są analizy ekonomistów, socjologów, opracowania dotyczące współczesnej sytuacji Romów i ich problemów.

Cyganologia rozwija się na uniwersytetach w Polsce i za granicą (m.in. Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Uniwersytet w Manchesterze, Uniwersytet w Graz, Uniwersytet Konstantyna Filozofa w Nitrze).

Termin „cyganologia" jest obecnie przedmiotem dyskursu. W sferze instytucjonalnej funkcjonuje raczej romologia (od endoetnonimu „Romowie").

Okładka Kwartalnik Romski

Niektórzy cyganolodzy dzielą tę dziedzinę na tradycyjną i współczesną (odróżniając podejście do społeczności cygańskiej jako jednej, szerokiej grupy i kładąc nacisk na świadomość zróżnicowania grupowego oraz braku poczucia wspólnoty).

W XXI w. pojawiają się prace, w których tradycyjne rozważania cyganologiczne i wątki dotyczące kultury, dziejów i języka Romów łączy się z refleksją teoretyczną nad współczesnymi problemami istotnymi dla grupy.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Warszawa 2012.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.romowie.info/post/jak-i-kiedy-pojawili-sie-cyganie-w-zyciu-adam-bartosza/314

http://www.alc.manchester.ac.uk/abouttheschool/news/romani-research/

http://rombase.uni-graz.at/

http://www.urs.fsvaz.ukf.sk/

http://polonistyka.up.krakow.pl/studia-podyplomowe/romowie-w-polsce-historia-prawo-kultura-stereotypy-etniczne.html

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?typ=6

Dekada na rzecz Romów w Europie

Dekada na rzecz Romów w Europie inicjatywa 8 krajów Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej na rzecz poprawienia statusu społecznego i ekonomicznego oraz zmniejszenia dyskryminacji mniejszości romskiej (cygańskiej) w regionie.

Dekada Romów – logo

Inicjatywa obejmuje lata 2005–2015. Jest to jeden z pierwszych, międzynarodowych projektów europejskich na rzecz poprawy życia Romów. Wcześniejsze działania, nawet te mające charakter ponadnarodowy, nigdy nie były prowadzone na tak dużym obszarze, przy zaangażowaniu tylu podmiotów i takiej ilości środków.

W akcji biorą udział: Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Macedonia, Rumunia, Serbia i Czarnogóra, Słowacja i Węgry, a także podmioty międzynarodowe, jak Komisja Europejska, Bank Światowy, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, International Romani Union, Open Society Foundations. W projekty i różnego rodzaju programy na rzecz Romów od wielu lat jest również zaangażowany filantrop George Soros, który również jest uczestnikiem tej inicjatywy.

W roku 2005 rządy wymienionych wyżej krajów rozpoczęły działania na rzecz zmniejszenia przepaści ekonomicznej i społecznej między Romami a resztą społeczeństwa i ograniczenia ubóstwa wśród Romów oraz ich dyskryminacji. Główne obszary programu to edukacja, mieszkalnictwo, zatrudnienie i zdrowie. Sekretariat zarządzający akcją znajduje się w Budapeszcie, a poszczególne kraje uczestniczące w programie obejmują roczne prezydencje.

Z dotychczasowych relacji wiadomo, że inicjatywa nie przyniosła oczekiwanych rezultatów, a sytuacja Romów nie uległa znacznej poprawie.

BIBLIOGRAFIA:

J. Talewicz-Kwiatkowska, *Wpływ aktywności Unii Europejskiej na położenie społeczne Romów w Polsce*, Kraków 2013.

M. Szewczyk, Unia Europejska i Romowie – System wobec kultury etnicznej, Tarnów 2013.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

internationalromaniunion.org

romadecade.org

http://www.romowie.com/modules.php?name=News&file=article&sid=951

http://www.dialog-pheniben.pl/?met=article/118

Dialekty romani

Dialekty romani (dialekty języka romskiego) język romski funkcjonuje jako zbiór wielu dialektów. Jest kwestią sporną, czy romani jest grupą spokrewnionych ze sobą dialektów, czy językiem o wielu dialektach. Obecnie trwają próby (inicjowane przez elity cygańskie) standaryzacji języka romskiego lub też wytworzenia romskiego języka literackiego. Jednocześnie Romowie zaczynają rezygnować w ogóle ze swoich dialektów i coraz częściej posługują się językiem większości.

Dialekty języka romani są brane pod uwagę podczas analizy podziałów romskiej grupy etnicznej na ugrupowania i odłamy. Romani jest językiem wyjątkowo dynamicznym. Jedną z przyczyn jest to, że Romowie są dwujęzyczni.

I RROMANI ALFABÈTA

tikne patrana	bare patrana				
a	A	kh	KH	z	Z
b	B	l	L	ź	Ź
c	C	m	M	ʒ	Ʒ
ć	Ć	n	N		
ćh	ĆH	o	O	o ćiriklo :	
d	D	p	P	ă ĕ ĭ ŏ ŭ	
e	E	r	R		
f	F	(rr)	(RR)	o gràvis :	
g	G	s	S	à è ì ò ù	
h	H	ś	Ś		
x	X	t	T		
i	I	th	TH	patrana e	
j	J	u	U	postpozicienqe :	
k	K	v	V	θ ç q	

Alfabet romski wg Marcela Courtiade

Polscy Romowie posługują się różnymi dialektami, jednak różnice pomiędzy niektórymi są niewielkie. Zdecydowanie różnią się dialekty czterech głównych grup (Polska Roma, Bergitka Roma, Kełderasze i Lovari). Jerzy Ficowski zestawił ze sobą dialekty i wskazał na rodzaje zapożyczeń właściwe każdemu z nich ze względu na kraje, z których dana grupa przybyła do Polski. Np. odpowiedniki polskiego słowa *góra: Polska Roma* – berga (niemieckie *berg), Kełderasze* – płaj (rumuńskie *plai – hala, połonina), Bergitka Roma* – hedźos, chola (węgierskie *hegy).*

Dialekty europejskich Romów są jeszcze silniej zróżnicowane. Wynika to nie tylko z zapożyczeń, ale również z charakteru dialektu. W procesie zróżnicowania dialektalnego Romów europejskich znaczącą rolę odegrały szlaki ich wędrówek, historyczne losy, a także proces zasymilowania językowego. Tożsamość narodowa jest związana z językiem – dostrzegają to romscy aktywiści starający się o stworzenie jednolitego, romskiego języka literackiego. Dotąd było to niemożliwe, a zróżnicowanie dialektalne tylko się pogłębiało. Wpływał na to brak pisanej formy romani, która mogłaby być źródłem reguł gramatycznych i stylistycznych, a także umożliwiałaby rozwój języka poprzez słowotwórstwo. Nowe zjawiska nie znajdowały odpowiedników językowych w romani, przejmowano je od społeczeństw większości. Zapożyczenia były następnie przekształcane poprzez dodanie romskich końcówek lub inne zabiegi gramatyczne.

Dwujęzyczny status mniejszości romskich to efekt funkcjonowania w społeczeństwach większości. Często wiąże się to również z wypieraniem z użycia dialektów romani przez inne języki. Przykładem jest dialekt calo w Hiszpanii, angloromani w Anglii, a także rumungro na Węgrzech. Sytuacja ta jest właściwa dla grup osiadłych, które nie charakteryzują się silnym tradycjonalizmem, podejmują pracę, edukują dzieci i nie przestrzegają endogamii. Jednak we wszystkich grupach romskich w mniejszym lub większym stopniu przebiega proces wyparcia z użycia dialektów.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

A. Bartosz, *Propozycja zapisu języka romani (pisownia sulejowska),* „Studia Romologica", 2/2009, Tarnów.

M. Courthiade, Alfabet odpowiedni dla języka cygańskiego, oparty na naukowych podstawach – o pisowni języka rromani, „Studia Romologica", 2/2009, Tarnów.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

Ł. Kwadrans, *Rozważania nad problemami komunikacji wewnątrzetnicznej Romów* [w:] T. Lewowicki, J. Urban, A. Szczypka-Rusz, (red.): *Język, komunikacja i edukacja w społecznościach wielokulturowych,* Cieszyn–Warszawa 2004.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

Vania de Gila – Jan Kochanowski, *Mówimy po romsku. Historia, kultura i język narodu romskiego,* Szczecinek 2003.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

http://rmy.wikipedia.org/wiki/Sherutni_patrin

http://romani.uni-graz.at/romlex/

http://inne-jezyki.amu.edu.pl/Frontend/Language/Details/25/Standards

http://www.rownosc.info/dictionary/romani-chib/

http://www.romologica.net/romologica-net/magazyn/2014–06/201406-art-Romani-chib.html

http://www.muzeum.tarnow.pl/multimedia/studia_romologica2_2009.pdf

„Dialog-Pheniben”

„Dialog-Pheniben” miesięcznik społeczno-kulturalny, wydawany przez Stowarzyszenie Romów w Polsce od 1995 roku. Do 2004 r. ukazywał się w formie kwartalnika. W swojej treści skupia się na zagadnieniach życia społeczno-kulturalnego mniejszości romskiej w Polsce i Europie, a także podejmuje tematykę związaną z ochroną praw człowieka, tolerancją, przeciwdziałaniem zjawiskom dyskryminacji, rasizmu i ksenofobii, integracją i dialogiem międzykulturowym. Miesięcznik jest ważnym forum wymiany myśli i opinii dla młodych, romskich intelektualistów, działaczy organizacji pozarządowych, animatorów kultury, artystów, studentów, pracowników naukowych, pisarzy, a także naukowców zajmujących się tematyką romską oraz przedstawicieli władz lokalnych i regionalnych, odpowiedzialnych za realizację zadań wobec mniejszości romskiej. Miesięcznik ukazuje się w dwóch wersjach językowych: polskiej i romskiej.

Pismo dotowane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, a także w 2009 r. przez Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Urząd Województwa Małopolskiego i Narodowe Centrum Kultury.

Okładka Dialog Pheniben

Pozostałe informacje

Wydawca: Stowarzyszenie Romów w Polsce. Redaktorka naczelna: Joanna Talewicz-Kwiatkowska. Komitet Redakcyjny: dr Marian Grzegorz Gerlich (przewodniczący komitetu redakcyjnego), Monika Pidło (sekretarz redakcji), dr Tadeusz Czekaj, Miłosz Gerlich, Marek Isztok, prof. dr hab. Lech Mróz, dr Gejza Orlet, prof. dr hab. Tadeusz Paleczny, Seweryn A. Wisłocki, Małgorzata Kołaczek.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://www.dialog-pheniben.pl/

http://www.stowarzyszenie.romowie.net/dialog-pheniben.html

http://pl-pl.facebook.com/pages/Dialog-Pheniben/137930466311268

http://www.romologica.net/

Potrawy dawne i tradycyjne oraz cygańska dieta

Kuchnia cygańska jest zróżnicowana (podobnie jak sama społeczność romska). Część grup, np. Kełderasze, preferuje ostre potrawy, a wiele ze swoich dań ten koczowniczy lud zapożyczył z kuchni hinduskiej, bałkańskiej oraz innych krajów.

Bigos cyganski

Dawniej romskie potrawy były gotowane w kociołkach umieszczonych na trójnogach lub zawieszonych w inny sposób nad ogniskiem. Według tradycji gotować mogły tylko kobiety, nie miały jednak prawa zasiadać do posiłku razem z mężczyznami. Jadły dopiero wtedy, gdy mężczyźni już się posilili. W dawnych taborach najczęściej przyrządzano potrawy mięsne z drobiu, wieprzowiny, dziczyzny i ryb. Wśród zup największą popularnością cieszyła się zupa z pokrzyw i kwaśny barszcz z wiśni lub kwasu mrówkowego. Romowie zdobywający większą ilość mięsa, np. całego barana, cielaka czy świnię, robili zapasy. Środkiem konserwującym był ogień, a spiżarnią często dziupla w drzewie. Cyganie preferowali mocniejsze trunki, takie jak wódka (*bravinta*, *chaćkirdy*, *thardźimoł*), wino (*moł*) i piwo (łovina). Pili przede wszystkim mężczyźni. Kełderasze przyrządzali

nalewki na spirytusie. Ulubioną przyprawą do wódki był korzeń ziela zwanego gałgan.

Tłuste potrawy mięsne są popularnym posiłkiem współczesnych Romów. Dania są obfite i dobrze okraszone. Dieta jest wysokokaloryczna, spożywa się produkty z dużą zawartością cholesterolu.

Niedozwolone pożywienie to mięso końskie i psie. Najczęstszym posiłkiem mięsnym są różnego rodzaju dania z kury (*kachńi*) i rosół. Romowie dawniej piekli kurę lub gęś w ognisku, oblepiając ją wcześniej gliną i wkładając w żar. Glina twardniała i wypalała się, a kura piekła się w jej wnętrzu. Skorupa gliniana pękała, wyłaniała się pieczeń, a pierza nie trzeba było skubać, ponieważ po upieczeniu odrywało się razem z gliną. Zwyczaj takiego przyrządzania mięsa wziął się od uważanej za cygański przysmak potrawy, jaką był pieczony jeż (*jeżo* lub *kanrało*). Przyrządzano go w ognisku, oblepionego gliną, aby pozbyć się kolców lub opalano kolce przy pomocy rozżarzonego żelaza, patroszono i wraz z cebulą i innymi przyprawami duszono w garnku. Mięso jeża przewyższało zdaniem Cyganów wszelkie inne: tłuste, nieco podobne do wieprzowego, ale znacznie delikatniejsze i smaczniejsze.

Przyrządzanie posiłków jest czynnością, podczas której obowiązuje Cygankę szczególna czystość i troska o zachowanie higieny pożywienia. Specjalne naczynia stosowane są do mycia mięsa, kur i innych produktów spożywczych. Garnki są niezwykle starannie czyszczone. Oskubana i wypatroszona kura myta jest kilkukrotnie, za każdym razem w świeżej, czystej wodzie. Są to czynności o charakterze obrzędowym, rytualnym, związanym z tabu czystości-nieczystości.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.cyganskawyspa.pl

http://www.romologica.net/romologica-net/magazyn/2013–09/201309-art-Kuchnia-romska.html

Ederlezi

Ederlezi (dosł. Festiwal Wiosny) popularna wśród mniejszości romskiej na Bałkanach piosenka ludowa.

Ederlezi, święto cygańskie

Tytuł utworu pochodzi od festiwalu organizowanego na cześć nadejścia wiosny (szczególnie przez Romów na Bałkanach i w Turcji, ale też w innych krajach na całym świecie).

Ederlezi to nazwa w języku romani dla bułgarskiego, macedońskiego i serbskiego święta Św. Grzegorza. Jest obchodzone 6 maja lub 23 kwietnia (około 40 dni po równonocy wiosennej).

Ederlezi

Sa me amala oro khelena
Oro khelena, dive kerena
Sa o Roma daje
Sa o Roma babo babo
Sa o Roma o daje
Sa o Roma babo babo

Ederlezi, Ederlezi
Sa o Roma daje

Sa o Roma babo, e bakren chinen
A me, chorro, dural beshava
Romano dive, amaro dive
Amaro dive, Ederlezi

E devado babo, amenge bakro
Sa o Roma babo, e bakren chinen
Sa o Roma babo babo
Sa o Roma o daje
Sa o Roma babo babo
Ederlezi, Ederlezi
Sa o Roma daje

Ederlezi...

Przyjaciele tańczą oro
Tańczą oro, dzień świętują
Każdy Cygan, mamo
Każdy Cygan, tato, tato
Każdy Cygan, o mamo
Każdy Cygan, tato, tato
Ederlezi, Ederlezi
Każdy Cygan, mamo

Każdy Cygan, tato, owcę bije
A ja, biedna, siedzę sama
Cygański dzień, nasz dzień
Nasz dzień, Ederlezi

Dali, tato, owcę nam
Każdy Cygan, tato, owcę bije
Każdy Cygan, tato, tato
Każdy Cygan, o mamo
Każdy Cygan, tato, tato
Ederlezi, Ederlezi
Każdy Cygan, mamo

https://www.youtube.com/watch?v=bStwaOGxy_Q

Goran Bregovic, *Ederlezi*

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar,* Sejny 2004.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.mojebalkany.pl/ederlezi.html

Edukacja Romów

Edukacja Romów (edukacja mniejszości romskiej, edukacja romskiej grupy etnicznej) odnosi się przede wszystkim do działań edukacyjnych prowadzonych przez instytucje państw zamieszkiwanych przez Romów. Jej celem jest kształcenie członków romskiej grupy etnicznej, najczęściej w ramach obowiązującego w danym kraju oficjalnego systemu oświaty, ale także w ramach działalności edukacyjnej organizacji pozarządowych, innych instytucji edukacyjnych oraz stowarzyszeń mniejszościowych.

Klasa szkolna z uczniami romskimi

Edukacja Romów wpisuje się w problematykę edukacji międzykulturowej. Praktyka edukacyjna opisywana jest głównie w odniesieniu do szkoły oraz czynności podmiotów i przedmiotów edukacji w systemie oświaty. Środowisko dorosłych, jako nie podlegające bezpośrednio oddziaływaniom szkoły, brane jest pod uwagę nieco rzadziej, głównie w kategoriach kształcenia ustawicznego.

Na zróżnicowanie polityki oświatowej w kontekście edukacji Romów wpływają różnorodne rozwiązania systemowe, tradycje dydaktyczne i zakorzenienie szkół we wzorach kultury poszczególnych krajów.

Wybrane propozycje na przyszłość

Propozycje pozytywnych rozwiązań: udział dzieci romskich w edukacji przedszkolnej, włączanie rodziców (zajęcia międzypokoleniowe), „przedszkola raczkujące", analiza kryteriów rekrutacyjnych oraz finansowania pobytu w przedszkolu, podniesienie świadomości wśród rodziców, przełamywanie barier kulturowych, kluby dziecięce, edukacja nieformalna, przedszkola integracyjne, zaangażowanie do pomocy asystentów romskich edukacji przedszkolnej, autorskie programy skierowane na integrację, przedszkola jako centra integracji, zajęcia o innych kulturach (m.in. romskiej), zajęcia międzykulturowe, nauka języka polskiego, szkolenia dla nauczycieli dotyczące pracy z dzieckiem dwukulturowym i dwujęzycznym.

Na kolejnych poziomach edukacji (szkoła podstawowa i gimnazjum): doskonalenie znajomości języka polskiego, działania na rzecz godzenia edukacji szkolnej z życiem rodzinnym (ciąża, zakładanie rodziny, migracje, podejmowanie zajęć zarobkowych), edukacja przedsiębiorczości, programy autorskie skierowane do Romów w zakresie funkcjonowania na rynku pracy i w sferze biznesu (poszukiwanie zatrudnienia, rejestrowanie działalności gospodarczej, kształtowanie i rozwijanie kompetencji przedsiębiorczych), zajęcia wyrównawcze (dodatkowe), korepetycje, systemy motywacyjno-stypendialne, promowanie edukacji w działaniu, w wymiarze praktycznym, szkolenia dla doradców zawodowych dotyczące specyfiki aktywności zawodowej i zarobkowej społeczności romskiej, współpraca instytucji (MOPS, NGO, szkoła) w zakresie konkretnych świadczeniobiorców i ich przyszłej ścieżki zawodowej, edukacja międzykulturowa, działania na rzecz innych społeczności (odmiennych kulturowo), aktywności o charakterze integracyjnym, kursy i szkolenia podnoszące kompetencje nauczycieli, pedagogów, pracowników socjalnych.

W sferze edukacji dorosłych: włączenie i promowanie Centrum Kształcenia Ustawicznego poprzez specjalną ofertę edukacyjną skierowaną do dorosłych Romów (szkoła podstawowa dla dorosłych), kursy zawodowe w zawodach deficytowych, kształcenie w tym zakresie, edukacja przedsiębiorczości, programy autorskie skierowane do Romów w zakresie funkcjonowania na rynku pracy i w sferze biznesu (poszukiwanie zatrudnienia, rejestrowanie działalności gospodarczej, kształtowanie i rozwijanie kompetencji przedsiębiorczych), edukacja zdrowotna, obywatelska i w zakresie potrzeb edukacyjnych dzieci.

W sferze edukacji nieformalnej: poradnictwo w zakresie profilaktyki zdrowotnej, bezpieczeństwa i prawa, wspieranie klubów, świetlic środowiskowych i integracyjnych, socjoterapeutyczne programy autorskie, działalność kulturalna, zespoły artystyczne, kampanie społeczne nastawione na przełamywanie stereotypów, uprzedzeń i przeciwdziałanie dyskryminacji, poszerzanie wiedzy społeczności lokalnej o Romach i poszerzanie wiedzy Romów na temat społeczeństwa większości oraz innych grup odmiennych kulturowo.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji,* Wrocław–Wałbrzych 2008.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Ł. Kwadrans, *Edukacja polskich Romów w hasłach,* „Dialog Pheniben", nr 4, Wyd. Stowarzyszenie Romów w Polsce, Oświęcim 2011.

Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów w Polsce okresu transformacji – stan obecny i możliwe propozycje na przyszłość* [w:] *Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania,* red. J. Faryś, P. J. Krzyżanowski, B. A. Orłowska, Gorzów Wielkopolski 2013.

Romowie. Dzieci Świata – niecodzienny poradnik dla nauczycieli, pod redakcją Moniki Dróżdż Balkowskiej, redaktor naukowy: Ł. Kwadrans, Wrocław 2012.

ROMOWIE – poprzez poznanie do zrozumienia, FEDER DZIWIPEN, Wałbrzych 2013.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.edu.pl

romowie.info

mniejszosci.edudemo.org.pl

rownosc.info

mac.gov.pl

romologica.net

Egipt

Egipt według niepotwierdzonych teorii Romowie mieli pochodzić z Egiptu. Przez wieki powstało wiele legend i podań, dotyczących pochodzenia Romów. Najczęstsza i – jak się okazało błędna – była wersja o ich pochodzeniu z Egiptu. Od tego rzekomego egipskiego pochodzenia nazywano Cyganów *dziećmi Egiptu*, *Gypsies* (dawniej *Egyptians*), *Gitanos* (dawniej *Egyptiano*, *Egyptianos*) lub *Gitanes*.

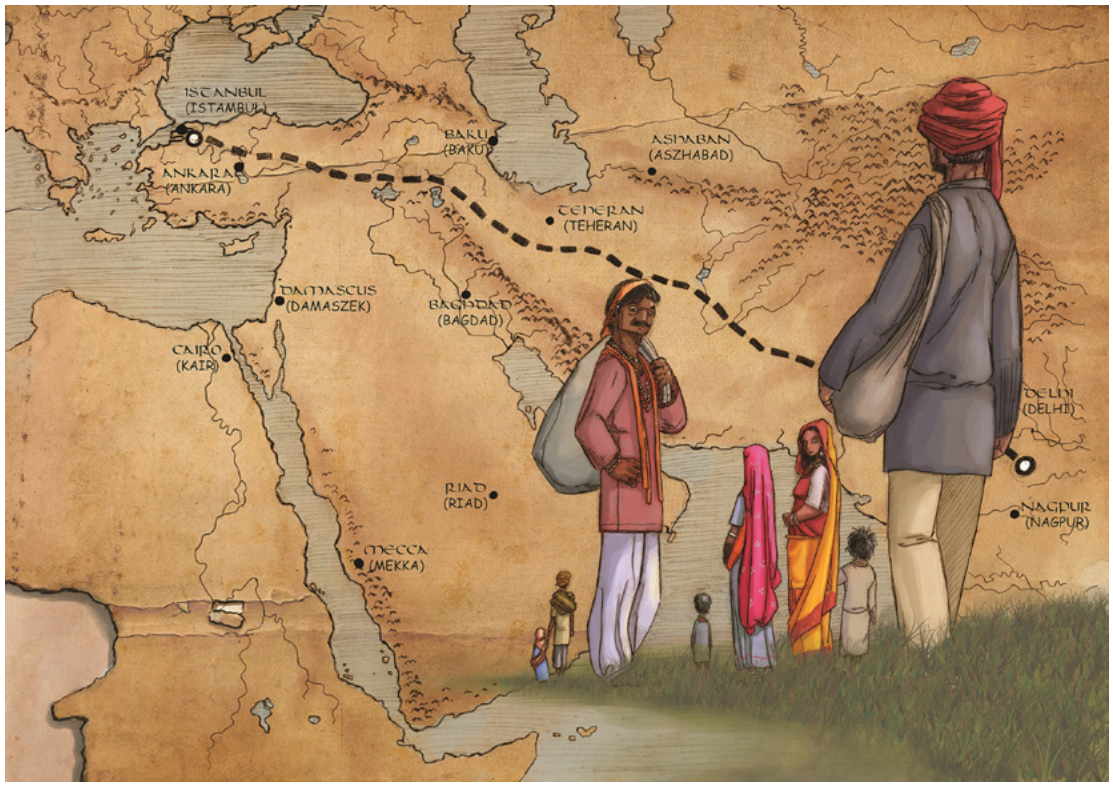

Droga Cyganów,Romów

Romowie przybywając na tereny dzisiejszej Europy mówili o sobie, że są uciekinierami prześladowanymi za wiarę, pokutnikami i pielgrzymami z *Małego Egiptu*. W średniowieczu *Małym Egiptem* nazywano trzy różne krainy Azji Mniejszej i Grecji. Stanowiły one etapy w wędrówce Romów do Europy, którzy szli od południowego wschodu ku północnemu zachodowi.

Pierwsza wzmianka historyczna o Cyganach w Europie pochodzi z połowy XI w. i mówi o romskiej obecności w Konstantynopolu. Zamieszczona jest w *Żywocie Jerzego Mtharsmindel z Góry Athos* i wspomnieniach o ludziach zwanych „Asincan, znanych czarodziejach i łotrzykach".

Studia językoznawców i historyków pozwoliły odrzucić tezę o pochodzeniu Romów z Egiptu. Zobacz więcej o pochodzeniu Romów z terenów dzisiejszych Indii.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

cyganskawyspa.pl

Eksterminacja Romów podczas II wojny światowej

Eksterminacja Romów podczas II wojny światowej Cyganie obok Żydów byli jedną z najbardziej doświadczonych przez los społeczności w Europie czasu II wojny światowej i w okresie ją poprzedzającym. Dopiero od niedawna możemy przeczytać czy usłyszeć o Zagładzie Romów. Była ona zaprogramowana i zrealizowana przez Rzeszę Niemiecką. Miała miejsce nie tylko za murami obozów koncentracyjnych, ale również podczas zatrzymań i masowych egzekucji.

Eksterminacja Romów

Geneza

Twórcy hitlerowskiej machiny zagłady szukali uzasadnień dla swych programów w teoriach rasistowskich, aby później, z pedantyzmem rozpocząć ich realizację. Sytuacja sprzyjała takim działaniom nie tylko w Niemczech. Nauka, która uległa przemożnym wpływom determinizmu i darwinizmu społecznego jeszcze na początku XX w., dostarczała pożądanych wyjaśnień i teorii rasowych. Już Cesare Lombroso w *L'uomo delinquente* (1876) zrewolucjonizował kryminologię opierając się na teoriach determinizmu biologicznego. Według jego opinii Cyganie byli z natury próżni, pozbawieni wstydu, nieprzewidywalni, zmienni, hałaśliwi, skłonni do przemocy i rozpusty. Pisał, że „u zbrodniarza odnajdujemy geniusz pomieszany z atawizmem". Jeszcze dokładniej ducha tamtych czasów oddaje wypowiedź Eugena Fischera, zamieszczona w roku 1943 na łamach „Deutche Allgemeine Zeitung": „To rzadko spotykany i bardzo sprzyjający traf, że rozkwit nauki teoretycznej przypada na czasy, w których znajduje ona oparcie dominującej ideologii, a jej odkrycia mogą być niezwłocznie użyte do celów politycznych państwa". To jeden z wielu przykładów uzasadniania polityki dyskryminacyjnej wobec Cyganów. Niemcy już za czasów Bismarcka prowadziły „walkę z problemem cygańskim", często na podstawie umów dwustronnych z innymi krajami (Austro-Węgry, Belgia, Dania, Francja, Włochy, Luksemburg, Holandia, Rosja i Szwajcaria).

Niechęć do Cyganów – w przeciwieństwie do postaw antysemickich – miała charakter niechęci społecznej, odrazy do kogoś znajdującego się na niższym poziomie w hierarchii społecznej, słabego, marginalizowanego i gorszego. Nie była jednak podszyta strachem, uogólnionym mitem. Nie byli nigdy grupą niebezpieczną, nie mieli wpływów politycznych. Tolerowano ich na zasadzie folkloru. Początkowo chciano nawet dla Sintów stworzyć rezerwat.

Ustawy Norymberskie
Dwa lata po dojściu Hitlera do władzy w Niemczech eksterminacja Cyganów stała się faktem. Ustawy Norymberskie klasyfikują Cyganów – obok Żydów i Murzynów – jako element zagrażający czystości „krwi niemieckiej". Pierwszym krokiem w kierunku zagłady Cyganów było oświadczenie Himmlera, który w 1938 r. zapowiedział, że należy zająć się nimi w aspekcie czystości rasy. Stwierdził, że Cyganie krwi mieszanej byli najbardziej kryminogenni i dlatego właśnie określił zasady rasowo-biologicznej oceny: poczynając od trzech pokoleń wstecz (Z – czysty Cygan; ZM+/ZM-/ZM – plus i minus informowały o tym, czy krew cygańska była dominująca, czy nie; NZ – nie-Cygan).

Badania antropologów, obozy, zagłada
Badaniami kierował Robert Ritter, a wraz z nim jego asystentka Ewa Justin, która nie poniosła po wojnie żadnej odpowiedzialności za uczestnictwo w zbrodniach ludobójstwa. Dla zachowania czystości rasowej przeprowadzali oni zabiegi sterylizacji. Z informacji, jakich udzieliła Justin dwadzieścia lat po wojnie, wynika, że Naczelny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy rozważał wysłanie niemieckich Cyganów na Morze Śródziemne i zbombardowanie statków. Na przeszkodzie stanęły niedokończone badania antropologów.

Cyganów kierowano do obozów pracy na terenie Niemiec, zajęto się też szybko społecznościami cygańskimi w krajach zajmowanych i okupowanych przez III Rzeszę (Cyganie burgerlandzcy z Austrii, Cyganie z Czech i Moraw). Niektórych zesłano do dużych obozów koncentracyjnych w Dachau i Buchenwaldzie oraz nowo powstałych obozów w Ravensbrűck i Mauthausen. Na terenie Czech powstały obozy pracy dla Romów w Letach i Hodoninie. W tych miejscach, a także w Pradze-Ruzyně i Pardubicach następowała koncentracja oraz dalsze transporty do miejsca zagłady w Auschwitz. Z ponad ośmiotysięcznej populacji Cyganów w Czechach i Morawach działania wojenne przeżyło jedynie około 600 osób. Często ambicje nazistów dotyczące przestrzegania „higieny rasowej" przerastały możliwości ich realizacji.

Eksterminacja Romów na terenach okupowanych
Polska stała się, po jej zajęciu przez Niemców, głównym ośrodkiem zagłady, do którego zwożono Cyganów z całej Europy. Tu znajdowała się większość obozowych ośrodków ich eksterminacji. Jednak większość polskich Romów została wymordowana nie w obozach, lecz w licznych masowych egzekucjach. Egzekucje odbywały się na terenie okupowanej Polski, Czech i Słowacji, były powszechnym i masowym zjawiskiem. W Polsce egzekucje te wykonywała zarówno żandarmeria, gestapo, SS, policja granatowa, jak i samoistne bandy, np. UPA. Jedną z przyczyn, dla których zagłada polskich Cyganów ograniczała się przede wszystkim do eksterminacji pozaobozowej, była obawa hitlerowców przed częstymi ucieczkami Romów. Dlatego zdecydowano się zrezygnować z przejściowych etapów koncentrowania przed ich ostateczną zagładą.

Stosunek większości hitlerowskich oprawców do Cyganów nie różnił się w swym okrucieństwie od pogardy okazywanej mordowanym Żydom. Jednak często mordercy z SS skarżyli się na niewdzięczność zajęcia, jakim było wykonywanie egzekucji na Cyganach, ze względu na ich przywiązanie do życia i niesubordynację podczas prowadzenia tych czynności.

BIBLIOGRAFIA:

H. Arendt, *Eichmann w Jerozolimie. Rzecz o banalności zła*, Kraków 1987.

W. Chrostowski, Martyrologia Żydów i martyrologia Romów. Studium porównawcze zagłady i pamięci o niej, „Dialog-Pheniben" 1997, nr 2–3.

D. M. Crowe*, A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*, New York 1995.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

J. Ficowski, *Demony cudzego strachu*, Warszawa 1986.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, *Warszawa 2001.*

S. Kapralski, *Problem zagłady Romów w czasie II wojny światowej. Próba ujęcia syntetycznego* [w:] *O Romach w Polsce i w Europie. Tożsamość, historia, kultura, edukacja*, P. Borek (red.), Kraków 2009.

C. Lombroso, *Człowiek zbrodniarz w stosunku do antropologii, jurysprudencji i dyscypliny więziennej*, Warszawa 1891.

A. Mirga, *Holokaust i eksterminacja Romów w okresie II wojny światowej: o godne miejsce wśród ofiar* [w:] *O Romach w Polsce i w Europie. Tożsamość, historia, kultura, edukacja*, P. Borek (red.), Kraków 2009.

„Studia Romologica", nr 3/2010, Tarnów.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

visegradroma.com

jednizwielu.pl

Etnonimy

Etnonimy Cygan/Rom (gr. Έθνος, *etnos* – lud, naród) nazwa narodu, plemienia, grupy etnicznej. Wyróżnia się dwa rodzaje etnonimów:

- endoetnonim – nazwa własna, używana przez przedstawicieli danego ludu (np. Romowie)
- egzoetnonim – nazwa nadana przez przedstawicieli obcej grupy (np. Cyganie, Gitanes, Gypsy, Zigeuner).

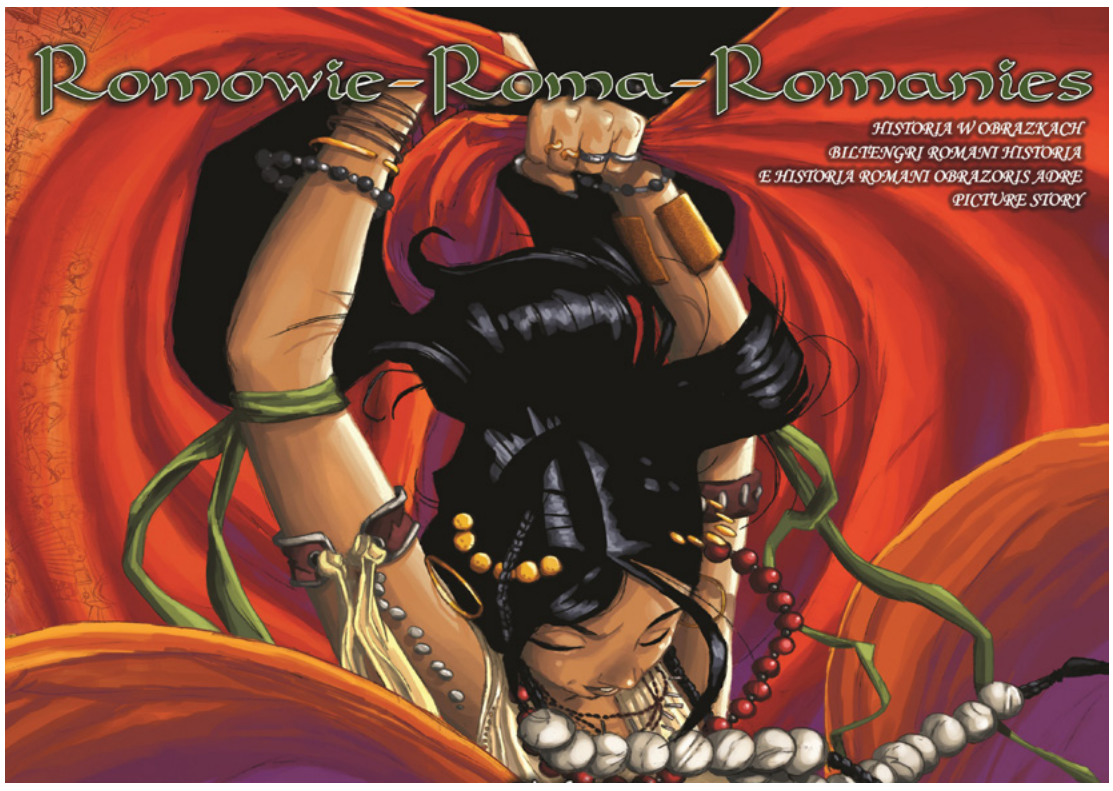

Cyganie czy Romowie?

Geneza obu nazw

Mimo pewnych negatywnych skojarzeń językowych, jakie niesie ze sobą nazwa „Cyganie", wydaje się ona przydatna i bywa stosowana zamiennie z nazwą „Romowie". Jest też wiele argumentów przemawiających za równoległym wprowadzeniem do języka polskiego nazwy własnej „Rom". Podobny proces zachodzi w innych językach europejskich. Wprowadzenie własnej nazwy i utożsamianie się z nią jest pozytywnym zjawiskiem narodowotwórczym i kulturotwórczym.

Romowie

Termin „Rom" ma w języku romskim dwa znaczenia. Jest samookreśleniem, nazwą etniczną (tak jak Sinti czy Manusz dla innych grup

cygańskich) i oznacza mężczyznę we wszystkich grupach[1]. W języku polskim nazwa ta funkcjonuje co najmniej od roku 1979, kiedy przy Episkopacie Kościoła Katolickiego w Polsce powstało Krajowe Duszpasterstwo Cyganów/Romów, natomiast w formie urzędowej po raz pierwszy użyto terminu Rom, kiedy zmieniono statut Stowarzyszenia Cygańskiego w Tarnowie na Kulturalno-Społeczne Stowarzyszenie Romów[2]. Etnonim ten jest łatwo przyswajalny.

Cyganie

Słowo „Cygan" pochodzi od nowogreckiego *Athiganoi (Nietykalni) – nazwy heretyckiej sekty funkcjonującej w Bizancjum. W języku polskim słowo „Cygan" ma znaczenie pejoratywne, kojarzy się ze złodziejem i kłamcą. Najlepszym tego dowodem jest czasownik „ocyganić", który znaczy tyle, co oszukać*[3]. W badaniach przeprowadzonych przez Instytut Psychologii Uniwersytetu Opolskiego dowiedziono, że stereotyp Cygana jest znacznie bardziej rozbudowany niż stereotyp Roma. Wykazano istotne statystycznie różnice pomiędzy opisami dotyczącymi obu nazw własnych. Opisujący Cygana zaznaczali zdecydowanie częściej przymiotniki o negatywnej konotacji niż respondenci, którzy opisywali Roma. Nazwa Rom budziła bardziej pozytywne reakcje[4].

Według wielu badaczy nie każdy Cygan jest Romem, jak chciałyby tego elity romskie. Niektóre grupy nie identyfikują się bowiem z nazwą „Rom". Przykładem może być najbardziej dynamiczna zbiorowość Cyganów w Niemczech, określająca siebie jako Sinti[5]. Podobnie jest z Manuszami we Francji i kilkoma innymi grupami cygańskimi. Uważają się oni za Cyganów, ale niekoniecznie za Romów w pierwszym z podanych wyżej znaczeniu tego słowa[6].

Natomiast oba etnonimy bywają używane zamiennie tam, gdzie jest to uprawnione. Wiele osób nie zamierza zrezygnować z tradycyjnego, budzącego niekiedy negatywne skojarzenia określenia „Cyganie", ze względu na upowszechnienie tej nazwy w większości krajów europejskich.

Od co najmniej kilkudziesięciu lat (w prawodawstwie i oficjalnych dokumentach krajowych oraz międzynarodowych) funkcjonuje określenie „Romowie"[7] (mające pozytywne zabarwienie i stosowane przez elity romskie, a także media). Obie nazwy służą określaniu całej zbiorowości, a poszczególne grupy są rozróżniane dzięki nazwom własnym lub przez dodawanie przymiotników.

1 A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994, s. 1–23.
2 A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004, s. 87 i 133.
3 J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985, s. 56.
4 T. Grzyb, *O stereotypie Cygana i Roma. Niepublikowane materiały z badań*, Opole 2000.
5 A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001, s. 215; A. Bartosz, *op. cit.* s. 86–88.
6 Por. A. Mirga, L. Mróz, *op. cit.*, s. 1–23.
7 Zob. A. Mirga, L. Mróz, *op. cit.*, s. 20; E. Davidová, *Romano drom. Cesty Romů 1945–1990. Zmeny v postaveni a způsobu života Romův Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Olomouc 2004, s. 19.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

E. Davidová, *Romano drom. Cesty Romů 1945–1990. Zmeny v postaveni a způsobu života Romův Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Olomouc 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

L. Mróz, *Cyganie – Roma. Ku nowej wizji przyszłości*, *„Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa", z. 2, Poznań*–Warszawa 1995.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Warszawa 2012.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

cyganskawyspa.pl

http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/5/plik/ot-603.pdf

jednizwielu.pl

Fundacja Integracji Społecznej Prom

Fundacja Integracji Społecznej Prom zajmuje się integrowaniem środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym, a zarazem wspiera oryginalne pomysły i działania związane z animacją tych środowisk. Porusza się w obszarach: edukacji, animacji kultury i pracy socjalnej.

Logo PROM

W 2003 r. Fundacja Prom powołała Centrum Edukacji i Kultury dla dzieci romskich i polskich na wrocławskim Brochowie, wówczas był to jeszcze projekt pilotażowy. Obecnie prowadzi świetlice środowiskowe w kilku dzielnicach Wrocławia: na Brochowie, Muchoborze, w Śródmieściu i na Starym Mieście. W świetlicach prowadzone są warsztaty teatralne i realizowany jest projekt „Nowe pomysły na stare problemy". Fundacja zrzesza wokół siebie pracowników oświaty, nauczycieli, animatorów kultury, terapeutów, pracowników naukowych, studentów i wolontariuszy, którzy na co dzień pracują w świetlicach środowiskowych w różnych dzielnicach miasta bądź realizują własne projekty autorskie na terenie Wrocławia.

Do różnorodnych form aktywności organizacja stara się włączać nie tylko dzieci i młodzież, ale także dorosłych Romów. Przy realizacji polityki społecznej miasta Wrocławia Fundacja współpracuje z organizacjami pozarządowymi (m.in. z Dolnośląskim Stowarzyszeniem Romów, Stowarzyszeniem „Romani Bacht", Towarzystwem Rodziców Dzieci Romskich „Neło Drom – Nowa Droga"). Jest także inicjatorem portali internetowych o tematyce romskiej, które mają służyć propagowaniu idei zawartych w programie rządowym na rzecz Romów (romowie.info, visegradroma.com, jednizwielu.pl, romopedia.pl).

W latach 2004–2010 Fundacja zrealizowała ponad 80 projektów dla mniejszości romskiej. Organizowała spotkania międzynarodowe i konferencje. Pierwsze spotkanie w 2005 r. zorganizowano jako wyjazdowe warsztaty dla liderów społeczności romskiej oraz przedstawicieli władz samorządowych i organizacji pozarządowych pracujących na rzecz Romów. Głównym celem było nawiązanie współpracy i wymiana doświadczeń z innymi organizacjami. Prezentowano nowe sposoby rozwiązywania problemów narastających wokół mniejszości romskiej, alternatywne metody pracy i współpracy z jej przedstawicielami. Kolejne spotkania (Praga 2007, Nitra 2008, Budapeszt 2009, Spisska Nova Ves 2011, Sofia 2012, Hrusov – Rimoc 2013) stały się okazją do wymiany doświadczeń i dobrych praktyk, udało

się stworzyć podstawę do opracowania wspólnej międzynarodowej strategii współpracy z mniejszością romską.

Fundacja Prom od kilku lat jest jednym ze współorganizatorów oraz gwarantów cyklu międzynarodowych konferencji InteRRa, dotyczących problematyki mniejszości narodowych i grup marginalizowanych oraz metod pracy z tymi grupami. Głównym organizatorem jest docent Jaroslav Balvin oraz organizacja Hnuti R. W wyniku współpracy Fundacji z organizacją Hnuti R prowadzone są naukowe badania w Czechach i na Słowacji, a także powstały i zostały opublikowane prace dotyczące sytuacji Romów w krajach wyszehradzkich.

Propagując wiedzę o Romach oraz walcząc z negatywnym stereotypem Cygana wśród społeczności polskiej, Fundacja Prom w ramach działalności wydawniczej opublikowała w 2008 r. komiks *Romowie – Roma – Romanies. Historia w obrazkach* w czterech wersjach językowych (polskiej, angielskiej, Polska Roma oraz Bergitka Roma), ukazującą historię społeczności romskiej w Polsce i Europie. Wydano również prace Łukasza Kwadransa *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji* (2008) oraz *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* (2011). Pod koniec 2009 roku, jako rezultat międzynarodowych spotkań, Fundacja wydała pierwszy zbiór prac naukowych i esejów *Situation of Roma Minority in Czech, Poland and Slovakia* pod red. J. Balvina i Ł. Kwadransa. Celem publikacji jest przedstawienie sytuacji i problemów, z jakimi boryka się społeczność romska w krajach wyszehradzkich. W 2010 r. powstał kolejny komiks, w którym została przedstawiona historia Romów. Innym wydawnictwem jest obrazkowa publikacja Karola Parno Gierlińskiego (opracowanie graficzne Marek Rudowski) *Profesje romskie* (Wrocław 2012). Pod koniec 2010 r., jako rezultat międzynarodowych spotkań, Fundacja wydała drugi zbiór prac naukowych i esejów pt. *Situation of Roma Minority in Czech, Hungary, Poland and Slovakia* pod red. J. Balvina i Ł. Kwadransa. Celem publikacji jest przedstawienie sytuacji i problemów społeczności romskiej w krajach wyszehradzkich. Kolejne publikacje to m.in.: J. Balvin, M. Kowalczyk, Ł. Kwadrans, *Situation of Roma Minority in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia. Vol. 2,* Wrocław 2011; J. Balvin, Ł. Kwadrans, H. Kyuchukov, *Roma in Visegrad Countries: History, Culture, Social Integration, Social Work and Education,* Wrocław 2013.

Fundacja Prom zrealizowała wystawy i wydała album fotografii: *ROMARISING. Ordinary People, Uncommon Lives... as seen by photographer Chad Evans Wyatt.* [ROMARISING. Bohaterowie kampanii społecznej Jedni z wielu w obiektywie Chada Evansa Wyatta], redakcja naukowa: K. Gierliński, Ł Kwadrans, Wrocław 2012 i 2014. Następnie wydawnictwo pt.: *Romowie. Dzieci Świata – niecodzienny poradnik dla nauczycieli,* pod redakcją Moniki Dróżdż-Balkowskiej, redaktor naukowy: Ł. Kwadrans,

Wrocław 2012. Ostatnio: J. Balkowski, Ł. Kwadrans, *ROMARISING V4 Chad Evans Wyatt,* Wrocław 2014.

Fundacja prowadzi prace nad powstaniem biblioteki wiedzy o społeczności romskiej w Polsce. Pracownicy Fundacji gromadzą książki, czasopisma, materiały źródłowe, dokumenty oraz katalogują informacje zamieszczane w mediach na temat Romów.

Od 2010 r. Fundacja Prom jest jednym z partnerów projektu „Romowie i Gadziowie na jednym podwórku". Projekt wrocławskiego Centrum Informacji i Rozwoju Społecznego skierowany jest do społeczności romskiej, a jego celem jest aktywizacja środowiska romskiego, podnoszenie kwalifikacji zawodowych, poziomu edukacji, a także promocja kultury Romów. Projekt ten jest jednym z największych realizowanych na terenie Wrocławia na rzecz społeczności romskiej. Jest doskonałym przykładem współpracy pomiędzy organami samorządowymi a organizacjami pozarządowymi. Fundacja Prom w ramach tego projektu prowadzi też Punkty Aktywizacji Romów (specjalnie dobrane grono specjalistów udziela porad w zakresie prawa, edukacji, kultury, zdrowia oraz opieki społecznej).

Obecnie największym projektem Fundacji jest kampania społeczna Jedni z wielu oraz towarzyszące jej inicjatywy: romarising i romopedia.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balvin, Ł. Kwadrans, *Edukacja międzykulturowa w wybranych międzynarodowych projektach dotyczących Romów w Czechach, Polsce i Słowacji* [w:] *Edukacja międzykulturowa w Polsce wobec nowych wyzwań,* red. A. Paszko, Kraków 2011.

M. Dróżdż-Balkowska, *Realizacja rządowego Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce przez Fundację Integracji Społecznej „Prom"* [w:] *Situation of Roma Minority in Czech, Hungary, Poland and Slovakia*, J. Balvin, Ł. Kwadrans (red.), Wroclaw 2010.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

fundacjaprom.pl

romowie.info

visegradroma.com

jednizwielu.pl

Flaga

Flaga drugi, obok hymnu, symbol narodowy Romów, uznany przez większość grup romskich, a także wiele organizacji międzynarodowych, w tym ONZ.

Flaga romska

Romowie macedońscy jako pierwsi otrzymali prawo do posługiwania się własną flagą już w 1971 r. Było to niemal zaraz po przyjęciu symboli narodowych na I Światowym Kongresie Romów zorganizowanym 8 kwietnia 1971 r. w Orpington koło Londynu, ważnym miejscu dla brytyjskich Romów (było to spotkanie romskich aktywistów z 14 krajów i osób zaangażowanych we wspieranie tej społeczności).

Flaga jest niebiesko-zielona, z głównym motywem w postaci czerwonego koła, symbolizującego indyjską czakrę o 16 promieniach, które najprawdopodobniej nawiązuje do indyjskiego pochodzenia Romów, ich wędrówki, a także jest odniesieniem do współczesnej flagi indyjskiej. Całość daje wrażenie ruchu i przywołuje na myśl koła wozów, w których podróżowali i mieszkali prowadzący koczowniczy tryb życia Romowie.

Zieleń symbolizuje ziemię, po której wędrowali, a także związek Romów z naturą. Kolor niebieski to odniesienie do duchowości i nieba, wolności.

Proporcje nie zostały ustalone. Najistotniejsza wydaje się symbolika koła, które nawiązuje do 24-ramiennej czakry z flagi indyjskiej. Natomiast 16-ramienne koło z flagi romskiej ma zapewne podobnie jak *Dharmaćakra* symbolizować prawo, prawdę, zobowiązanie, jedność wszystkich grup w ramach jednej organizacji, a także cykliczny ruch jako negację śmierci.

Dbałość o ustanowienie symboli narodowych przez Romów może świadczyć o świadomości ich znaczenia i potrzebie jednoczenia wokół nich wszystkich grup romskich. Symbolika narodowa w postaci romskiej flagi pojawiła się wcześniej, bo jej pierwszy projekt (bez koła) został przedstawiony i zaaprobowany na konferencji „Zjednoczeni Cyganie Europy", która odbyła się w Bukareszcie w 1933 r. Międzynarodowy Komitet Cyganów w roku 1969 podobny projekt przedstawił również Radzie Europy. Obecnie flagą przyjętą na I Kongresie posługuje się również International Romani Union.

Flaga romska nie odnosi się do terytorium, które byłoby romskim państwem, tylko stanowi symbol mitologizujący takie wyobrażone miejsce na ziemi, jest namiastką własnej przestrzeni, elementem projektowanej tradycji.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

internationalromaniunion.org

cyganskawyspa.pl

Gadzio, gadje

Gadźio (*gadzia, gawalo, busno, pajo*) w kulturze romskiej: obcy, nie-Cygan, nie-Rom. Gadzio to ktoś, kto nie podlega romanipen. Zwykle nie jest członkiem romskiej grupy etnicznej, ale może być również Romem, który nie żyje według tradycji i kultury romskiej. Jest to termin używany przez Cyganów/Romów do określenia obcych, którym nie należy się szacunek.

Gadziowskie życie

Określenie *gadzio* ma charakter pejoratywny, można je tłumaczyć w znaczeniu *cham*, podobnie jak w hebrajskim *goj*, nie-Żyd. Dla obu społeczności, romskiej i żydowskiej, kluczowe jest zagadnienie czystości rytualnej.

Wyraz *gadzio* służy również do określania męża i mężczyzny niecygańskiego, odnosi się wówczas do różnych ról społecznych. *Roma* (w grupach Sinti, Kale, Manusz) w opozycji do *gadzia*; *rom* (mąż) w opozycji do *gadzio*, *gavalo* (u Sinti), *busno, pajo* (u Kale); *romni* (żona) w opozycji do *gadzi, gavali* (u Sinti), *busni, paji* (u Kale); ćhawo lub śawo (syn, chłopak) w opozycji do *raklo*; ćhaj lub śaj (córka, dziewczyna) w opozycji do *rakli*.

Gadzipen to często dla Romów synonim nieczystego/nieczystości, ponieważ uważają, że tylko Romowie wiedzą, co jest czyste. Dokładne pochodzenie tego słowa nie jest znane. Jedna z teorii wskazuje, że słowo

pochodzi od określenia chłopa i ma ten sam rdzeń co w *języku romani* słowo *gav* (wieś). Tak jest na przykład u Sinti. Odmiennie traktuje się gadziów z miasta, których niekiedy nazywa się *raja* (panowie). W szerszym rozumieniu to nadal są gadziowie, jednak odmienny jest do nich stosunek. *Raj* to człowiek mający władzę, wysoki status materialny, kulturę osobistą.

Można mówić o dwóch światach wywodząc ich nazwy od terminów: romanipen (cygańskość) i gadzipen (nie-cygańskość). Podział świata na kategorie moralnej czystości i nieczystości jest jednym z najważniejszych w ramach romskiej tradycji, dotyczy rytuałów i codziennego funkcjonowania w ramach grupy. Osoba skalana zostaje (w różnym stopniu i formie) wykluczona z życia społecznego. W wielu grupach, które respektują tabu wynikające z systemu skalań, nie-Cyganie postrzegani są jako nieczyści. Romów cechuje etnocentryzm, poprzez własne wzorce kulturowe postrzegają i oceniają zarówno siebie, jak i innych. To, co nie przystaje do ich wzorców i wartości, jest oceniane negatywnie i odrzucane. Ponad wszelkimi podziałami między poszczególnymi ugrupowaniami romska tożsamość etniczna jest odnoszona przede wszystkim w opozycji do nie-Romów (gadziów). Na tej dychotomii opiera się granica etniczna.

Kategoria skalania wyraża się w trzech tradycyjnych modelach.

Pierwszy model opiera się na opozycji „czyste" – „nieczyste" (romanipen – gadzipen). Romowie są czyści, ponieważ wiedzą, jak unikać skalania. Nie-Romów cechuje nieczystość przez ciągłe przekraczanie granic wyznaczonych przez kodeks mageripen.

W drugim modelu skalanie jest zarezerwowane tylko dla Romów i respektowane wyłącznie wewnątrz własnej grupy. Romowie dostrzegają niewłaściwość zachowania gadziów, ale nie zagrażają im oni skalaniem.

Trzeci model to taki, w którym kategoria skalania odgrywa nieznaczną rolę. Nie-Romowie nie są nieczyści, ale źli lub niebezpieczni, natomiast Rom jest dobry i mądry.

Nieczystość w tym pojęciu nie jest nieczystością fizyczną. Do brudu fizycznego stosowane jest określenie melało. Dla Romów ważniejsza jest czystość moralna niż fizyczna.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

M. Godlewska-Goska, J. Kopańska, *Życie w dwóch światach. Tożsamość współczesnych Romów,* Warszawa 2011.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Getto

Getto odizolowana przestrzeń, zazwyczaj miejska, przeznaczona do zamieszkania dla mniejszości narodowej, etnicznej, kulturowej bądź religijnej. Społeczność ta nie ma prawa mieszkać w innym miejscu niż getto lub nie wolno jej nigdzie indziej przebywać.

Tirana, 20 marca 2007 r.
(© Fisnik Dobreci)

Od czasów średniowiecza do XX w. przez getto rozumiano przede wszystkim wydzielony obszar miasta, zamieszkany przez Żydów lub przedstawicieli innych narodów. W wielu europejskich miastach do XIX w. getta pozostawały dla Żydów i innych mniejszości przymusowym miejscem osiedlania. W krajach okupowanych przez hitlerowców w czasie II wojny światowej władze okupacyjne tworzyły zamknięte i strzeżone getta, w których przymusowo osiedlano ludność żydowską z danego terenu. Getta te były zazwyczaj otoczone strzeżonym od zewnątrz murem i całkowicie zależne od dostaw żywności oraz energii.

Getta tworzone były na terenie Ukrainy, Białorusi, Czech i Węgier, najczęściej jednak na terenach, które przed wojną należały do Polski. Getta tworzono m.in. w Białymstoku, Częstochowie, Kielcach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Radomiu, Warszawie, Wilnie i Lwowie. Powstawały w pierwszym etapie zaplanowanej i przeprowadzonej przez nazistów Zagłady Żydów.

Również Romowie byli osiedlani i przetrzymywani przez hitlerowców w gettach. W Polsce największa grupa romska (Romowie z Burgenlandu w Austrii) przebywała w getcie łódzkim.

Współczesne getta funkcjonują w wyniku procesów, których podstawą nie jest dyskryminacja prawna, lecz stratyfikacja ekonomiczna. Mury odgradzające Romów stanęły np. w czeskim Ústí nad Labem, czy w Ostrovany na Słowacji. W Polsce znajdują się osiedla budynków socjalnych, np. w Żywcu, zamieszkiwane w większości przez przedstawicieli społeczności romskiej.

Charakter getta mają także: niektóre dzielnice miast bułgarskich, w tym Sofii, wiejskie osady w Karpatach, osiedla robotnicze w Czechach i na Słowacji, Lunik IX w Koszycach. W tych współczesnych gettach, w każdym z osobna, zamieszkuje od kilkuset do kilkudziesięciu tysięcy Romów.

Specyficzną formą getta są osady romskie na Spiszu. Znajdują się one często na obrzeżach lub nieopodal wsi. Żyjący tam Romowie pozbawieni są dostępu do wody, kanalizacji, energii elektrycznej (np. Letanovce na Słowacji).

Gettoizacja niesie ze sobą szereg negatywnych skutków. Podstawowym z nich jest umocnienie podziału na „lepszych" i „gorszych", który prowadzi do konfliktów społecznych.

Modelowe getto w rozumieniu socjologicznym charakteryzują następujące właściwości: wyraźna odrębność przestrzenna; względne podobieństwo statusu mieszkańców; poczucie odrębności społecznej i świadomościowej; odczuwanie enklawowości (wyłączenia) zarówno przez mieszkańców, jak i obserwatorów spoza badanego obszaru; niska przenikliwość pomiędzy obszarem wyłączonym a światem otaczającym.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

B. Jałowiecki, W. Łukowski, *Gettoizacja polskiej przestrzeni miejskiej,* Warszawa 2007.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://pl.wikipedia.org/wiki/Getto

Hnutí R

Hnutí R (R-Movement) czeski ruch na rzecz edukacji romskiej, funkcjonujący od 1992 r. Nie jest on bliżej znany w Polsce, ale jego aktywność ma duże znaczenie dla działań na rzecz społeczności romskiej w Czechach, na Słowacji oraz w innych państwach Europy.

Spotkanie Hnuti R Hrabusice 2011

Istotą ruchu jest międzynarodowa wymiana doświadczeń, w której udział biorą nauczyciele, teoretycy i praktycy, specjaliści wielu dziedzin nauki. Hnutí R to przede wszystkim edukacja uczniów romskich. Głównym motywem powstania i działania tego ruchu jest znalezienie oraz wprowadzenie alternatywnych metod edukacji wielokulturowej/międzykulturowej w pracy z dziećmi i młodzieżą romską.

Geneza powstania Ruchu

Hnutí R powołany został 21 marca 1992 r. z inicjatywy Instytutu Studiów nad Kulturą Romską na Uniwersytecie Jana Ewangelisty Purkyniego w Ustí nad Labem. Stało się to niedługo po tym, jak powstał sam Instytut. Pomysłodawcą był Jíri Vomacka, wicerektor uczelni. Od roku 1993 funkcję szefa zrzeszenia pełnił Jaroslav Balvin. Początkowo 16 szkół w północnych Czechach wstąpiło do ruchu. Spotkania miały charakter otwartej dyskusji, podczas której nauczyciele zapoznawali się i wnosili swoje uwagi

do podręczników dla młodzieży romskiej, tworzonych we współpracy między Instytutem Studiów nad Kulturą Romską i Fakultetem Szkolenia Nauczycieli (Uniwersytet w Ustí nad Labem). W 1995 r. Hnutí R został zarejestrowany jako stowarzyszenie obywateli. Założycielami byli romski historyk Bartolomej Daniel, dyrektor szkoły podstawowej w Most-Chanov, Miroslav Bajer i dyrektor Instytutu Studiów nad Kulturą Romską Jaroslav Balvin.

Działalność, formy aktywności

Od momentu powstania ruchu odbyło się ponad trzydzieści spotkań, seminariów i konferencji, w których udział wzięło wielu wybitnych specjalistów z takich dziedzin nauki jak pedagogika czy socjologia. Wymiana myśli zaowocowała szeroką, wartościową wiedzą teoretyczną, a także rozwiązaniami praktycznymi, mogącymi mieć zastosowanie w edukacji międzykulturowej. Można pokusić się o stwierdzenie, że aktywiści zrzeszeni w Hnutí R nie są zorientowani tylko na znalezienie rozwiązań praktycznych wielu problemów edukacji romskiej, ale budują teorię pedagogiczną, która ma duże znaczenie w szerszym dyskursie nad edukacją w warunkach wielokulturowości. Większość ze spotkań czy konferencji doczekało się publikacji, które systematyzowały poruszane problemy i stanowiły źródło wiedzy dla praktyków i teoretyków edukacji. Dzięki pracy takich ludzi, jak docent Jaroslav Balvin, powstała odmienna od dotychczas dominujących perspektywa nauczania. Koncentruje się ona na wypracowaniu harmonijnych relacji pomiędzy Romami i niecygańską społecznością. Organizowane konferencje pozwoliły gromadzić wiedzę, opinie i doświadczenia w wybranych tematach prezentowanych przez specjalistów pochodzących z różnych regionów i instytucji, od szkół podstawowych po uniwersytety. Starano się, aby w spotkaniach reprezentowana była nie tylko większość społeczeństwa, ale także, by romska mniejszość brała udział w projektowaniu działań i prezentacji obszarów problemowych.

Zrzeszenie opublikowało ponad dwadzieścia zbiorów sprawozdań, które są dostępne w czeskich bibliotekach. Ruch jest wspomagany przez Ministerstwo Edukacji, Młodzieży i Sportu. Zamierzają kontynuować organizację spotkań i konferencji, głównie ogólnoczeskich, ale także międzynarodowych. Jak twierdzi sam szef Hnutí R, zrzeszenie znalazło się w punkcie zwrotnym w historii swojej działalności. Działa już dwie dekady, więc powinno szukać nowych wyzwań i metod pracy. Dodatkowo zmian od ruchu wymaga sytuacja, w jakiej znajdują się Czechy i czescy Romowie po wejściu do Unii Europejskiej. Integracja stwarza bowiem większe możliwości dzielenia się i korzystania z doświadczeń dotyczących edukacji i nauczania dzieci romskich.

Celem działania Hnutí R jest obecnie zmiana sytuacji, w której procesy demokratyzacji i humanizacji poprzez edukację i nauczanie szkolne przebiegają wolniej wśród dzieci romskich. Powodem tego są wciąż trwające procesy asymilacyjne, bariery językowe i kulturowe. Wciąż powszechne

jest kierowanie dzieci romskich do szkół specjalnych (28 razy częściej niż dzieci czeskich). Powodem powstania zrzeszenia był należny zmianom społecznym klimat w relacjach z Romami, konflikty na tle rasistowskim i ksenofobia, które miały i wciąż mają miejsce także w szkołach. Hnutí R stara się konstruować programy zapobiegające takim zjawiskom i kreujące bezpieczną wielokulturowość. W czeskich szkołach wdrażane są metody prowadzące do zbliżenia młodzieży czeskiej i romskiej, burzenia stereotypów i wyrównywania szans edukacyjnych.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balvín, *Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém*, Praha 2004.

B. Kraus, *10 Years of the R-Movement and Pedagogy*, Hnuti R.

Ł. Kwadrans, z*Działalność Ruchu Hnuti R w Czechach a edukacja w warunkach wielokulturowości* [w:] *Polityka społeczna i oświatowa a edukacja międzykulturowa*. Red. Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego Filia w Cieszynie, Cieszyn 2005.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

visegradroma.com

jednizwielu.pl

Stowarzyszenie Romów w Polsce

Związek Romów w Polscez

Hymn

Hymn drugi, obok flagi, symbol narodowy Romów, uznany przez większość grup romskich, a także organizacje międzynarodowe. Przyjęcie romskich symboli narodowych odbyło się na I Światowym Kongresie Romów, zorganizowanym 8 kwietnia 1971 r. w Orpington koło Londynu. Spotkali się tam romscy aktywiści z 14 krajów i osoby zaangażowane we wspieranie tej społeczności.

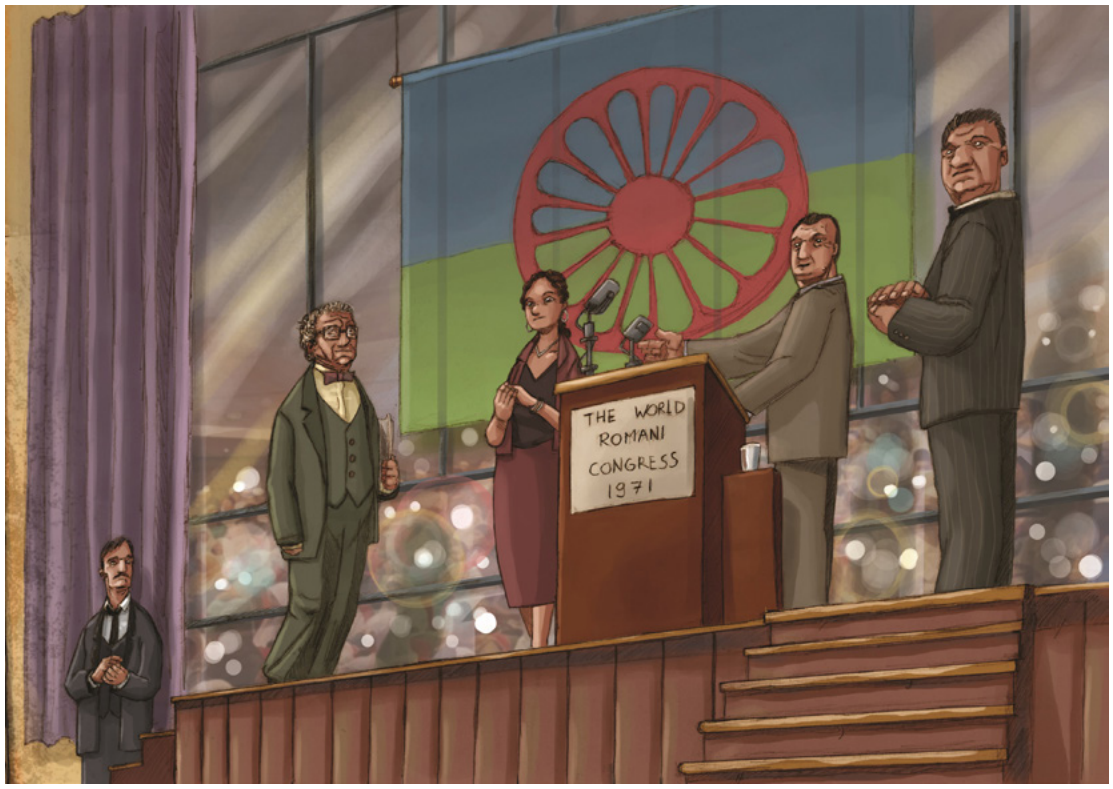

Kongres romski i zatwierdzenie hymnu

Ustanowienie symboli narodowych przez Romów świadczy o potrzebie jednoczenia wokół nich wszystkich grup romskich. Obecnie hymnem przyjętym na I Kongresie posługuje się również International Romani Union.

Hymn romski nie odnosi się do terytorium, które byłoby romskim państwem (w związku z czym nie jest grany np. na Igrzyskach Olimpijskich), stanowi symbol mitologizujący takie wyobrażone miejsce na ziemi, jest namiastką własnej przestrzeni, elementem projektowanej tradycji.

Tytuł hymnu romskiego w różnych odmianach języka i dialektach: „Gyelem, Gyelem", „Dzelem, Dzelem", „Dželem, Dželem", „Đelem, Đelem»,

„Djelem, Djelem", „Ђелем, Ђелем», „Ґелем, Ґелем», „Џелем, Џелем», „Джелем, джелем», „Opré Roma" і „Romale Shavale".

Gelem, Gelem

Gelem, gelem lungone dromensa
Maladilem bachtale Romensa
A Romale katar tumen awen

A Romale, A schawale

Sas wi man bari familia
Mudardas la e Kali Lègiya
Sa mudarde wi Romen wi Romnyan
Maskar lende wi zine schavoren

A Romale, A schawale

Puter Dewla le parne wudara
Te sai dikhaw kai si me manusha
Pale ka gav lungone dromencar
Ta ka phirav bachtale Romensa

A Romalen, A chhavalen

Opre Roma isi vaxt akana
Ayde mancar sa lumaqe Roma
O kalo muy ta e kale yakha
Kamava len sar e kale drakha
A Romalen, A chhavalen

Idę, Idę

Wędrowałem długimi drogami,
Napotkałem szczęśliwych Cyganów,
Ej Cyganie, skąd wy wędrujecie,
Dokąd głodni, zawędrować chcecie?
Miałem braci, miałem wielu bliskich
Przyszli Niemcy, zabili ich wszystkich.
Wszystkich razem chłopców i dziewczęta,
Zabili też małe niemowlęta.

Dobry Boże uchyl nieba bramy,
Może ujrzę, braci mych Cyganów
Może ruszą na wędrówkę ze mną
Na spotkanie szczęśliwych Cyganów

Wstańcie bracia chodźcie razem z nami
By się spotkać z wszystkimi Romami
Ciemni bracia, siostry czarnookie
Kocham was jak winogrona słodkie

Tłum. A. Bartosz

https://www.youtube.com/watch?v=-XCOyB7WStI

Esma Redzepova – Gelem, gelem

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar,* Sejny 2004.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

internationalromaniunion.org

cyganskawyspa.pl

Indie

Indie indyjską praojczyznę Cyganów/Romów ustalono dosyć późno i nie historycy, tylko filologowie odkryli miejsce ich pochodzenia. Stało się to dzięki studiom językowo-porównawczym. Zestawiając język *romani* z językami Indii wykazano, że fonetyka języka romskiego świadczy o jego związku z grupą dialektów *hindi*, a także o późniejszych wędrówkach Cyganów na północ, ku plemionom dardyjskim i kafijskim. Wskazano również na tej podstawie całą drogę Cyganów do Europy i potwierdzono datę ich przybycia na tereny środkowej i zachodniej Europy (XV w.).

Kraj pochodzenia Cyganów, Romów

Obecnie prowadzi się także studia z antropologii fizycznej, mające potwierdzić bądź odrzucić tezę o pochodzeniu Romów. Wyniki badań genetycznych prowadzonych w ostatnich latach na romskich mężczyznach (w tym także wyniki analiz ich chromosomów) potwierdzają tezę, że ich przodkowie pochodzili z Indii.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

cyganskawyspa.pl

Instytut Studiów Romskich

Instytut Studiów Romskich jednostka utworzona w 1991 r. w ramach Wydziału Nauk Społecznych i Zdrowia (wcześniej Katedra Romskiej Kultury) na Uniwersytecie Konstantyna Filozofa w Nitrze.

Instytut przygotowuje do pracy m. in. przyszłą romską inteligencję, asystentów, nauczycieli, doradców i pracowników socjalnych.

Badania na temat problematyki romskiej prowadzą również: Wydział Filozoficzny na Uniwersytecie Karola w Pradze, Uniwersytet Palackeho w Ołomuńcu, Uniwersytet w Hradec Králove, Brnie, Bratysławie, Banskiej Bystrzycy, Ustí nad Labem, Presov, a także Narodowy Instytut Edukacji w Bratysławie, Muzeum Romskiej Kultury w Brnie, Hnuti R i inne instytucje naukowe.

Ustav Romologickych Studii – logo

BIBLIOGRAFIA:

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

visegradroma.com

http://www.urs.fsvaz.ukf.sk/

International Romani Union

International Romani Union, IRU (Międzynarodowy Związek Romów, Międzynarodowa Unia Romska) założona w 1977 r. ponadnarodowa organizacja romskich aktywistów, uznawana przez wiele instytucji, współpracująca z ONZ, OBWE, Radą Europy i Komisją Europejską.

Kongres romski i powstanie IRU

My naród Romów, Członkowie Romani Union, jesteśmy zdecydowani bronić przyszłości pokoleń Romów przed narodowym zagrożeniem i nienawiścią, które wiele razy za naszego życia sprowadziły na Romów niewypowiedziane cierpienia, nędzę oraz wojenne ludobójstwo i pokładać wiarę w podstawowe prawa człowieka, honor i wartość ludzkiego życia, szacunek dla różnorodności, równe prawa dla mężczyzn, kobiet, dzieci oraz małych i wielkich narodów – fragment preambuły Karty Światowego Komitetu Romów (International Romani Union).

Geneza powstania organizacji

Jeszcze przed II wojną światową Romowie podejmowali próby jednoczenia się i organizowania w kontekście narodowym i ponadnarodowym. Symbolika narodowa, np. w postaci romskiej flagi, pojawiała się również wcześniej. Pierwszy projekt flagi został przedstawiony i zaaprobowany na

konferencji „Zjednoczeni Cyganie Europy", która odbyła się w Bukareszcie w 1933 r. Międzynarodowy Komitet Cyganów w 1969 r. podobny projekt przedstawił również Radzie Europy.

W 1959 r. Ionel Rotaru, który z Rumunii przybył do Francji, założył Międzynarodowe Stowarzyszenie Gitanów, zrzeszające różne grupy romskie o charakterze rodowym. Głównie byli to przedstawiciele rodu Kwieków. Wcześniej powstały inne organizacje: w roku 1925 Związek Cyganów w Związku Radzieckim, a w 1927 r. Związek Cyganów Białorusi. W Rumunii założono w 1926 r. tymczasowe Powszechne Stowarzyszenie Romów w Rumunii, które w 1934 r. na konferencji w Bukareszcie zostało zatwierdzone jako organizacja krajowa – Uniúnea Generála a Romilor din Romania. W Grecji w 1939 r. powstało panhelleńskie, kulturalne stowarzyszenie Cyganów greckich Ellinon Athinganon. Podobne inicjatywy w innych krajach przerwała wojna. Po zakończeniu wojny i powrocie tych Romów, którzy przeżyli Holokaust, powstały kolejne organizacje. W Niemczech Zachodnich w 1952 r. Verband der Sinti Deutschlands. W 1956 r. we Frankfurcie nad Menem Zentralkomitee der Zigeuner. W Bułgarii w 1945 r. założono pancygańską organizację ukierunkowaną przeciw faszyzmowi i rasizmowi i wspierającą rozwój cygańskiej mniejszości. W Wielkiej Brytanii powstał w 1966 r. Gypsy Council, w 1970 r. rozszerzając nazwę na Gypsy Council for Education, Culture, Welfare and Civil Rights – dla Cyganów i Travellersów. W roku 1974 organizacja się rozpadła, a powstała National Gypsy Council, później zaś Association of Gypsy Organisations, która stowarzysza więcej organizacji, m.in. East Anglian Gypsy Council, Society of Travelling People, Romani Action Group i Romany Guild. Gypsy Conuncil działa w Wielkiej Brytanii do dziś. W latach 60 i 70 powstawały kolejne organizacje. We Francji w 1962 r. Association des Gitans et Tziganes de France, w 1968 r. Association Nationale des Tsiganes de France, a w 1972 r. Comité National d´Entente des Gens du Voyage. W byłej Jugosławii już na początku lat 70 romski ruch zdominowały dwie organizacje: Romano Phralipe w Skopje, a także organizacja romskiego poety, Slobodana Berberskiego, szefa IRU. Największy wkład w zorganizowanie cygańskiego ruchu o zasięgu międzynarodowym ma organizacja Comité International de Tzigane, założona w Paryżu w 1965 r. pod przewodnictwem Vanko Rudy. Współpracowała na polu informacji z organizacjami międzynarodowymi – Radą Europy, UNESCO i komisją watykańską Sprawiedliwość i Pokój. Razem z Gypsy Council przyczyniła się do zorganizowania pierwszego kongresu w 1971 r., w którym uczestniczyli również Romowie z ówczesnej Jugosławii i Czechosłowacji. Z Czechosłowacji przybyła na historyczny, pierwszy kongres trzyosobowa delegacja członków Svazu Cikánů-Romů.

Działalność IRU

Deklaracja Narodu Romskiego wydana przez IRU w 2000 r.: *My Naród, którego pół miliona członków zostało wymordowanych w zapomnianym Holocauście, Naród składający się z jednostek zbyt często dyskryminowanych, marginalizowanych i będących ofiarami nietolerancji i prześladowań, mamy marzenie i jesteśmy zaangażowani w jego realizację. Jesteśmy*

Narodem, mamy wspólną tradycję, tę samą kulturę, takie samo pochodzenie, ten sam język; jesteśmy Narodem.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

A. Bartosz, *IV Światowy Kongres Romów w Warszawie 6–8 kwietnia 1990 r.,* „Studia Romologica", nr 3, 2010.

E. Davidova, *O początkach międzynarodowego ruchu romskiego (na 40-lecie Światowego Kongresu Romów – 1971),* „Studia Romologica", nr 4, 2011.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

P. Krzyżanowski, G. Pytlak, L. Bończuk, *Cyganie. Mity i fakty,* Gorzów Wielkopolski 2002.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

internationalromaniunion.org

cyganskawyspa.pl

romologica.net

http://rombase.uni-graz.at/

http://rmy.wikipedia.org/wiki/Sherutni_patrin

http://www.ertf.org/

http://www.romologica.net/romologica-net/magazyn/2015–01/201501-art-International-Romani-Union.html

http://internationalromaniunion.org/history/

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?typ=6

http://www.studiaromologica.pl/

http://www.romowie.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=14

InterRRa

InteRRa konferencje międzynarodowe, które odbywają się w różnych ośrodkach akademickich w Czechach i na Słowacji. Nazwa konferencji (jej autorem jest Jaroslav Balvin) wynika z myśli, że Romowie żyją na ziemi (łacińskie: In TeRRa), która do nich należy i zarazem nie należy.

Prace w ramch konferencji przygotowane przez uczniów romskich

Instytut Studiów Romskich (na Uniwersytecie Konstantyna Filozofa w Nitrze na Słowacji) rozpoczął współpracę z polską Fundacją Integracji Społecznej Prom. Współpraca ta odbywa się na różnych obszarach działalności obu instytucji. Prom współpracuje przy organizacji konferencji InteRRa. Celem tych konferencji jest wypracowanie zaawansowanych form pracy z grupami marginalizowanymi, z wykorzystaniem idei wielokulturowości i międzykulturowości.

Od 1994 r. powstało w ramach projektu Hnutí R ponad 30 prac zbiorowych. Przeszło tysiąc interdyscyplinarnych tekstów. Część prac zbiorowych powstała we współpracy z polskimi partnerami w ramach projektów z Międzynarodowym Funduszem Wyszehradzkim.

Hnuti R organizuje spotkania na różnych uniwersytetach i w miejscach dobrze współpracujących z i na rzecz społeczności romskiej w Czechach, Polsce, na Słowacji i Węgrzech. Konferencja stała się miejscem spotkań uczestników, teoretyków i praktyków, którzy zajmują się działalnością w obszarze edukacji, pracy socjalnej i zdrowia. Pierwotny zamysł koncentrowania się na rozwiązywaniu problemów społeczności romskich uległ rozszerzeniu. Konferencje mają nowe perspektywy rozwoju. Wychodzą z ideowego założenia wielokulturowości w kierunku współpracy z romskimi społecznościami na płaszczyźnie naukowej, społecznej, edukacyjnej i zdrowotnej.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balvin, Ł. Kwadrans, *Edukacja międzykulturowa w wybranych międzynarodowych projektach dotyczących Romów w Czechach, Polsce i Słowacji* [w:] *Edukacja międzykulturowa w Polsce wobec nowych wyzwań,* red. A. Paszko, Kraków 2011.

M. Dróżdż-Balkowska, *Realizacja rządowego Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce przez Fundację Integracji Społecznej „Prom"* [w:] *Situation of Roma Minority in Czech, Hungary, Poland and Slovakia*, J. Balvin, Ł. Kwadrans (red.), Wroclaw 2010.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

fundacjaprom.pl

romowie.info

jednizwielu.pl

visegradroma.com

Jedni z wielu

Jedni z wielu kampania społeczna, której celem jest przeciwdziałanie aktom nietolerancji i uprzedzeniom wobec romskiej grupy etnicznej. Przeprowadzona w miastach Dolnego Śląska, Opolszczyzny, Śląska i Małopolski. Towarzyszyły jej wystawy fotografii Chada Evansa Wyatta. Oficjalna strona kampanii: http://jednizwielu.pl/.

Ulotka reklamująca projekt

Cel kampanii społecznej

Romowie w Polsce to mniejszość napotykająca problemy związane z integracją, postrzegana przez innych obywateli przez pryzmat stereotypów, uprzedzeń i strachu. Kampania społeczna „Jedni z wielu" została zrealizowana, aby zmienić negatywne postawy i umożliwić Romom z województwa dolnośląskiego (2012–2013), a także małopolskiego, śląskiego i opolskiego (2014–2015) pełną integrację społeczną, rozwój zawodowy i harmonijne współżycie ze społecznością lokalną.

Idea kampanii

Siłą nośną kampanii społecznej jest album i wystawy fotografii autorstwa Chada Evansa Wyatta, który swoim obiektywem uwiecznił Romów z całej Polski, piastujących w naszym społeczeństwie poważane funkcje.

Bohaterowie jego zdjęć, autentyczne postaci, są jednocześnie bohaterami kampanii.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://jednizwielu.pl/

Jerzy Ficowski

Jerzy Ficowski (ur. 04.09.1924 w Warszawie, zm. 09.05.2006 tamże) polski poeta, eseista, autor tekstów piosenek, prozaik, tłumacz (z hiszpańskiego, cygańskiego, rosyjskiego, niemieckiego, włoskiego, francuskiego, rumuńskiego), żołnierz Armii Krajowej (ps. *Wrak*), uczestnik powstania warszawskiego, znawca folkloru żydowskiego i cygańskiego. Autor pierwszej monografii dotyczącej Cyganów i innych książek na ich temat, m. in.: *Cyganie polscy. Szkice historyczno-obyczajowe*, Warszawa 1953, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965, *Cyganie w Polsce. Dzieje i obyczaje*, Warszawa 1989.

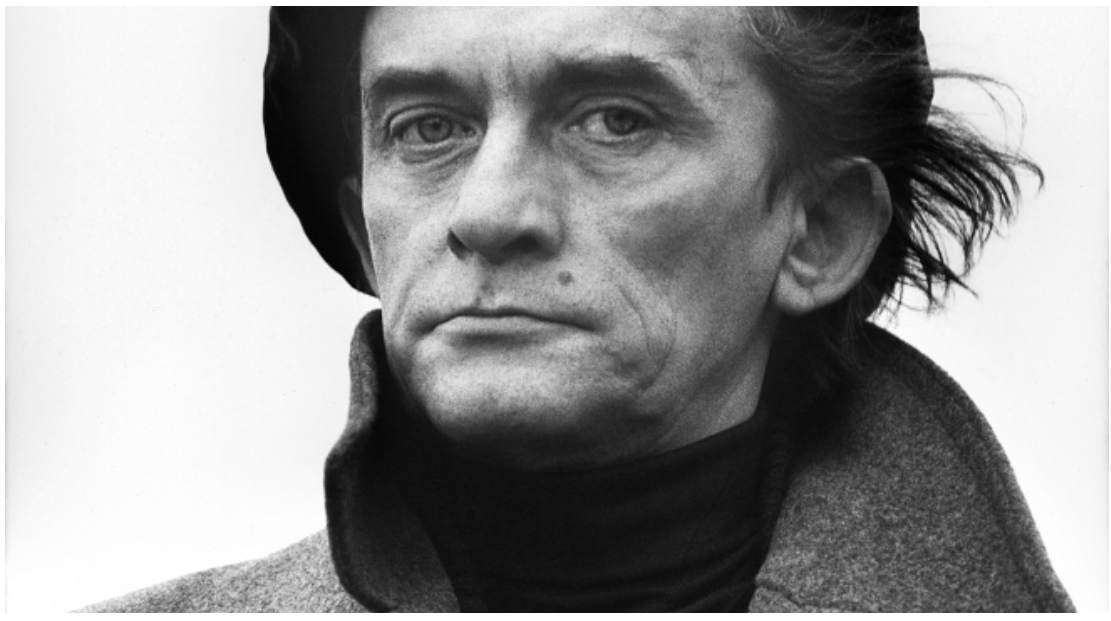

Jerzy Ficowski

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Ficowski

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Język romani

Język romani (*romski, romani čhib, romani chhib, język cygański*) język indoeuropejski z podrodziny indoaryjskiej, w ramach której należy do grupy nowoindoaryjskiej. Jest jedynym autochtonicznym językiem indoaryjskim używanym w Europie. Wywodzi się z sanskrytu za pośrednictwem języków prakryckich. Posługują się nim Romowie oraz Sinti.

Element tożsamości
Amerykański cyganolog Matt Salo opracował kryteria odróżniające Romów od nie-Romów (gadziów). Jedno z nich dotyczy języka romani i pełni symboliczną rolę w oddzielaniu od świata nie-Romów, *którzy nie rozumieją tego języka*.

Sposób porozumiewania, podobnie jak cechy antropologiczne, jest najbardziej zauważalnym wyróżnikiem Romów spośród społeczeństwa większości. Trudności komunikacyjne wynikające z niedostępności romani dla nie-Cyganów są przyczynami niezrozumienia, nietolerancji, a nawet aktów dyskryminacji skierowanych przeciwko romskiej mniejszości.

Zróżnicowanie dialektalne, próby standaryzacji
Elity romskie mają świadomość postępującego wypierania romani z użycia i podejmują działania mające temu zapobiec. Chcą przywrócić językowi jego podstawowe funkcje komunikacyjne. Pomagają w tym organizacje romskie, szczególnie International Romani Union. Napotykają jednak trudności w utworzeniu romskiego języka literackiego. W 1981 r. podczas trzeciego Światowego Kongresu Romów w Getyndze językami oficjalnymi miały być angielski, francuski, niemiecki i właśnie romani, tylko nikt nie określił, który z jego dialektów. Takie sytuacje uświadamiają Romom, jak ważna jest standaryzacja ich własnego języka. Podstawowe zadanie to wypracowanie oryginalnej pisowni, gramatyki oraz stworzenie nowych pojęć, słów i kategorii służących do opisu samego języka i jego struktur, często o charakterze abstrakcyjnym. Najważniejsze zadanie to upowszechnienie języka romani wśród społeczności romskiej. Trudności w tym obszarze potęguje brak kadry i niezbędnego zaplecza organizacyjno-oświatowego, a także brak tradycji edukacyjnych w zbiorowości.

Okładka Śirpustik amare ćhibaqiri

W ostatnich dwóch stuleciach opracowano gramatyki poszczególnych dialektów romani stanowiące próbę jego klasyfikacji i opisu, a przyczynili się do tego zazwyczaj nie-cygańscy językoznawcy. Powstały podręczniki do nauki romskich dialektów stworzone jednak nie dla samych Romów. W 1990 r. obradujący w Jadwisinie pod Warszawą delegaci na IV Kongres International Romani Union przyjęli zaproponowany przez Marcela Courthiade alfabet oraz zasady pisowni języka romani, które od tej pory nazywane są „pisownią warszawską". Uznano, że jest to uniwersalny model zapisu, który będą mogli zrozumieć i stosunkowo łatwo przyswoić Romowie na całym świecie, mimo tego, że posługują się różnymi dialektami. Pisownia warszawska, stosowana coraz szerzej w różnych państwach, nie przyjęła się w Polsce, gdzie nie tylko nie naucza się języka romskiego w szkołach, ale nawet pomysły, by takie nauczanie wprowadzić, spotykają się z niechęcią Romów. Dotyczy to zarówno tradycyjnych przywódców, jak i liderów działających oficjalnie romskich organizacji. W związku z tym w 2008 r. zainicjowana przez MSWiA i MEN grupa ekspertów (Romów i Polaków) podjęła próbę wypracowania propozycji zapisu języka romani w Polsce. Bezpośrednim tego powodem było wydanie w 2007 r. pierwszego w Polsce elementarza w języku romskim (w dialekcie Polska Roma) autorstwa Karola Parno Gierlińskiego i przygotowywana wtedy edycja tegoż elementarza w dialekcie Bergitka Roma. Podczas kilku spotkań w Sulejówku pod Warszawą opracowano propozycję zapisu, dla której punktem wyjścia była autorska propozycja Adama Bartosza. Od miejsca obrad nazwano tę pisownię „sulejowską". Uwzględnia ona istniejące już tendencje w stosowanych do tej pory intuicyjnie zapisach języka romani w Polsce i opiera się na alfabecie polskim. Mimo że minęło kilka lat od opublikowania „pisowni sulejowskiej", środowisko romskie nie podjęło na ten temat żadnej dyskusji.

5 listopada obchodzone jest święto romskie – Międzynarodowy Dzień Języka Romskiego, ustanowione z inicjatywy International Romani Union i organizacji Kali Sara (Association Kali Sara) na posiedzeniu Komisji do Spraw Języka, które odbyło się właśnie 5 listopada 2009 r. w Zagrzebiu. Z tej okazji w 2011 r. w Polsce Centralna Rada Romów zorganizowała spotkanie poświęcone problematyce języka romskiego. Obchody są okazją do rozmowy o wyjątkowym języku, który jako jeden z niewielu na świecie nie ma swojej pisanej formy, a historia i tradycja przekazywane są ustnie.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

A. Bartosz, *Propozycja zapisu języka romani (pisownia sulejowska), „Studia Romologica", 2/2009*, Tarnów.

M. Courthiade, Alfabet odpowiedni dla języka cygańskiego, oparty na naukowych podstawach – o pisowni języka rromani, „Studia Romologica", 2/2009, Tarnów.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

Ł. Kwadrans, *Rozważania nad problemami komunikacji wewnątrzetnicznej Romów* [w:] T. Lewowicki, J. Urban, A. Szczypka-Rusz, (red.): *Język, komunikacja i edukacja w społecznościach wielokulturowych,* Cieszyn–Warszawa 2004.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

Vania de Gila – Jan Kochanowski, *Mówimy po romsku. Historia, kultura i język narodu romskiego,* Szczecinek 2003.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

http://rmy.wikipedia.org/wiki/Sherutni_patrin

http://romani.uni-graz.at/romlex/

http://inne-jezyki.amu.edu.pl/Frontend/Language/Details/25/Standards

http://www.rownosc.info/dictionary/romani-chib/

http://www.romologica.net/romologica-net/magazyn/2014–06/201406-art-Romani-chib.html

http://www.muzeum.tarnow.pl/multimedia/studia_romologica2_2009.pdf

Jonkaro

Jonkaro przedstawiciel Szero Roma, jego zastępca. Nie musi być jednocześnie głową rodu, ale powinien być w wieku odpowiednim, aby zaliczać się do starszyzny.

Przywódca taboru i sędzia grupy

Niekiedy rolę Jonkaro przejmują liderzy romskich organizacji. Jednak wewnątrz społeczności to starsi zastępować mają Szero Roma w rozstrzyganiu spraw i podtrzymywaniu spójności grupy poprzez właściwe realizowanie zachowań, które wchodzą w zakres tradycji. Starszyzna może również decydować lub mieć wpływ na zmiany określonych zachowań.

Rozstrzyga konflikty wewnątrz grupy, w terenie. Są to zazwyczaj drobne sprawy: skargi, plotki, wzajemne oskarżenia. *Bare mageripena* (wielkie skalania) są domeną Szero Roma. W przypadku *Tykne magipena* (małe skalania) i *sastryke mageripena* (żelazne skalania) może rozstrzygać właśnie Jonkaro. Choć jurysdykcji Szero Roma podlegają jedynie Romowie z grupy Polska Roma, uznają ją również Chaładytka Roma i Sasytka Roma (trudno określić, na ile są dla nich wiążące jego decyzje, ponieważ mają swoich starszych w społecznościach lokalnych).

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

A. J. Kowarska, *Z badań nad przywództwem u polskich Romów*, „Studia Romologica" 2013, nr 6.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

Kale

Kale (*Cale*) językowo-etnograficzna grupa Romów z Półwyspu Iberyjskiego (Hiszpania, Portugalia). Romów z tej grupy można również spotkać w południowo-zachodniej Francji.

Hiszpańscy Cyganie, Romowie

Kale są potomkami najdawniejszych romskich przybyszów spoza kontynentu europejskiego. Ich kultura przejawia silne wpływy miejscowe. Wyróżnia ich to od Cyganów później przybyłych z Europy Środkowo-Wschodniej.

Kale to grupa zróżnicowana wewnętrznie, o czym mogą świadczyć różne określenia, m.in. Gitans, Gitanos, Gitanowie andaluzyjscy, Gitanowie Grenady. Posługują się dialektem języka romani. Podobnie jak Sinti i Manus nie chcą być określani jako Romowie i chętniej używają nazwy własnej (Cale).

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Karol Parno Gierliński

Karol Gierliński (romanes Parno) urodził się 12 marca 1938 r. w Poznaniu, w rodzinie Sinti zamieszkałej w Wielkopolsce od kilku pokoleń. Był rzeźbiarzem, malarzem, poetą i prozaikiem. Został wyróżniony odznaką Zasłużony Działacz Kultury (2001 r.) i odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (2011 r.). Zmarł 4 lutego 2015 w Nowym Mieście nad Pilicą.

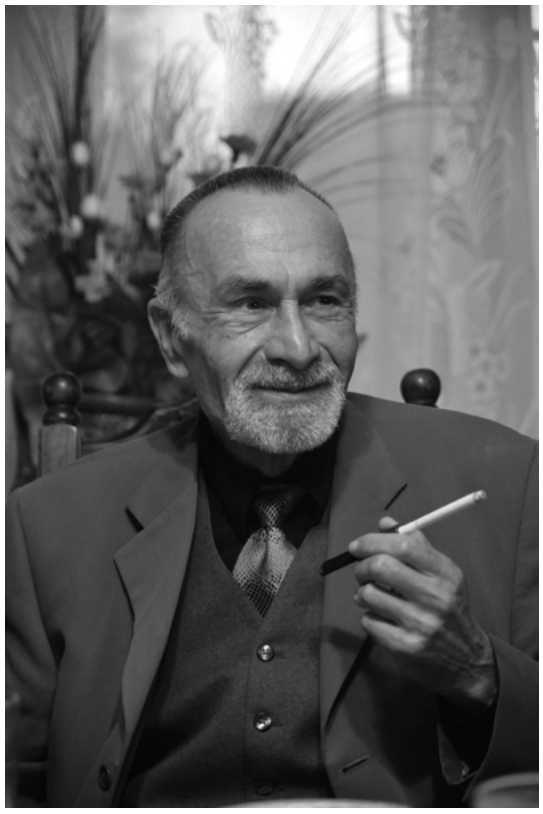

Fotografia wykonana przez Chada Evansa Wyatt'a

Jego rodzice byli ofiarami Holocaustu. Wychowywała go babcia. Ukończył technikum chemiczne, co przydało mu się, kiedy przez kilka lat, w okresie studiów w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych, zarabiał na życie pracując podczas wakacji jako wędrowny kotlarz. Odbył służbę w Wojsku Polskim, pracował w zawodzie konserwatora dzieł sztuki, instruktora zajęć plastycznych w domach kultury, nauczyciela. Był także kierownikiem literackim zespołów, w tym Cygańskiego Zespołu Pieśni i Tańca „Roma".

Karol Gierliński był członkiem Korespondencyjnego Klubu Młodych Pisarzy ZMW oraz grupy literackiej „Wiry". Należał do Związku Literatów Polskich. Jako poeta zadebiutował w 1968 r. wierszem „Deszcz", wydrukowanym w tygodniku „Nowa Wieś". W 2001 r. ukazał się, nakładem Wydawnictwa Nice w Bydgoszczy, tomik jego poezji „Xaratuno thuv (Odległy dym)". Zawiera on stare i nowe wiersze, grafiki, a także fotografie rzeźb pochodzących z okresu, kiedy autor żył i tworzył w podgorzowskich Wojcieszycach. Książka wzbudziła znaczne zainteresowanie, zebrała pozytywne recenzje i została przetłumaczona na język niemiecki. Jedenaście lat później ukazał się kolejny, wydany w Tarnowie, tom wierszy „Róża pustyni". W 2007 r. Związek Romów Polskich w Szczecinku wydał w bogatej oprawie graficznej zbiór opowiadań zatytułowany „Meteory (Siłałe ćerhenia)".

W ostatnim okresie życia Parno wystąpił jako aktor w filmie fabularnym „Papusza" w roli Śero Roma (2013 r.), a także w serialu telewizyjnym „Na dobre i na złe" grając rolę Hauptmano (2009 r., odcinek pt. „Kabała").

Jako działacz oświatowy i społeczny Karol Gierliński wspierał utworzenie Spółdzielni Socjalnej „KHETANE" w Szczecinku, która dała pracę potrzebującym i stwarzała szansę na zachowanie zawodów tradycyjnie uprawianych przez Cyganów. Dostrzegał, że w zmieniającym się świecie

warunkiem awansu społecznego i godnego życia staje się wykształcenie. Doprowadził do wydania i stał się autorem pierwszego w Polsce i jednego z bardzo niewielu na świecie podręcznika dla cygańskich dzieci w wieku wczesnoszkolnym „Miri szkoła Romano elementaro". Popularyzował wiedzę o Romach, spod jego pióra wyszły opracowania dotyczące m.in. pozycji społecznej kobiet w środowisku romskim oraz tradycyjnych romskich profesji. Był członkiem władz kilku stowarzyszeń romskich. W 2005 r. na czteroletnią kadencję został posłem do Parlamentu International Romani Union.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

M. Różycka, J. Milewski, *Karol Parno Gierliński,* „Gazeta Stołeczna", nr 41 (8374) 2015, s. 7.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Parno_Gierli%C5%84ski

http://www.parno.polinfo.net/

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Kełderasze

Kełderasze lub Kalderasze (rom. Kelderari, Kalderari, Kalderaša, Kalderara, Kelderara) dosłownie Kotlarze od rumuńskiego słowa *căldare* (kocioł). Przybyli na ziemie polskie w XIX w. z terenów rumuńskojęzycznych, Mołdawii i Wołoszczyzny. Obecnie ich największe skupiska poza Rumunią to również Wielka Brytania i USA. Pierwotnie zajmowali się wyrobem, bieleniem i cynowaniem kotłów. Traktują przedstawicieli innych grup z odrobiną wyższości. Na przestrzeni lat wchłonęli mniejsze vice *(rodziny, szczepy), które przybyły z nimi do Polski, z wyjątkiem* Lowarów. Mają kosmopolityczne usposobienie, można ich spotkać na całym świecie. Obecnie mieszkają w małych grupach na obszarze całego kraju. Stanowią niewielką część populacji Romów w Polsce.

Koronacja kełderaskich królów

Zwyczajowe zwierzchnictwo w lokalnych grupach Kełderaszy sprawują rady starszych z poszczególnych rodów, zwane Krisami. Kełderasze posługują się dialektem romani z grupy tzw. dialektów vlax-północnych, zawierającym zapożyczenia z rumuńskiego i węgierskiego. W latach międzywojennych wywierali bardzo duży wpływ na inne grupy Romów w Polsce, gdyż to właśnie spośród nich wywodziła się większość tzw.

królów cygańskich. Dziś większość z nich mieszka za granicą. Ich tradycyjne wyznanie to prawosławie.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

K. Gierliński, *Profesje Romskie,* Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2012.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

cyganskawyspa.p

Klasy romskie

Klasy romskie w latach 90 powstała idea tzw. klas romskich (tylko dla Romów), których celem było przystosowanie romskich dzieci do polskich szkół.

Uczniowie romscy w szkole w Hrabusicach

Duże zasługi w tworzeniu klas romskich ma Krajowy Duszpasterz Romów, ks. Stanisław Opocki z Limanowej, pracujący z Romami z grupy Bergitka Roma, a także nauczyciele z Nowego Sącza.

Pierwsza klasa romska prowadzona była przy parafii rzymsko-katolickiej w Łososinie Górnej. Nauczano tam pisania, czytania, higieny osobistej, przygotowania do dorosłego życia i katechezy.

Z wyjątkiem Parafialnej Podstawowej Szkoły Romskiej w Suwałkach poziom nauczania w klasach romskich był zdecydowanie niższy niż w klasach integracyjnych.

Inicjatywa klas romskich łamała monopol edukacyjny szkoły państwowej i nie spotkała się z przychylnością władz oświatowych PRL. Dopiero po 1989 r. w całej Polsce zaczęły powstawać klasy romskie. W roku szkolnym 1994/1995 istniało ich 25, a uczyło się w nich 430 dzieci. W klasach

I-III, pomagano najmłodszym dzieciom pokonać bariery edukacyjno-adaptacyjne i przygotować się do nauki w klasach starszych, w systemie zintegrowanym.

Na początku XXI w. działało kilkanaście klas romskich (7 na terenie województwa małopolskiego). Uczyły się w nich dzieci i młodzież w różnym wieku, na różnym poziomie zaawansowania (około 200 uczniów). Obok dzieci 7 lub 8-letnich program klas pierwszych (nauka czytania i pisania) realizowali nawet 15-latkowie. Takie zespoły klasowe były szansą na opanowanie podstaw języka polskiego i matematyki.

Obecnie uważa się, że taki model edukacji dzieci i młodzieży romskiej jest próbą doraźnej pomocy, rozwiązaniem tymczasowym, które nie stanowi skutecznej alternatywy wobec integracyjnych form edukacji. Nie daje także nadziei na trwałe rozwiązanie problemu edukacji Romów.

BIBLIOGRAFIA:

H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995,* Lublin 1998.

S. Prażmowski, *Klasy etniczne dla dzieci Romów w Radomiu*, „Dyrektor Szkoły" 1996, nr 5.

Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce, Aneks nr 6 – Romowie w Polsce – opis sytuacji, s. 8–11, http://www.mswia.gov.pl/index.php?dzial=185&id=2982, (21.09.2011)

A. Szarlik, *Duma Roma*, „Wprost" 1999, nr 34.

E. Nowicka, *Polityka oświatowgi a wobec osiadłych Romów w Polsce*. *Wielokulturowość jako wartość* [w:] *U progu wielokulturowości*. *Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, red. M. Kempy, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa 1997.

Sytuacja Romów w Polsce. *U nas dole i niedole*, red. E. Nowicka, Kraków 1999.

Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji,* Wrocław–Wałbrzych 2008.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.edu.pl

romowie.info

Lowarzy

Lowarzy, Łowarzy (rom. Lovara, Lovari) dosłownie „Koniarze”, od węg. *ló* (koń); romska grupa etniczna, pochodząca z Siedmiogrodu, podobnie jak Kełderasze prowadzący od połowy XIX w. dalekie, transkontynentalne wędrówki. Stanowią stosunkowo najlepiej sytuowaną materialnie grupę Romów, która w latach 90 XX w. najprawdopodobniej w większości wyemigrowała z Polski. Tradycyjnie Lowarzy są katolikami lub wyznawcami prawosławia. Używają dialektu języka romskiego należącego do grupy dialektów vlax-północnych.

Handlarze końmi

Lowarzy są najbliżsi Kełderaszom, przywędrowali do Polski w tym samym czasie. Zajmowali się przede wszystkim handlem końmi, a obecnie np. samochodami. Uważają się za cygańską arystokrację. Lubią otaczać się zbytkiem, stawiają zmarłym okazałe nagrobki. Na czele społeczności Lowarów w danym kraju stoi kolegialna rada starszych (Kris). Mają kosmopolityczne usposobienie, można ich spotkać na całym świecie. Obecnie niewielkie skupiska Lowarów rozsiane są na obszarze całego kraju. Stanowią niewielką część populacji Romów w Polsce.

Grupy Wurdonara i Wlach są zbliżone do Lowarów obyczajowością i profesjami.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

K. Gierliński, *Profesje Romskie,* Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2012.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

cyganskawyspa.pl

Komisja Wspólna Rządu oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych

Komisja Wspólna Rządu oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych powołana ustawą z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. Zasiada w niej dwóch przedstawicieli społeczności romskiej. Od 2008 r. w ramach Komisji funkcjonuje stały zespół do spraw romskich. Pełni on funkcję forum umożliwiającego wymianę informacji w sprawach dotyczących problemów romskiej mniejszości etnicznej oraz jest ciałem doradczym, którego celem powinno być wypracowanie propozycji działań, mających służyć poprawie sytuacji tej mniejszości w Polsce.

Logo programu romskiego

BIBLIOGRAFIA:

Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020, dostępny na: http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/projekt-programu-integr/6882,Projekt-programu-integracji-spolecznosci-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014–2020.html (10.08.2014).

Raport końcowy z badania ewaluacyjnego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce" realizowanego w ramach projektu „Q jakości a poprawa jakości funkcjonowania Programu Romskiego", Warszawa, 8 grudnia 2011 r.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/komisja-wspolna

http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/program-integracji-spol/8303,Program-integracji-spolecznosci-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014–2020.html

romowie.info

http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/635/8447/

http://mac.gov.pl/mniejszosci-i-wyznania/

Komponent romski PO KL

Komponent romski PO KL w celu intensyfikacji działań na rzecz Romów MSWiA podjęło się wdrożenia tzw. „komponentu romskiego" (Poddziałanie 1.3.1. *Projekty na rzecz społeczności romskiej – projekty konkursowe w ramach Priorytetu I Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki).*

Roczna alokacja przewidziana na „komponent romski" wynosiła 12 milionów złotych (alokacja na lata 2007–2013 to 22 miliony euro, z czego 18,7 miliona euro pochodziło ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, a 3,3 miliona euro to środki krajowe).

Wdrażanie komponentu ma być spójne z realizacją rządowego Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce. W związku z tym zakres zadań realizowanych w ramach „komponentu romskiego" obejmuje projekty dotyczące edukacji (priorytetowe), zatrudnienia, integracji społecznej, zdrowia, aktywizacji w sferze życia obywatelskiego oraz wiedzy o społeczności romskiej. Realizacja tych zadań jest powierzana beneficjentom w wyniku otwartego konkursu, którego procedura przewiduje ciągły nabór wniosków do czasu wykorzystania alokacji na dany rok.

Jako grupy docelowe „komponentu romskiego" wskazano: członków społeczności romskiej, osoby, instytucje i podmioty działające na rzecz społeczności romskiej w Polsce; osoby z otoczenia społeczności romskiej (w zakresie wspólnych projektów prowadzących do zwiększenia integracji ze społeczeństwem większościowym). W wyniku przeprowadzonych w latach 2008–2013 pięciu konkursów otwartych oraz jednego konkursu na projekty współpracy ponadnarodowej w ramach Poddziałania 1.3.1 do dofinansowania zostało zarekomendowanych 117 projektów na łączną kwotę ok. 93 500 tys. zł. Podpisano 107 umów o dofinansowanie projektów na łączną kwotę 87 604 tys. zł. Kolejnych 7 umów na kwotę ok. 5 900 tys. zł czeka na podpisanie. Znacząca większość realizowanych projektów jest skoncentrowana na działaniach prozatrudnieniowych. Realizowane są m.in. staże i szkolenia zawodowe, indywidualne doradztwo zawodowe, a także inne działania mające na celu wzmocnienie potencjału zawodowego członków społeczności romskiej i umożliwienie im wejścia/powrotu na rynek pracy. W ramach realizowanych projektów wdrażane są również działania edukacyjne skierowane do dzieci i młodzieży, których celem jest m.in. wyrównywanie ich szans edukacyjnych, działania prozdrowotne oraz

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Logo Kapitał Ludzki

kampanie informacyjno-promocyjne skierowane do społeczeństwa większościowego i dążące do zmiany stereotypowego sposobu postrzegania członków społeczności romskiej.

Najwięcej projektów w ramach Poddziałania było realizowanych na terenie Dolnego Śląska i Małopolski. Wsparciem objęto 14 881 beneficjentów ostatecznych (z wyłączeniem osób, które do dnia przystąpienia do projektu nie rozpoczęły edukacji przynajmniej na poziomie gimnazjalnym lub nie ukończyły 12 roku życia). Udział w projektach, zgodnie z zaplanowaną ścieżką uczestnictwa, zakończyło 13 709 osób (łącznie z osobami, które do dnia przystąpienia do projektu nie rozpoczęły edukacji przynajmniej na poziomie gimnazjalnym lub nie ukończyły 12 roku życia), w tym 8 153 Romów.

BIBLIOGRAFIA:

Ł. Kwadrans, *Polskie programy rządowe na rzecz edukacji Romów – geneza, realizacja, efekty, perspektywy,* „Studia Kulturowo-Edukacyjne" 2014, nr 1, tom IX.

Ł. Kwadrans, *Próba opisu i ewaluacji Programu rządowego oraz innych działań skierowanych do społeczności romskiej (na przykładzie gminy Świebodzice)* [w:] P. Borek (red.): *Studia o Romach w Polsce i w Europie,* Kraków 2013.

Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020, dostępny na: http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/projekt-programu-integr/6882,Projekt-programu-integracji-spolecznosci-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014–2020.html (10.08.2014).

Raport końcowy z badania ewaluacyjnego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce" realizowanego w ramach projektu „Q jakości a poprawa jakości funkcjonowania Programu Romskiego", Warszawa, 8 grudnia 2011 r.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/komponent-romski-progr

http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/program-integracji-spol/8303,Program-integracji-spolecznosci-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014–2020.html

romowie.info

http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/635/8447/

http://mac.gov.pl/mniejszosci-i-wyznania/

jednizwielu.pl

Kongresy romskie

Kongresy romskie międzynarodowe konferencje romskich aktywistów odbywające się od 1971 r., służące organizowaniu środowiska, kształtowaniu poczucia wspólnoty, tożsamości narodowej, symboli narodowych, reprezentacji w instytucjach międzynarodowych i wymiany doświadczeń oraz kształtowania polityki służącej poprawie sytuacji Cyganów/Romów.

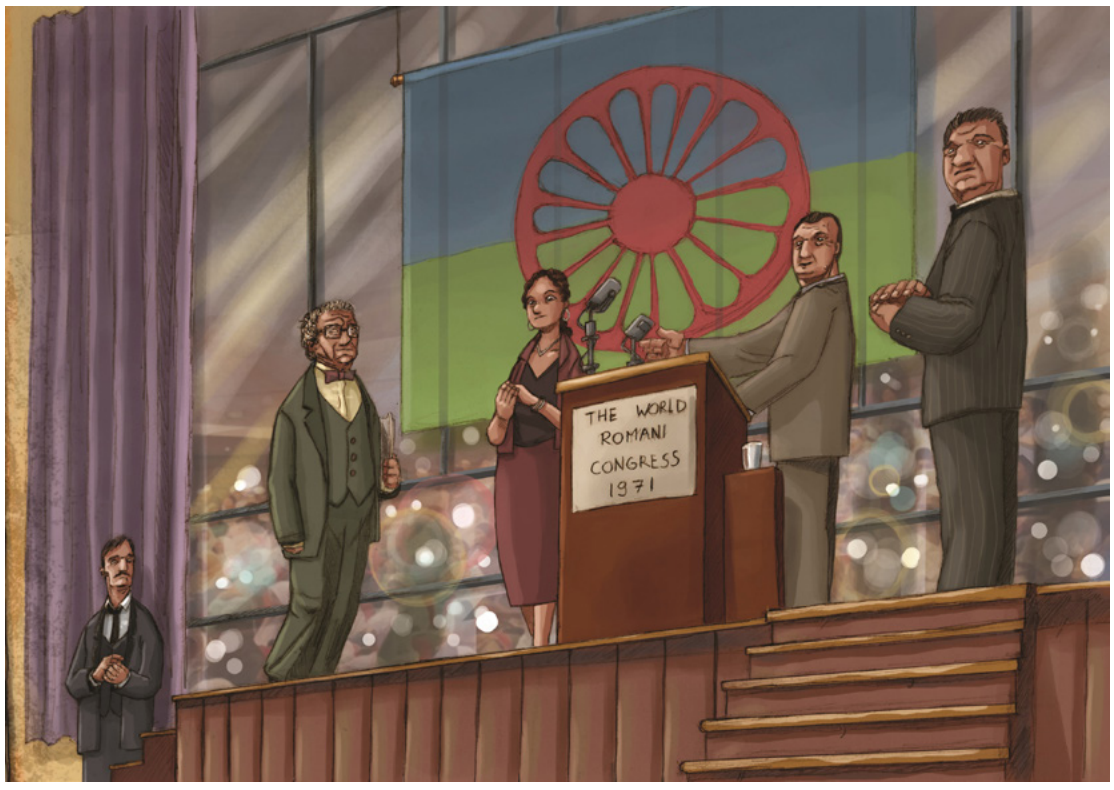

I Kongres romski

Geneza międzynarodowych spotkań

Jeszcze przed II wojną światową Romowie podejmowali próby jednoczenia się i organizowania w kontekście narodowym i ponadnarodowym. Symbolika narodowa, np. w postaci romskiej flagi, pojawiała się również wcześniej. Pierwszy projekt flagi został przedstawiony i zaaprobowany na konferencji „Zjednoczeni Cyganie Europy", która odbyła się w Bukareszcie w 1933 r. Międzynarodowy Komitet Cyganów w 1969 r. podobny projekt przedstawił również Radzie Europy. W kwietniu 1971 r. w Orpington koło Londynu odbył się I Kongres Światowej Unii Romów – World Romani Union (WRU), później przemianowanej na International Romani Union (IRU). Pierwszy kongres poprzedziły liczne wcześniejsze inicjatywy, jakie podejmowały romskie i sintowskie organizacje nie tylko w krajach zachodniej Europy.

Kongresy

Kongres londyński miał miejsce w dniach 1–12 kwietnia 1971 r. Uczestniczyły w nim 23 osoby z czternastu krajów, łącznie z Indiami, a także obserwatorzy z innych państw. Głównym celem pierwszego światowego kongresu zorganizowanego przez World Romani Union było utworzenie sieci kontaktów między poszczególnymi krajami i przedstawicielami Cyganów/Romów, Sinti i Travellersów, ustalenie liczebności Romów w tych krajach oraz zainicjowanie międzynarodowego ruchu Romów. Pierwszym prezydentem WRU został wybrany Slobodan Berberski z ówczesnej Jugosławii. Organizacja Comité International de Tzigane wspólnie z Gypsy Council przyczyniła się do zorganizowania kongresu londyńskiego, w którym uczestniczyli również Romowie z ówczesnej Jugosławii i Czechosłowacji. Z Czechosłowacji przybyła trzyosobowa delegacja członków Svazu Cikánů-Romů. Zostali zaproszeni również romolodzy, uczestniczący w charakterze obserwatorów.

Pierwszy, światowy kongres był na długo, bo aż do 1990 r., ostatnim międzynarodowym spotkaniem, w którym Romowie z krajów wschodnioeuropejskich mogli aktywnie uczestniczyć i podczas którego wymieniali doświadczenia, dzielili się sukcesami i problemami. Przyjęto wówczas i proklamowano dwa symbole: flagę i hymn romski. Przy ognisku po raz pierwszy odśpiewano hymn *Dźelem, dźelem...* i rozwinięto romską flagę, uznaną dziś przez Romów całego świata. Hymn opracował muzycznie romski muzyk i działacz z Belgradu, mieszkający w Paryżu – Jarko Jovanović, współorganizator i uczestnik kongresu. W oparciu o te dwa nowe symbole, przyjęte jako prezentujące naród romski, uczestnicy kongresu postulowali, aby zamiast nazw Cygan, Gypsy, Gitano i ich wariantów, używać w stosunku do Romów ich własnej nazwy: Rom, Romowie, tam gdzie konkretna grupa z tą nazwą się identyfikuje (nie dotyczy to grupy Sinti). Kongres stał się w istocie zaczątkiem międzynarodowego ruchu romskiego.

Drugi światowy kongres Romów odbył się w Genewie 8–11 kwietnia 1978 r. Prezydentem obrano wówczas Jána Cibułę, romskiego lekarza, emigranta ze Słowacji, mieszkającego w Szwajcarii. Na ten kongres Romom z krajów wschodniej Europy nie pozwolono wyjechać. W kongresie uczestniczyło około 60 delegatów i wielu obserwatorów z 26 krajów, przeważnie zachodnioeuropejskich. Ogłoszono wówczas, że ojczyzną Romów są Indie, uznano też, że specyficzna kultura i język Romów mają prawo być zachowane i rozwijać się. Proklamowano potrzebę uznania przez gremia międzynarodowe asymilacyjnej polityki, stosowanej przez kraje wschodniej Europy, za niewłaściwą. Na podstawie dokumentu przygotowanego przez sprawozdawcę Francesco Caportiego z roku 1977 uznano, że utworzenie World Romani Union (późniejsza nazwa: International Romani Union) było kluczowe dla uznania przez ONZ Cyganów, Romów, Sinti, Gitanów, Gypsies i innych koczowników jako podmiotów polityki międzynarodowej.

Trzeci kongres IRU odbywał się w Getyndze, w ówczesnej Republice Federalnej Niemiec, 16–20 maja 1981 r. Przybyło na niego ponad 300 delegatów z 22 krajów. Prezydentem IRU został dziennikarz i poeta z Belgradu, Rajko Djurić. Jednym z ważnych wydarzeń było wystąpienie delegata z Indii, Weer Rajendry Rishiego, który podkreślił związek Romów z ich praojczyzną indyjską.

Czwarty kongres IRU miał charakter przełomowy dla międzynarodowego ruchu romskiego. Po raz pierwszy w kongresie udział wzięły liczne delegacje ze wschodniego bloku komunistycznego. Do tego czasu w spotkaniach międzynarodowych z bloku wschodniego brali udział w zasadzie tylko Romowie z Jugosławii i Węgier. Kongres odbywał się 8–11 kwietnia 1990 r. w Warszawie (dokładniej w Serocku koło Warszawy), dla upamiętnienia daty pierwszego kongresu w Orpington pod Londynem. Jeszcze przed otwarciem kongresu, przy wsparciu UNESCO, spotkała się grupa robocza pod kierunkiem lingwisty, Marcela Courthiade, która obradowała nad potrzebą standaryzacji cygańskiego-romskiego języka. W kongresie wzięło udział około 250 uczestników. W większości byli to delegaci z krajów wschodnioeuropejskich – z Polski, Czechosłowacji, Węgier, Rumunii, Albanii, Bułgarii i kilku republik ZSRR. Prezydentem obrano Saita Balića, Roma z Niszu w Serbii. Wybrano członków sześciu komisji roboczych: edukacji, kultury, Holokaustu, encyklopedii i języka.

Po piątym kongresie, który miał miejsce w 1991 r. w Pradze, nastąpiła istotna zmiana w postrzeganiu IRU na arenie europejskiej. Prezydentem wybrano prawnika, Emila Ščukę. IRU stała się partnerem licznych organizacji międzynarodowych i europejskich. Zaistniała faktyczna współpraca z Unią Europejską, Radą Europy i ONZ.

Podczas szóstego kongresu (w Lanciano, Włochy 2004 r.) prezydentem IRU został Stanisław Stankiewicz z Polski. Stankiewicz sprawował tę funkcję nieprzerwanie do czasu VIII Kongresu, który odbył się 7–9 kwietnia 2013 r., w rumuńskim Sibiu. Podczas ostatniego kongresu miejsce Stankiewicza zajął zasłużony działacz romski z Rumunii, Florin Cioaba.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

A. Bartosz, *IV Światowy Kongres Romów w Warszawie 6–8 kwietnia 1990 r.*, „Studia Romologica", nr 3, 2010.

E. Davidova, *O początkach międzynarodowego ruchu romskiego (na 40-lecie Światowego Kongresu Romów – 1971)*, „Studia Romologica", nr 4, 2011.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

P. Krzyżanowski, G. Pytlak, L. Bończuk, *Cyganie. Mity i fakty,* Gorzów Wielkopolski 2002.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

http://www.romologica.net/romologica-net/magazyn/2015–01/201501-art-International-Romani-Union.html

http://internationalromaniunion.org/history/

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?typ=6

http://www.studiaromologica.pl/wp-content/uploads/studia_romologica-4–2011.pdf

http://www.studiaromologica.pl/

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

internationalromaniunion.org

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Kris

Kris (*Romano kris, zgromadzenie starszych*) zgromadzenie starszych zwoływane w celu rozstrzygnięcia ważnych spraw dla społeczności romskiej. W przypadku Kelderaszów rozstrzygnięcia przypisuje się całemu zgromadzeniu. W grupie Polska Roma ostateczne decyzje podejmuje Szero Rom.

Romano Celo, okładka Studia Romologica, nr 1, 2008

Specyfika działania Romano kris

Kris jest to rada starszych, składająca się z kilkunastu (czasem kilkudziesięciu) Romów, cenionych i cieszących się szczególnym szacunkiem. Są oni wybierani przez starszych danej naci, z której się wywodzą i którą mają reprezentować podczas krisu jako sędziowie. Jedna z osób przewodniczy obradom i jej głos jest decydujący. Przewodniczący zgromadzenia nazywany jest Krisako Rom i to on ogłasza wyroki w oparciu o rady innych starszych.

Kris zajmuje się skalaniami, rozsądza spory pomiędzy Romami należącymi do Kelderaszów (plotki, pomówienia, pobicia, brak szacunku wobec osób już nieżyjących). Poszczególne vice (z jednej naci) mogą wybrać jednego starszego, dysponującego dzięki temu większą liczbą głosów. W Polsce w okresie wędrówek taborów wybierany był tylko jeden zwierzchnik krisu, natomiast głowy rodów pełniły funkcje przywódców. Kiedy na skutek osiedlenia zaczęły powstawać terytorialne związki i wspólnoty, wzrosło znaczenie więzi lokalnych i autorytetu miejscowych przywódców. Dlatego

obecnie podczas krisu przewodniczy dwóch lub nawet trzech zwierzchników różnych naci.

Gdy dochodzi do zatargu pomiędzy vicami, ich liderzy roztrząsają spór pomiędzy sobą podczas spotkania, które nazywa się divano. Jeśli przywódcy nie mogą dojść do porozumienia, konieczne jest zwołanie krisu.

Konflikty na pograniczu grup romskich

Obecnie coraz częściej dochodzi do mieszanych małżeństw pomiędzy Lowarami, Kelderaszami i Cyganami z grupy Polska Roma, w związku z czym instytucją, do której te dwa pierwsze ugrupowania mogą się zwrócić z pytaniem lub problemem jest także Szero Rom. Dotyczy to oczywiście Romów, którzy pozostają w związkach mieszanych lub Romów w takich rodzinach urodzonych. W przypadku gdy dochodzi do konfliktu pomiędzy Romem z Polskiej Romy a Kelderaszem rozstrzygnięcie sporu jest trudne. Kelderasz może dochodzić swoich praw jedynie przed krisem. Polska Roma nie osądza Kelderasza, a Kelderasze nie osądzają Cygana z grupy Polska Roma. Ewentualne rozstrzygnięcie sporu możliwe jest wyłącznie na drodze negocjacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

M. Godlewska-Goska, J. Kopańska, *Życie w dwóch światach. Tożsamość współczesnych Romów,* Warszawa 2011.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. J. Kowarska, *Z badań nad przywództwem u polskich Romów*, „Studia Romologica" 2013, nr 6.

E. Marushiakova, V. Popov, *Sąd cygański w Europie Wschodniej*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

http://www.muzeum.tarnow.pl/multimedia/studia_romologica1_2008.pdf

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?typ=6

Królowie cygańscy

Królowie cygańscy instytucja królów cygańskich funkcjonowała w Polsce w XVII i XVIII w., a powołana została na nowo w innej formie po I wojnie światowej.

Nadanie tytułu Króla cygańskiego

W dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce funkcje królewskie pełniła rodzina Kwieków. Król był przywódcą cygańskiej starszyzny. Po II wojnie światowej instytucja króla cygańskiego szybko odeszła w zapomnienie w związku odmienną polityką władz państwa w stosunku do mniejszości romskiej.

W grupie Polska Roma król nosi tytuł Szero Rom. Królowie cygańscy (właściwe określenie dla przywódcy społeczności rodowej, grupowej, krajowej) zachowali się jedynie w Rumunii, w Polsce i we Włoszech. Rozstrzygają wewnętrzne spory i reprezentują społeczność w kontaktach z lokalnymi władzami.

Rozróżniamy dwie odmienne definicje instytucji króla cygańskiego. Pierwsza dotyczy osoby uznanej przez władze danego państwa jako oficjalnego zwierzchnika społeczności romskiej (w państwach nowożytnych aż do

XX wieku). Król był oficjalnym reprezentantem Cyganów przed władzami danego państwa bądź na danym terytorium. Jego funkcja polegała z jednej strony na ochronie interesów Romów, z drugiej zaś (jeśli nie przede wszystkim) na utrzymywaniu porządku i zbieraniu podatków (najczęściej nie był to Rom).

Zgodnie z drugą definicją król to przywódca Romów (który nie został narzucony z zewnątrz), zwierzchnik obyczajów i tradycji. Na przykład w Rumunii wielu przywódców lokalnych, pretendujących do władzy nad wszystkimi grupami tamtejszych Romów, nadal mianuje się królami, czy też cesarzami. Tacy Romowie obecnie nie posiadają oficjalnego poparcia ze strony władz państwowych, są (podobnie jak polski Szero Rom) powszechnie uznanymi zwierzchnikami swoich społeczności i autorytetami w sprawach romskiej tradycji.

Lista królów cygańskich: Janczy, Matiasz Korolewicz (mianowany *Starszym* na mocy przywileju z 1652 r.), Jan Nawrotyński (mianowany *Starszym* na mocy przywileju z 1668 r.), Molski (przypuszczalnie otrzymał przywilej od Michała Korybuta Wiśniowieckiego), Stanisław Węgłowski (mianowany przywilejem 10 lipca 1682 r., nadanym w Jaworowie przez Jana III Sobieskiego; przywilej podporządkował zwierzchnictwu Węgłowskiego Cyganów w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim), Jan Deweltowski (1703–1705; ze szczególnym uwzględnieniem Litwy i Żmudzi), Bonawentura Jan Wiera (mianowany przywilejem z 1705 r. – z wyróżnieniem ziemi przemyskiej, lwowskiej i sanockiej), Stanisław Godziemba Niziński, Żulicki, Jakub Trzciński (1729–1731) – pierwszy zwierzchnik Cyganów z tytułem królewskim, Franciszek Bogusławski (mianowany królem w 1731 r.), Józef Gozdawa Boczkowski (mianowany w 1761 r. na obszar województw małopolskich), Jakub Znamierowski (1780–1795; na obszar Wielkiego Księstwa Litewskiego), Babiński (zwierzchnik Cyganów w Koronie).

Koronacje w II Rzeczpospolitej: Michał I Kwiek, Grzegorz Kwiek, Dymitr Koszor Kwiek, Michał II Kwiek, Bazyli Kwiek, Mikita Kościeniak, Janusz Kwiek (1937–1939), Rudolf Kwiek (zrzekł się tytułu królewskiego w 1946).

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

L. Mróz, *Dzieje Cyganów-Romów w Rzeczypospolitej XV-XVIII w.*, Warszawa 2001.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

cyganskawyspa.pl

http://pl.wikipedia.org/wiki/Kr%C3%B3l_cyga%C5%84ski

Liczebność Romów w Europie

Liczebność Romów w Europie dopiero w XX w. podjęto profesjonalne próby oszacowania liczebności Romów w Europie, szacunki te są jednak często rozbieżne. Dane podawane w dotychczasowych zestawieniach, raportach, publikacjach i opracowaniach prezentują jedynie przybliżone wielkości.

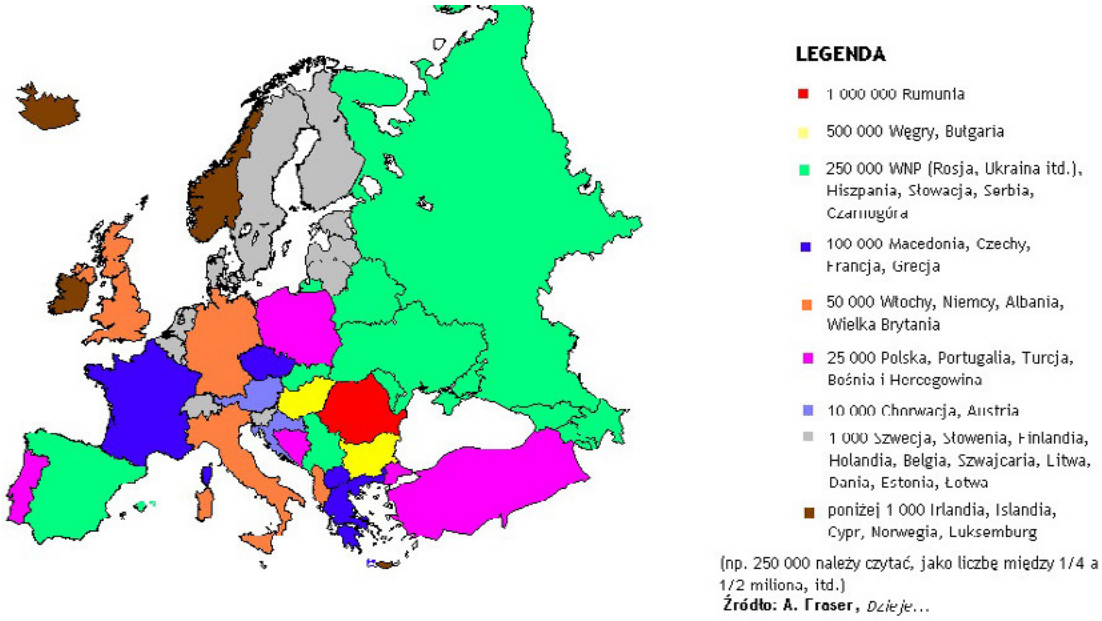

Liczebność Romów w Europie, na podstawie Angusa Frasera

Romowie to duża, rozproszona zbiorowość, której liczebność w Europie określa się na 6 do 12 milionów. Jak dotąd nie opublikowano żadnego wiarygodnego opracowania danych dotyczących zmian liczebności Romów ze szczególnym uwzględnieniem charakteryzujących ich cech demograficznych.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

Z. Barany, *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality and Ethnopolitics*, Cambridge 2002.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp

Liczebność Romów w Polsce

Liczebność Romów w Polsce szacunki dotyczące liczebności Romów są często rozbieżne. Dopiero w XX w. podjęto profesjonalne próby określenia liczebności populacji romskiej. Dane podawane w ogólnie dostępnych zestawieniach (raporty, publikacje i opracowania) są szacunkowe.

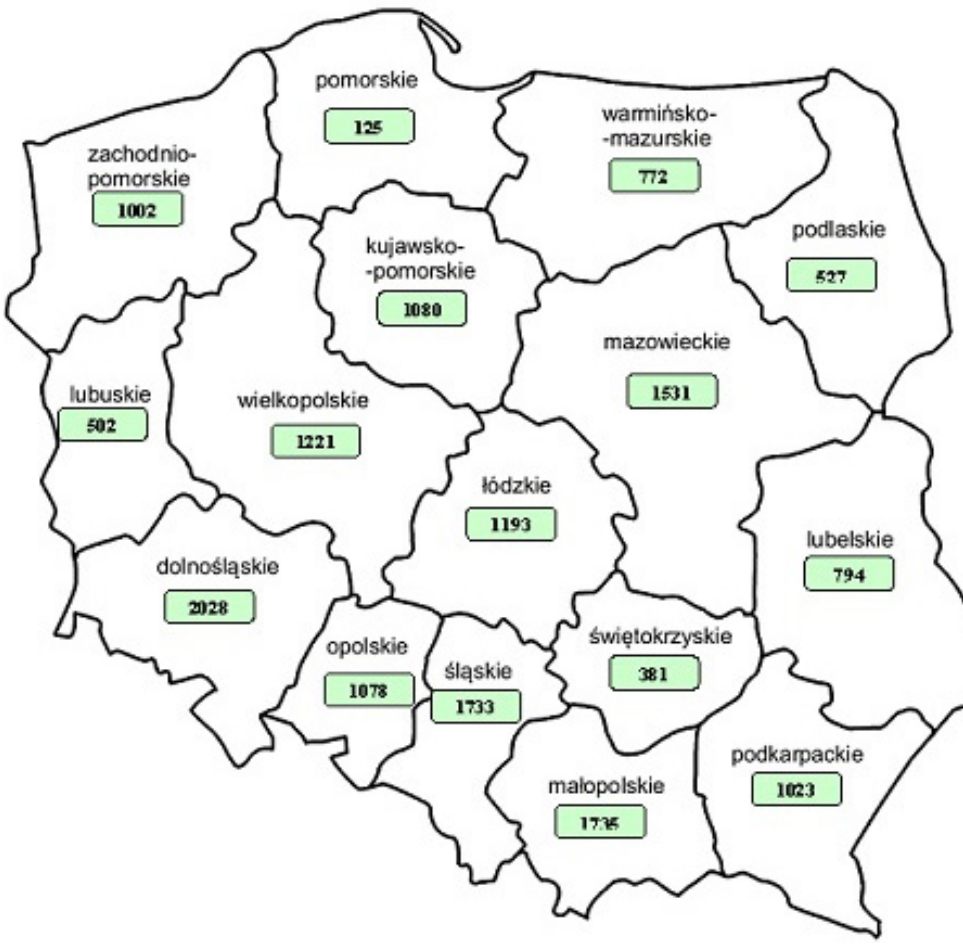

Liczebność Romów w Polsce 2011

Problemy z ustaleniem wielkości populacji
W przeszłości władze wielu krajów, również Polski, nie radziły sobie ze spisem ludności pochodzenia romskiego. Nie podawano nawet w przybliżeniu liczebności Romów, których wielu zginęło w obozach zagłady oraz zostało zamordowanych w masowych egzekucjach na terenie Polski i innych państw.

Nie ma pewności co do liczb, również dlatego, że w okresie PRL do określenia liczby ludności romskiej nie brano pod uwagę kryterium językowego (osoby posługujące się językiem romani), nie korzystano także z ankiet etnosocjologicznych. Liczba ta zależała od tego, ile osób zadeklarowało

przynależność do grupy Romów w trakcie przeprowadzania spisu. Ponadto wielkość populacji cygańskiej w kraju jednonarodowym, za jaki uchodziły państwa demokracji ludowej, była zapewne celowo zaniżana z powodów politycznych.

Współczesne dane

Obecnie Romowie stanowią w Europie dużą, rozproszoną zbiorowość. Jej liczebność określa się na 6 do 12 milionów. Polska jest krajem, gdzie liczba Romów jest niewielka i według oficjalnych szacunków kształtuje się obecnie na poziomie 15000–20000. Zdaniem niektórych działaczy romskich jest jednak wyższa i oscyluje na poziomie 30000–35000 osób. Natomiast podczas narodowego spisu powszechnego ludności i mieszkań (przeprowadzonego w 2002 r.) 12731 obywateli zadeklarowało przynależność do narodowości romskiej. Wielu emigrowało z Polski w latach 80 i 90 na skutek aktów agresji, które ich dotknęły. Liczba Romów wzrosła w latach 90, kiedy do Polski przybyła liczna grupa Cyganów z Rumunii. Jak dotąd nie powstało żadne rzetelne opracowanie danych dotyczących zmian liczebności Romów ze szczególnym uwzględnieniem charakteryzujących ich cech demograficznych.

Tabela 1. Liczebność ludności romskiej w Polsce (XX w.)

Rok	Liczebność Romów
1918–1939	30 000–50 000[1]
1945	12 000–15 000[x]
1963	15 000–17 000[y]
1992–1993	25 000[1] / 30 000–35 000[2]

Legenda:
x dane szacunkowe demografów
y dane ze spisów powszechnych/danych urzędowych
1 Według szacunków Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, Głównego Urzędu Statystycznego, Ministerstwa Edukacji Narodowej, Sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych.
2 Według działaczy romskich.

Źródło: Z. Barany, *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality and Ethnopolitics*, Cambridge 2002, s. 126; H. Chałupczak T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995,* Lublin 1998, s. 235; J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach,* Kraków 1985, s. 130; L. Olejnik, *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960*, Łódź 2003, s. 563–566; strona Stowarzyszenia Romów w Polsce: http://www.stowarzyszenie.romowie.net/; www.mswia.gov.pl; http://www.stat.gov.pl/gus

Tabela 2. Liczebność Romów w Polsce w XXI w.

Rodzaj danych	Polska (2002)	Polska (2011)
Liczba Romów (dane ze spisów powszechnych)	12 855 (0,03% obywateli)	16 000 (0,04 % obywateli)
Liczba Romów (dane szacunkowe demografów)	1 000–25 000 (0,04%–0,6% obywateli)	20 000–30 000 (0,05%–0,07% obywateli)
Całkowita liczba ludności kraju	38 230 000	38 501 000

Źródło: Z. Barany, *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality and Ethnopolitics*, Cambridge 2002, s. 126; Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011, s. 98; *idem, Romowie* [w:] 237–239; http://www.stat.gov.pl/gus/5840_12766_PLK_HTML.htm

Romowie to mniejszość etniczna, do której przynależność podczas przeprowadzonego w 2011 r. Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań zadeklarowało 16723 obywateli polskich. Populacja Romów liczy 8604 kobiet oraz 8119 mężczyzn, w tym 10840 osób w wieku produkcyjnym. Wykształcenie wyższe posiada 272 osób (2%), wykształcenie średnie 934 (7%), wykształcenie niższe niż średnie 11028 (82%). Liczba Romów aktywnych zawodowo (pracujący i zarejestrowani jako bezrobotni) – 3685, biernych zawodowo – 8029.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

Z. Barany, *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality and Ethnopolitics*, Cambridge 2002.

H. Chałupczak T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*, Lublin 1998.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Ł. Kwadrans, *Romowie* [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa.* Red. S. Dudra, B. Nitschke, Kraków 2010.

L. Olejnik, *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960*, Łódź 2003.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://www.stat.gov.pl/gus/5840_12766_PLK_HTML.htm

http://www.stowarzyszenie.romowie.net/

www.mswia.gov.pl

http://www.stat.gov.pl/gus

romowie.info

jednizwielu.pl

Magerdo

Magerdo (*marime, marhime – nieczyste, skalanie, wzgardzenie, wykluczenie*) Rom, który popełnił przestępstwo, pogwałcił zasady romanipen i został skalany, wyklęty, w konsekwencji czynienia zakazanych rzeczy. Lub też: stan związany z nieczystością, w jakim znajdują się na przykład części ciała lub przedmioty.

Romano Celo, okładka Studia Romologica, nr 1, 2008

Postrzeganie świata w kategoriach moralnej czystości i nieczystości jest typowe i ważne dla romskiej tradycji. Dotyczy rytuałów i codziennego funkcjonowania w ramach grupy. Status skalania (czyli rytualnej nieczystości) jest sankcją za złamanie zasad romanipen. Osoba skalana zostaje (w różnym stopniu i formie) wykluczona z życia społecznego.

W przeszłości w grupie Polska Roma i u Kelderaszy czy Lowarów skalaniem skutkowało więcej zachowań niż obecnie. Skalania rozróżnia się ze względu na ich siłę, na to od kogo pochodzą, jakiego są rodzaju (związane np. z seksualnością czy fizjologią, przedmiotami, praniem, myciem, jedzeniem), czy są świadome, celowe bądź nieświadome. Istotą skalania jest też to, że może „być przenoszone". Można zostać skalanym w kontakcie z człowiekiem wzgardzonym, nieczystym przedmiotem i kalającymi częściami ciała.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

M. Godlewska-Goska, J. Kopańska, *Życie w dwóch światach. Tożsamość współczesnych Romów,* Warszawa 2011.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Mageripen

Mageripen (skalanie) związane z romanipen (romskością), dzieli świat na kategorie moralnej czystości (vuźo) i nieczystości (magerdo). Jest to jedno z najważniejszych pojęć w ramach romskiej tradycji, dotyczące idei rytualnej „czystości-nieczystości". Status „skalania" czyli rytualnej nieczystości jest sankcją za przekroczenie zasad romanipen. Osoba skalana zostaje (w różnym stopniu i formie) wykluczona z życia społecznego.

Romano Celo, okładka Studia Romologica, nr 1, 2008

Śero Rom (Cygan Głowa), zwierzchnik w grupie Polska Roma, pełni funkcję prawodawcy, a zarazem sędziego i cieszy się ogromnym autorytetem. Kris, rada starszych, rozstrzyga spory i zajmuje stanowisko w sprawach ważnych dla społeczności w grupach Kełderaszy i Lowarów.

Mechanizmem, który czuwa nad spójnością grup romskich, jest silnie rozwinięta wewnętrzna kontrola społeczna w postaci kodeksu norm i instytucji „swojskiego orzecznictwa sądowego" (zasada mageripen, romanipen, manusipen). Instytucje wewnętrznego sądownictwa są odmienne w poszczególnych grupach romskich. Skalaniem mogą skutkować relacje między kobietą a mężczyzną, relacje z członkami własnej społeczności, relacje z gadziami, kontakt z przedmiotami lub substancjami uznawanymi za nieczyste (np. wydzielinami ciała, dolnymi częściami ciała innej osoby), kontakt ze zmarłymi bądź chorymi ludźmi i zwierzętami. Prawidłowe

postępowanie w tych sferach życia jest szczegółowo regulowane przez romską tradycję.

Cyganie Polska Roma dzielą skalania na dwie kategorie: Wielkie Skalania i Małe Skalania. Podlegają one tylko orzecznictwu cygańskiemu. Są przedmiotem rozstrzygnięć dokonywanych przez Szero Roma. Najcięższe ze skalań to donoszenie na Romów do władz państwowych i oszukiwanie, okradanie lub zabicie współbrata. Kara za nie to dożywotnie wykluczenie ze społeczności. W przypadku Małych Skalań (tzw. skalania kobiece, spódnicowe, trzewikowe, porodowe) nie musi rozstrzygać Szero Rom, może to robić Jonkary – pomocnik i zastępca Wielkiej Głowy.

Skalanie nie dotyczy starszych kobiet i dziewcząt przed okresem dojrzewania. Kobieta mogła np. skalać mężczyznę zarzucając mu spódnicę na głowę lub rzucając trzewikiem. Przez groźbę nieczystości Romowie często odmawiali zamieszkania w budynkach piętrowych, gdyż mogły nad nimi mieszkać kobiety i ich skalać. Nieczysta jest również kobieta w czasie porodu i jakiś czas po nim. Nieczyści są gadziowie (nie-Cyganie), którzy mają styczność z kobietą w czasie porodu, czyli lekarz i akuszerka. Wszystko, co jest wydalane z organizmu, jest nieczyste, a to, co ma zostać do niego wprowadzone, musi być czyste.

To tylko kilka ciekawszych przykładów z długiej listy skalań. Obecnie wiele z nich zatraciło swe znaczenie, pozostałe na pewno długo jeszcze będą potwierdzać odmienność obyczajów cygańskich od innych kultur. Pozbyć się skalania można przez przysięgę bądź po poddaniu się karze wyznaczonej przez *Śero* Roma.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

Magia cygańskich wróżek

Magia cygańskich wróżek Cyganki od wieków wykonują jeden z bardziej charakterystycznych zawodów romskich – wróżbiarstwo. Wróżenie z kart to najpopularniejsza metoda przepowiadania przyszłości. Druga, mniej popularna, to wróżenie z ręki.

Magia cygańskich wróżek

Kobiety romskie zarabiały (i w niektórych grupach nadal zarabiają) chodząc „po prośbie" i wróżąc z kart (a także ze zdjęcia lub z lusterka) oraz czytając przyszłość z ręki. Był to jeden z ważniejszych sposobów utrzymywania rodziny, szczególnie w grupach, w których tradycyjnie było to zadaniem kobiety.

Opanowana przez Cyganki sztuka wróżenia z kart jest starym zajęciem i wymagającym znajomości wielu reguł. Zgodnie z tradycją matka przekazywała tajemnice zawodu córce. Do przepowiadania przyszłości zazwyczaj stosowane są karty *tarota*, które pojawiły się w Europie na przełomie XIII i XIV w. i początkowo służyły jako karty do gry, a dopiero potem do wróżby.

Interpretacja wróżby z wykorzystaniem tarota zależy od kontekstu wszystkich kart, ich ułożenia i zajmowanej pozycji. Tradycyjnych kart do gry używa się do stawiania pasjansa, który pozwala odpowiadać na konkretne pytania. Skuteczność wróżby zależy zarówno od skuteczności działań Cyganki, jak i podatności na sugestię osoby, której przepowiednia dotyczy. Wytrawne wróżki przy pracy wykorzystują obserwację, wiedzę psychologiczną, a także umiejętności z pogranicza telepatii i hipnozy.

Cygańskie wróżki znają sztukę przygotowywania afrodyzjaków, tzw. lubczyków. Ziołowe wywary działają na zasadzie placebo: kto w nie wierzy, temu pomagają. Niekiedy bywają to jednak zioła skuteczne, których działanie jest znane tradycyjnemu ziołolecznictwu ludowemu. Najpopularniejszym z lubczyków jest korzeń ziela zwanego babką (*plantago maior*). Cyganka przygotowuje roślinę w odpowiedni sposób: opłukuje z ziemi, przycina korzonki, a z części zielonej, łodygi, pozostawia tylko mały pączek.

Zwierzęta postrzegane są przez Romów jako zwiastuny szczęścia lub nieszczęścia. W ich magii miłosnej występował nietoperz jako środek pomocniczy w zemście. Dodany do zupy powodował ślepotę.

Cyganie zajmowali się również odczynianiem chorób. W tym celu stosowali zabiegi magiczne. Odchody jaszczurki ułatwiały gojenie ran, a mleko od dziewięciu jednakowych kobył stosowane było jako panaceum na jad węża.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.cyganskawyspa.pl/cms/wrozbiarstwo/

http://www.romologica.net/romologica-net/magazyn/2013–09/201309-art-Tajemnice-cygan-skich-wrozb.html

Mangavipen

Mangavipen (*zaślubiny*) od cygańskiego *te mangel* (chcieć, pragnąć, prosić, żebrać); *te magavel* oznacza prośbę o ślub, o rękę.

Mangavipen

Zaślubiny są zawierane w obecności rodziców młodych i ich rodziny, natomiast samego aktu udziela starszy rodu. Małżeństwo wśród Cyganów/Romów jest regulowane wewnętrznymi zwyczajami. Jest zawierane zgodnie z tradycyjnymi rytuałami. Podobne są one do kościelnych ślubów, polegają na zawiązaniu młodym dłoni chustą i wypowiedzeniu formuły przysięgi z przypomnieniem o obowiązku wzajemnego szacunku i życzeń pomyślności w życiu.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Manus

Manus (*Manuša, Manouches*, od romskiego słowa *manuš* człowiek, Cygan mężczyzna, także osoba żyjąca zgodnie z zasadami romanipen) – językowo-etnograficzna grupa Romów, tradycyjnie mieszkająca w Belgii oraz w północnej części Francji, głównie w Alzacji. Migrowali z terenów zajmowanych przez hitlerowskie Niemcy.

Jeden z zawodów wykonywanych dwniej przez Manuszy

Nazwą tą określa się na ogół mówiącą dialektem północno-zachodniej gałęzi języka romani społeczność, mieszkającą na terenach francusko-języcznych. Z pozostałymi grupami, np. Sinti, łączy ich zarówno język, podobne rozumienie zasad romanipen, jak i zakres tradycyjnie wykonywanych zawodów (handel końmi, wróżbiarstwo, zajęcia związane z muzyką, cyrkiem). Tak jak Sinti nie chcą być określani jako Romowie i używają nazwy własnej. Do dzisiaj praktykują sezonowe koczownictwo ekonomiczne. Jest to możliwe dzięki francuskim regulacjom prawnym, które tamtejszym *Gens du voyage* umożliwiają nie tylko elastyczny system szkolnictwa dzieci, lecz także postój na specjalnie do tego celu wyznaczonych miejscach parkingowych.

Obecnie przemieszczają się samochodami osobowymi z przyczepami kempingowymi, które zastąpiły tradycyjne wozy konne i tabory. Ich dialekt na przestrzeni wieków uległ silnym wpływom niemczyzny. Obecnie jest stopniowo wypierany przez język francuski pod wpływem kultury masowej.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

http://pl.wikipedia.org/wiki/Manusze

Manusipen

Manusipen człowieczeństwo (*manus* – człowiek), kodeks postępowania. Jedna z podstawowych wykładni romskich tradycji związana z manifestowaniem przynależności etnicznej jako wartości (posługiwanie się językiem romskim w obrębie grupy i w stosunku do innych Cyganów/Romów, solidarność, wspólnotowość, uczynność we własnym środowisku, przestrzeganie rytuałów i obrzędowości).

Manusipen - człowieczeństwo

Manusipen to nie tylko przestrzeganie norm cygańskości (romanipen), ale również chrześcijańskiego dekalogu, a także życie zgodne z duchem religijności. Ktoś, kogo można nazwać manus, jest prawdziwym człowiekiem. Możliwy jest z nim bliski kontakt. Z kimś, kto nie należy do tego ściśle wyznaczonego kręgu, nie można wspólnie spożywać posiłków. Zasada ta jest realizowana niemal we wszystkich grupach romskich, ale w różny sposób.

Rom/Cygan może utracić status manus. Jest to związane ze sferą etyczno-moralną i nie musi powodować skalania, wykluczenia ze społeczności. W odróżnieniu od romanipen – manusipen dotyczy również gadziów (nie-Romów). Gadzio nigdy nie stanie się Romem, ale może zyskać status manus, gdy jest szczególnie pomocny, życzliwy Romom, akceptuje ich, zyskuje uznanie, sympatię i szacunek.

Mechanizmem, który czuwa nad spójnością grup romskich, jest silnie rozwinięta wewnętrzna kontrola społeczna w postaci kodeksu norm zachowania (zasada mageripen, romanipen, manusipen, cacipen, phuripen). Instytucje wewnętrznego sądownictwa są odmienne w poszczególnych grupach romskich.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

Medycyna ludowa

Cygańska medycyna ludowa cygańskie ziołolecznictwo to dziedzina prawie nieznana oraz słabo zbadana. W wielu grupach romskich jest kultywowanym obszarem wiedzy ludowej.

Medycyna ludowa

Nasiona bielunia stosowane były jako lek dla dychawicznych koni. Roślina ta została przywieziona z Azji do Europy w XV w. prawdopodobnie właśnie przez Romów. Jagody łochyni były, oprócz wódki, jedynym cygańskim narkotykiem. Spożywane w większych ilościach powodowały stan przyjemnego oszołomienia. Nazywano je pijanymi jagodami. Gałgan bywał stosowany jako lekarstwo na dolegliwości żołądkowe. Z muchomora sromotnikowego wytwarzano nalewkę do smarowania bolących miejsc. Z szyszek olch – środek na boleści. Z młodych, majowych pędów sosen – nalewkę na kaszel.

Cygańska medycyna ludowa to oprócz ziołolecznictwa szeroki zakres innych alternatywnych środków i praktyk leczniczych (np. żywą ropuchę przywiązywano do ropiejącej rany w celu „wyciągnięcia gorączki"). Dawniej Cyganie handlujący końmi utrzymywali się także z ich leczenia (czy też odmładzania). Piłowali koniom szczeliny w zębach i wypełniali je smołą. Dobrze radzili sobie również z kowalstwem oraz zabiegami weterynaryjnymi.

Cyganie na Węgrzech dla zapewnienia płodności żony i dla ochrony jej przed złą mocą stosowali jajko: mąż wybijał w nim dwa otwory, a zawartość wdmuchiwał żonie do ust. Bałkańscy Romowie, głównie wyznania muzułmańskiego, przypisywali magiczne znaczenie włosom i paznokciom. Należało je obcinać co piątek, a po obcięciu spalić. Otrzymany z nich popiół miał mieć cudowne właściwości lecznicze. Aby uzdrowić chorego, nie była konieczna jego obecność – wystarczyły same włosy i paznokcie.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.cyganskawyspa.pl

http://www.romologica.net/romologica-net/magazyn/2013–12/201312-art-Cyga%C5%84skie--wierzenia-i-obrz%C4%99dy.html

Międzynarodowy Dzień Pamięci o Zagładzie Romów (2 sierpnia)

Międzynarodowy Dzień Pamięci o Zagładzie Romów (2 sierpnia) święto upamiętniające jedno z najtragiczniejszych wydarzeń w historii Romów, likwidację w KL Auschwitz II-Birkenau w 1944 r. cygańskiego obozu rodzinnego, tzw. Zigeunerlager.

Zagłada Romów

W nocy z 2 na 3 sierpnia 1944 r. Niemcy zamordowali w komorach gazowych Birkenau 2897 romskich dzieci, kobiet i mężczyzn. Ogółem w Auschwitz zginęło ponad 20 tysięcy Romów spośród około 23 tysięcy deportowanych z 14 krajów.

W dniach 21–23 listopada 1996 r. w Oświęcimiu, z inicjatywy Stowarzyszenia Romów w Polsce, zorganizowana została konferencja „Zagłada – Pamięć – Nadzieja", w której udział wzięli liderzy romscy z 10 państw Europy i Stanów Zjednoczonych. Na zakończenie obrad ogłoszono dzień 2 sierpnia każdego roku Międzynarodowym Dniem Pamięci o Zagładzie Romów. Stowarzyszenie Romów w Polsce zostało wskazane jako główny organizator obchodów.

Od 1997 r. w Muzeum Auschwitz-Birkenau odbywają się spotkania przedstawicieli Romów z reprezentantami rządów państw Europy, mające na

celu uczczenie pamięci poległych Romów oraz ofiar romskiego Holocaustu w Europie. 29 lipca 2011 r. Sejm RP uchwalił 2 sierpnia Dniem Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti. Honorowy patronat nad pierwszymi obchodami święta objął Prezydent Polski Bronisław Komorowski.

Międzynarodowy Dzień Pamięci o Zagładzie Romów ma duże znaczenie dla budowania wspólnoty i świadomości jednej historii. Podobnie jak hymn i flaga Romów, a także Międzynarodowy Dzień Romów ustanowiony w rocznicę I Światowego Kongresu Romów (zorganizowanego 8 kwietnia 1971 r. w Orpington koło Londynu).

Międzynarodowy Dzień Pamięci o Zagładzie Romów jest okazją do poszerzenia wiedzy o społeczności romskiej, godnego upamiętnienia ofiar Porrajmos (Samudaripen). Dbałość o godne uczczenie ofiar i pamięć o tragicznych wydarzeniach, a także ustanowienie symboli narodowych przez Romów świadczy o świadomości ich znaczenia i potrzebie jednoczenia wokół nich wszystkich grup romskich.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

Zagłada Sinti i Romów – Katalog stałej wystawy w Państwowym Muzeum KL Auschwitz- Birkenau – Dokumentations und Kulturzentrum Deutscher Sint und Roma – Heidelberg 2003, edycja polska: Stowarzyszenie Romów w Polsce – Romski Instytut Historyczny.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

internationalromaniunion.org

http://www.stowarzyszenie.romowie.net/index.php/czytnik-artykulow/items/128.html

http://www.stowarzyszenie.romowie.net/index.php/dzien-pamieci-o-zagladzie-romow.html

http://www.auschwitz.org/

https://www.msw.gov.pl/pl/aktualnosci/9287,dok.html

http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP20110700690

Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów

Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów uroczystości pamiątkowe, którym towarzyszy odtwarzanie życia taborowego Romów.

Tabor cygański

Tabor cygański to grupa Romów wędrująca z miejsca na miejsce. Zakazy poruszania się taborów zostały wprowadzone w krajach komunistycznych w drugiej połowie XX w. O czasach, w których Cyganie wędrowali, przypominają dziś okolicznościowe spotkania i uroczystości pamiątkowe, takie jak Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów.

Wśród Romów żywa jest pamięć Zagłady okresu II wojny światowej. Tarnowskie Muzeum Etnograficzne (oddział Muzeum Okręgowego w Tarnowie) i Kulturalno-Społeczne Stowarzyszenie Romów w Tarnowie podjęło inicjatywę rekonstruowania specjalnego taboru. Na jego szlaku znajdują się miejsca upamiętniające męczeństwo Cyganów.

Tabor Pamięci wyruszył po raz pierwszy w lipcu 1996 r. Jego celem była wieś Szczurowa, położona około 45 km na północny zachód od Tarnowa. Szczurowa to jedno z ważniejszych miejsc cygańskiej martyrologii. Mieszkało tam do 1943 r. kilkanaście rodzin cygańskich. Policja niemiecka rozstrzelała na miejscowym cmentarzu 93 Romów, których lista zachowała się w dokumentach parafialnych. Pamięć o tej tragedii zapisała się w lokalnej świadomości historycznej.

Poza Szczurową istnieją na terenie byłego województwa tarnowskiego inne miejsca, gdzie znajdują się masowe groby cygańskie. Na trasie Taboru Pamięci znajdują się: Żabno (49 zamordowanych), Borzęcin Dolny (28 ofiar), Bielcza (28 zamordowanych).

Karawanie wozów, które wyruszają z Tarnowa, towarzyszy duże zainteresowanie mediów i okolicznej ludności. Tabor wyrusza sprzed Muzeum Etnograficznego około południa. Kapela siada na otwartym wozie, a reszta ludzi w koszowych wozach, pokrytych stylizowanymi, kolorowymi budami. Przed wyjazdem Tabor zostaje poświęcony przez Krajowego Duszpasterza Romów, ks. Stanisława Opockiego, który towarzyszy pielgrzymom. Pierwszy przystanek robią w mieście przy pomniku Ofiar Auschwitz. Zapalają świece, a kapela odgrywa żałobną melodię. Następnie docierają do Nowego Cmentarza w dzielnicy Krzyż. Romowie udają się tam na groby swych zmarłych, aby ich pożegnać modlitwą, wódką i muzyką, podobnie jak to się czyni w dniu Święta Zmarłych. Stąd zaczyna się właściwa wędrówka i późnym popołudniem Tabor dociera do Żabna. Kolejnego dnia Tabor rusza do Dołęgi, wioski odległej o około 20 km. Znajduje się tam oddział Tarnowskiego Muzeum, przy którym lokowane jest obozowisko. Drugi dzień jest dniem życia obozowego aż do popołudnia. Wówczas Tabor wyrusza do Szczurowej (6 km). Przed kościołem dołącza miejscowy proboszczem i prowadzi przybyłych na grób pomordowanych, znajdujący się na cmentarzu parafialnym. Modlitwom towarzyszy odczytanie listy nazwisk 93 zamordowanych Cyganów. Z cmentarza Romowie udają się do kościoła, a potem do dworskiego parku, gdzie ustawiona jest scena i odbywa się wieczorny koncert przy ognisku przygotowanym przez władze gminy. Ze Szczurowej Tabor wraca do Dołęgi późną nocą, by koło południa dnia następnego zaprząc konie w drogę powrotną, trwającą 6–7 godzin (45 km). Po drodze odwiedzają cmentarz w Borzęcinie Dolnym.

Główne cele Taboru Pamięci to integracja Cyganów wokół ich wędrowania i upamiętnienie Zagłady. Inicjatywa spotyka się z coraz większym zainteresowaniem Romów, którzy deklarują udział w następnych wędrówkach. Tabor stał się okazją do spotkania i poznania. Dla młodych jest to możliwość zasmakowania namiastki życia taborowego, a dla starszych jego wspomnienie. Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów to ważne wydarzenie integrujące Cyganów, podobnie jak festiwale w Gorzowie Wielkopolskim i Ciechocinku, czy pielgrzymki do Częstochowy i Limanowej.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?id=17&typ=6

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?id=54&typ=6

http://www.muzeum.tarnow.pl/multimedia/album_tabor.pdf

Muzeum Romskiej Kultury w Brnie

Muzeum Romskiej Kultury w Brnie znajduje się w Brno-Bratysława Zábrdovice (w miejscu znanym jako Brno Bronx). Zostało założone w 1991 r. przez działaczy romskich jako organizacja non profit. Funkcjonowało przez dziesięć lat w pomieszczeniach tymczasowych, a w 2000 r. przeniesiono jego zbiory i działalność do budynku na ulicy Bratysławskiej 246/67. Od 2005 r. muzeum jest finansowane przez państwo.

Fragment ekspozycji w Muzeum Romskiej Kultury w Brnie

Muzeum Romskiej Kultury w Brnie to ośrodek, który gromadzi dobra kultury materialnej Romów i wspiera rozwój oraz zachowanie ich tożsamości. Jest to miejsce, w którym – w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego – zachowuje się i gromadzi świadectwa historii Romów. Dzięki tej instytucji młode pokolenia uczą się tolerancji i myślenia międzykulturowego. Muzeum w swej misji przyczynia się do walki z ksenofobią i rasizmem. Otwiera drogę do korzeni tożsamości Romów. Wszystko to w kontekście wzajemnego zrozumienia i dialogu kultur.

Geneza

Muzeum założyli romscy intelektualiści. Idea stworzenia takiego miejsca powstała dużo wcześniej, już pod koniec lat 60, w czasie działalności Związku Cyganów-Romów w Czechosłowacji.

Działalność

Muzeum zajmuje się dokumentowaniem i odtwarzaniem tradycji romskiej, cygańskich zawodów/rzemiosł, sposobu zamieszkania, ubiorów, twórczości artystycznej (malarstwo, rzeźba), także pisanej oraz materiałami w formie audio, wideo i fotografii. Instytucja posiada bogatą bibliotekę cyganologiczną i archiwum. Wszystkie materiały udostępnia osobom badającym kulturę Romów.

Dotychczasowe wystawy: „Romové v Československu" (1992), „Romové v městě Brně" (1996), „Hledání domova" (1999) i „Svět očima Romů" (1997–2005). Pod koniec 2005 r. muzeum otworzyło pierwszą stałą ekspozycję w dwóch salach. Przygotowuje również lekcje muzealne dla romskich dzieci w celu odkrywania i pielęgnowania ich własnej tożsamości. Działalność i projekty realizowane przez muzeum są opisywane w „Biuletynie" i na stronie internetowej.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

http://www.rommuz.cz/

Muzeum Okręgowe w Tarnowie (Wystawa)

Muzeum Okręgowe w Tarnowie (Wystawa) pierwsza w Polsce wystawa o tematyce romskiej, powstała na bazie kolekcji z 1979 r., a także dział poświęcony historii i kulturze Romów w tarnowskim Muzeum Etnograficznym. Aktualna wystawa została otwarta w kwietniu 1990 r. z okazji odbywającego się w Serocku pod Warszawą IV Kongresu Romów (Cyganów). Jest to stała ekspozycja przedstawiająca historię i kulturę Romów w Polsce na tle ich dziejów europejskich.

Fragment wystawy w Muzeum Okręgowym w Tarnowie

Początki działalności

Już w roku 1963 w Tarnowie działalność prowadziło najstarsze z istniejących Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe Cyganów. W 1984 r. zostało przemianowane na Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe Romów, a od roku 1989 występuje pod nazwą Społeczno-Kulturalne Stowarzyszenie Romów w Tarnowie, Centrum Kultury Romów. Działacze organizacji prowadzili w latach 90 działania zmierzające do zmiany sytuacji Romów, zwłaszcza w obszarze edukacji. Stowarzyszenie aktywnie uczestniczyło w realizacji programu rządowego, a także brało udział w organizacji funkcjonującego od 1979 r. w Muzeum Okręgowym w Tarnowie działu

cyganologicznego oraz otwartej w 1990 r. pierwszej w Europie stałej ekspozycji poświęconej Romom. Obecnie można również obejrzeć ją w Internecie.

Współczesność

Działalność Stowarzyszenia i Muzeum jest w Tarnowie bardzo widoczna. Wystawa przyczynia się do realizacji programu rządowego *Kultura i zachowanie romskiej tożsamości etnicznej. Podobnie* „Tabor Pamięci", który dla młodych jest jedyną szansą zasmakowania namiastki życia taborowego, a dla starszych jego przypomnieniem. Tabor powstał dla upamiętnienia cygańskiej zagłady z 3 lipca 1943 r. w pobliskiej wsi Szczurowa. 93 Romów zostało tam rozstrzelanych. Dzięki „Taborowi Pamięci" Romowie poznają historię zagłady. Wydarzenie zainicjowało Muzeum Okręgowe i Stowarzyszenie Romów w Tarnowie. Obecnie zyskuje coraz większe znaczenie, podobnie jak festiwal w Gorzowie Wielkopolskim, czy pielgrzymki do Częstochowy i Limanowej. Sprzyja temu mocne zainteresowanie mediów. Ważny element działalności Muzeum to aktywność wydawnicza, szczególnie w postaci rocznika „Studia Romologica", a także lekcje muzealne dla dzieci i młodzieży.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

http://www.muzeum.tarnow.pl/galeria.php?id=44&link=wystawy.php-idx15,typx1

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?typ=6

Namioty cygańskie

Namioty cygańskie (šatra) nieodzowny element cygańskiego folkloru, kojarzący się z barwnymi taborami wędrującymi z miejsca na miejsce.

Widok z namiotu

Jerzy Ficowski pisał, że trojaki jest dom (*kher*) wędrujących Cyganów: wóz, namiot i zwykły, zazwyczaj cudzy, dach nad głową w okresie przerw w wędrowaniu (zimowiska). Namioty były używane przez Romów wcześniej niż wozy. Wędrujący Cyganie swą podróż odbywali najprawdopodobniej pieszo. Transportowali dobytek na osłach, mułach lub ciągnęli na niewielkich, drewnianych wózkach.

Za miejsce odpoczynku służyły im początkowo szałasy budowane z gałęzi pokrytych płótnem lub zwierzęcą skórą. W późniejszym okresie zaczęły upowszechniać się namioty. Cygańskie obozowiska charakteryzowały się rozstawionymi wozami, namiotami i szałasami typu pasterskiego.

Cygańskie namioty miały różne kształty. Zawsze były złożone z szerokich i długich płócien, tyczek i małych kołków do przytwierdzenia brzegów płacht do ziemi. Niektóre były prymitywne, wykonane z trzech kijów przykrytych kawałkiem tkaniny. Inne duże, o dwóch pomieszczeniach krytych płócienną płachtą.

W namiocie rozkładano wełniane dery, kołdry, a w pobliżu wejścia, w specjalnie przygotowanym dołku rozpalano ogień. Tył namiotu bywał zasłaniany drugą sztuką płótna lub zastawiany wozem. W dawnych czasach, kiedy Romowie wędrowali przez cały rok, podczas zimy w miejscu rozstawiania namiotu rozpalali wielkie ognisko, żeby ziemia się rozgrzała. Po jego wygaśnięciu na to miejsce kładli słomę lub siano i dopiero stawiali swoje namioty lub szałasy. W XX wieku namiot pełnił funkcję letniego schronienia.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.cyganskawyspa.pl/cms/obozowisko/

http://www.romologica.net/romologica-net/magazyn/2014–03/201403-art-Cyga%C5%-84skie-mieszkania-dawniej.html#jump6

Nauczyciele wspomagający edukację romską

Nauczyciele wspomagający edukację romską pedagodzy z metodologicznym przygotowaniem do pracy w grupach zróżnicowanych kulturowo. Poświęcają szczególną uwagę dzieciom romskim, traktując je, na wczesnym poziomie edukacji, jako dzieci obcojęzyczne i dwukulturowe. Zadaniem nauczyciela jest bieżący nadzór nad postępami dzieci w nauce, prowadzenie zajęć wyrównawczych, pomoc w odrabianiu lekcji i stały kontakt z rodziną.

Uczniowie romscy podczas zajęć (fot. Ł. Kwadrans)

Do najważniejszych zadań nauczycieli wspomagających (podobnie jak asystentów romskich) należą:

- pomaganie uczniom romskim w kontaktach ze środowiskiem szkolnym, a w szczególności budowa wśród uczniów romskich pozytywnego obrazu szkoły i korzyści płynących z wykształcenia;
- wspieranie emocjonalne uczniów romskich;
- rozpoznanie potencjału i talentów uczniów oraz troska o ich właściwy rozwój;
- rozpoznanie potrzeb i ewentualnych problemów poszczególnych uczniów;

- przedstawienie uczniom praw, obowiązków oraz oczekiwań związanych z ich edukacją;
- pomaganie w sytuacjach trudnych i konfliktowych;
- dbanie o stan wyposażenia uczniów w pomoce szkolne;
- kontrolowanie frekwencji i postępów w nauce;
- afirmowanie przynależności narodowej, tradycji i kultury Romów;
- przekazywanie uczniom (nie-Romom) oraz nauczycielom wiedzy dotyczącej historii, kultury Romów i jej specyfiki.

Drugim obszarem jest (szczególnie, gdy nie ma w szkole asystenta romskiego) współdziałanie z rodzicami uczniów romskich, a w szczególności:
- informowanie rodziców o przebiegu nauki oraz budowa przekonania o celowości i pożytku z edukacji;
- pośredniczenie między szkołą a rodzicami w sytuacjach wymagających współpracy, np. konfliktowych;
- informowanie o wywiadówkach i nakłanianie rodziców do stałego w nich uczestnictwa;
- informowanie o przedsięwzięciach wymagających pomocy rodziców uczniów oraz nakłanianie do tej pomocy (w roli opiekunów wycieczek, organizatorów imprez pozalekcyjnych itp.);
- rozpoznanie sytuacji rodzinnej i materialnej jako ewentualnych przeszkód w nauce dzieci.

Kadra pracująca z Romami albo na ich rzecz to również wszyscy urzędnicy, pracownicy szkół i innych instytucji, którzy mają kontakt z przedstawicielami tej społeczności. Każdy z nich powinien posiadać elementarną wiedzę na temat odmienności kulturowej i językowej Romów. Oczywiście jest to pewien ideał, do którego należałoby zmierzać, na razie kształci się i doskonali jedynie osoby rzeczywiście pracujące na co dzień z Romami. Takie stanowiska, czy funkcje, to przede wszystkim asystenci edukacji romskiej i nauczyciele wspomagający, którzy zostali wpisani do programu rządowego na rzecz Romów.

Propozycje na przyszłość

Nauczyciele wspomagający oraz asystenci romscy powinni mieć możliwość dalszego kształcenia specjalistycznego, korzystania z literatury cyganologicznej oraz pomocy metodyków międzykulturowych i wolontariuszy (studentów kierunków pedagogicznych). Nauczyciele i asystenci powinni być przygotowani do rozbudzania wśród młodych Romów motywacji do nauki jako środka awansu społecznego i jednocześnie kształtować w nich ciekawość własnej odmienności etnicznej, tradycji i historii własnej grupy. W tym zakresie dokłada się szczególnych starań, by zarówno nauczyciele, jak i asystenci w klasach, w których uczą się dzieci romskie, nawiązywali dobry kontakt z rodzicami, co pozwoli w większym stopniu zaangażować rodziców w procesy edukacyjne dzieci.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji.* Wrocław–Wałbrzych 2008.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Ł. Kwadrans, *Edukacja polskich Romów w hasłach,* „Dialog Pheniben", nr 4, Stowarzyszenie Romów w Polsce, Oświęcim 2011.

Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów w Polsce okresu transformacji – stan obecny i możliwe propozycje na przyszłość* [w:] *Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania,* red. J. Faryś, P. J. Krzyżanowski, B. A. Orłowska, Gorzów Wielkopolski 2013**.**

Romowie. Dzieci Świata – niecodzienny poradnik dla nauczycieli, pod redakcją Moniki Dróżdż Balkowskiej, redaktor naukowy: Ł. Kwadrans, Wrocław 2012.

ROMOWIE – poprzez poznanie do zrozumienia, FEDER DZIWIPEN, Wałbrzych 2013.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.edu.pl

romowie.info

mniejszosci.edudemo.org.pl

rownosc.info

mac.gov.pl

romologica.net

Nomadyzm

Nomadyczny tryb życia Romowie tradycyjnie prowadzili koczowniczy, wędrowny styl życia. Przemieszczali się z miejsca na miejsce wraz z taborami. Nie posiadali stałego miejsca zamieszkania, przemieszczali się np. w związku ze zmianami pogody lub w poszukiwaniu żywności, wody, opału albo pastwisk dla zwierząt hodowlanych. Poszukiwali schronienia przed prześladowaniami lub możliwości zarobkowych. Wędrowali tam, gdzie zapotrzebowanie na wyroby ich rzemiosła było większe.

Obozowisko wędrownych Cyganów

Nomadami współcześnie nadal są np. Aborygeni australijscy, Beduini z Arabii, Buszmeni, Czukcze, Inuici, Lapończycy, Pigmeje, Romowie i Tuaregowie. Grupy koczowników były zazwyczaj zorganizowane w jednostki rodowo-plemienne. Ich członkowie nie trudnili się rolnictwem. Korzystali z zasobów ziemi tak długo, aż ich nie wyczerpali. Wówczas ruszali w poszukiwaniu lepszych warunków.

Ruchliwość nomadów sprawiała, że wszelkie informacje i nowości rozprzestrzeniały się po świecie znacznie szybciej za ich pośrednictwem. Im samym pozyskiwana z różnych źródeł wiedza stwarzała nowe możliwości. Dzięki niej mogli znajdować nisze ekonomiczne na zazwyczaj trudnym terenie, wśród wrogo nastawionej ludności autochtonicznej.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.cyganskawyspa.pl

Obcy/Inny/Swój – Cygan/Rom

Obcy/Inny/Swój – Cygan/Rom w kulturze romskiej obcy (*gadzio*), nie-Cygan, nie-Rom to człowiek, który nie podlega romanipen. Zwykle nie jest członkiem romskiej grupy etnicznej, ale może być również Romem, który nie żyje według tradycji i kultury romskiej.

Zatrzymanie taboru w czasie zaborów

Tożsamość jest punktem odniesienia, który pomaga Romom określić siebie i swą odmienność w opozycji do innych. Silnie ukształtowane, wewnętrzne granice własnej grupy są budowane przez jej członków, a także narzucony z zewnątrz obraz Romów, oparty na stereotypach i usytuowaniu grupy w systemie społecznym.

Romowie funkcjonowali i funkcjonują jako mniejszość w społeczeństwie większości. W związku z tym zmuszeni są dokonywać wyboru między asymilacją a wykluczeniem. W wielu krajach Cyganie postrzegani są jako grupa kontrkulturowa, która odrzuca normy i wartości społeczeństwa.

Obcość związana jest z kategoriami czasu i przestrzeni. Obcy to ktoś kto „jest na zewnątrz". Można mówić o dwóch wymiarach obcości. Pierwszy, wertykalny (czasowy), nazywany obcością historyczną, dlatego że dotyczy tego, co przed nami. Drugi, horyzontalny (przestrzenny), nazywany

obcością socjologiczną, ponieważ analiza socjologiczna traktuje o tym, co obok nas.

Za pomocą propozycji definicyjnych Georga Simmla można analizować postrzeganie Romów jako „obcych" w społeczeństwie większości. Cyganie mają wiele cech uznanych przez Simmla za konstytutywne w określaniu obcości, np. zajmują się handlem, dlatego że „jest to teren działania dostępny dla przybysza z zewnątrz, wciskającego się jako jednostka nadliczbowa do grupy, w której stanowiska ekonomiczne są już właściwie rozdane". Atrybutem obcego jest ruchliwość, mobilność oraz brak zobowiązań.

Obcy jest nam bliski o tyle, o ile odczuwamy wspólne nam i jemu podobieństwo cech narodowych, społecznych, zawodowych czy też ogólnoludzkich. Natomiast jest nam daleki o tyle, o ile te wspólne cechy nie obejmują tylko nas, o ile wiążą nas tylko dlatego, że w ogóle wiążą bardzo wielu. W ten sposób rozumiana bliskość może z łatwością zostać zburzona przez najmniejszy element odmienności.

Nieco inaczej ujmuje „obcego" Alfred Schutz, nie widząc w nim osiadłego, a raczej migranta, przybysza w stanie konieczności znalezienia sobie miejsca, w sytuacji permanentnego kryzysu. Istnieje taki rodzaj obcości (najczęściej w sytuacjach konfliktowych), który z góry wyklucza wspólnotę na gruncie wartości ogólnych. Wówczas określenie „obcy" zostaje zupełnie pozbawione znaczenia pozytywnego – obcy zostaje wykluczony z grupy. Romowie byli tak postrzegani w czasie tzw. pogromów cygańskich. „W świadomości, dla której wspólne jest tylko to, co powszechne, ze szczególną wyrazistością rysuje się to, co odrębne, swoiste". Obcość nie jest jednak cechą indywidualizującą. Wśród Romów dodatkowo można zauważyć zjawisko niesymetryczności więzi społecznej. Chcieliby przynależeć do narodowej większości i są przekonani, że mają do tego prawo, a równocześnie czują się odrzuceni przez tę większość. Można zatem przypuszczać, że obcość podmiotowa Romów jest niewielka, przeciwnie do obcości odzwierciedlonej.

Ożywienie działalności kulturalnej, społecznej i politycznej organizacji mniejszościowych jest równocześnie wyrazem nabierającej siły opozycji swój – obcy, a zarazem czynnikiem, który kształtuje takie właśnie poczucie swojskości i obcości. Grupa etniczna Romów staje się obecnie grupą interesu, poprzez którą jednostki realizują swoje cele ekonomiczne i polityczne.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

M. Godlewska-Goska, J. Kopańska, *Życie w dwóch światach. Tożsamość współczesnych Romów,* Warszawa 2011.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

B. Kozera, *„Obcy" i „swój". Trzy refleksje rozumu nieinstrumentalnego* [w:] *Inni swoi. Studia z problematyki etnicznej*, red. D. Berlińska, K. Frysztacki, Opole 1999.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

Ł. Kwadrans, *Intrygujący fenomen etniczności a wielokulturowość. Kategorie swój-inny--obcy w odniesieniu do romskiej grupy etnicznej* [w:] *Czy klęska wielokulturowości?* red. H. Mamzer, Poznań 2008.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

E. Nowicka, M. Majewska, *Obcy u siebie. Luteranie warszawscy,* Warszawa 1993.

S. Ossowski, *Wielogłowy lewiatan a grupa społeczna. O perypetiach pojęciowych w socjologii* [w:] S. Ossowski*, Dzieła,* t. IV, Warszawa 1967.

A. Schutz, *The stranger. An essay in social psychology* [w:] A. Schutz, *Collected Papers, (t. 2): Studies in Social Theory,* The Hague: Martinu Nijhoff, 1976.

G. Simmel, *Obcy [*w:] G. Simmel, *Socjologia,* Warszawa 1975.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Osady romskie

Osady romskie odseparowane społecznie i terytorialnie osady zamieszkane przez Romów, usytuowane w pobliżu wsi i miasteczek, w których żyje społeczność większości.

Letanowce – widok ze wsi

Najwięcej lokalnych, osiadłych grup romskich przebywa m.in. w Serbii, Macedonii, Bułgarii, Rumunii, europejskiej części Rosji, na Węgrzech, Ukrainie. Getta romskie znajdują się w Czechach i na Słowacji. Na pograniczu polsko-słowackim również od wieków żyją osiadli Romowie, tworząc separowane osiedla czy osady na obrzeżach wsi bądź w ich pobliżu (Beskid Niski, Sądecki, Gorce, Podtatrze, Spisz, Orawa). Romowie znajdujący się w najtrudniejszej sytuacji socjalno-bytowej zamieszkują przede wszystkim północną i wschodnią Słowację. Oprócz ich skupisk w miastach na Słowacji spotyka się romskie osady, w których żyją głównie ludzie biedni, bezrobotni. Dotyczy to 600 osad, w których mieszka około 150 tysięcy ludzi. Zamieszkują oni zdewastowane i przeludnione bloki, chaty i szałasy zbudowane z odpadów.

Społeczność romskich osad jest młoda demograficznie, np. w Letanovcach około 75% mieszkańców to osoby niepełnoletnie. Słowacy zamieszkujący w pobliżu osad romskich z różnych względów starają się zmienić miejsce

zamieszkania. M.in. z uwagi na ich zdaniem niski poziom nauczania w tamtejszych szkołach, do których uczęszcza coraz więcej Romów.

Osiedla romskie często mają charakter getta. Współczesne getta funkcjonują w wyniku procesów, których podstawą nie jest dyskryminacja prawna, lecz stratyfikacja ekonomiczna. Mury odgradzające Romów stanęły np. w czeskim Ústí nad Labem, czy w Ostrovany na Słowacji. W Polsce znajdują się osiedla budynków socjalnych, np. w Żywcu, zamieszkiwane w większości przez przedstawicieli społeczności romskiej.

Gettem można także nazwać: niektóre dzielnice miast bułgarskich, w tym Sofii, wiejskie osady w Karpatach, osiedla robotnicze w Czechach i na Słowacji, Lunik IX w Koszycach. Każde z tych skupisk zamieszkuje od kilkuset do kilkudziesięciu tysięcy Romów.

Specyficzną formą getta są osady romskie na Spiszu, leżące na obrzeżach lub nieopodal wsi. Żyjący tam Romowie pozbawieni są dostępu do wody, kanalizacji, energii elektrycznej (np. Letanovce na Słowacji).

Gettoizacja niesie ze sobą szereg negatywnych skutków. Podstawowym z nich jest umocnienie podziału na „lepszych" i „gorszych", który prowadzi do konfliktów społecznych.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

D. M. Crowe, *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia,* New York 1995.

E. Davidová, *Romano drom. Cesty Romů 1945–1990. Zmeny v postaveni a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Olomouc 2004.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

K. M. Gauß, *Psożercy ze Svini,* Wołowiec 2005.

M. Kozubík, *Kultúra osady v subsystéme kultúry, „Edukacja Międzykulturowa", 2014, nr 3.*

M. Kozubik, *(Ne)vinni a dilino Gadźo,* Nitra 2013.

Ł. Kwadrans, *Romowie w Czechosłowacji w latach 1945–1992* [w:] P. Borek (red.): *O Romach w Polsce i w Europie. Tożsamość, historia, kultura, edukacja,* Kraków 2009.

Ł. Kwadrans, *The social, economic and demographic situation of Romanis in the Czech Republic, Poland and Slovakia* [w:] J. Balvin, M. E. Kowalczyk, Ł. Kwadrans (red.): *Situation of the Roma Minority in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia. Vol. 2,* Wrocław 2011.

W. Połeć, *Romowie na Słowacji. Marginalizacja i postęp* [w:] E. Nowicka (red.): *Romowie o sobie i dla siebie*: *nowe problemy i nowe działania w pięciu krajach Europy Środkowo-Wschodniej,* Warszawa 2003.

M. Vašečka (red.): *Čačipen Pal o Roma. Súhrnná správa o Rómach na Slovensku*, Bratislava 2002.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

visegradroma.com

http://obec-zehra.sk/category/obyvatel/

http://www.letanovce.eu/v3/

Papusza

Papusza, Bronisława Wajs cygańska poetka tworząca w języku romskim. Papusza oznacza „lalka" – to pseudonim, imię przyjęte w grupie własnej. Urodziła się prawdopodobnie 17 sierpnia 1908 r. albo 10 maja 1910 r. w Lublinie. Pochodziła z grupy Polska Roma. Była jedną z niewielu kobiet romskich, które samodzielnie nauczyły się pisać i czytać, ale nigdy nie uczęszczały do szkoły. Jej wiersze były wydawane od początku lat 50 po cygańsku, a także po polsku w tłumaczeniu Jerzego Ficowskiego. Sama Papusza nazywała je *Romane gila (Cygańskie pieśni). Dokonywała zapisu fonetycznego, tak jak je słyszała.*

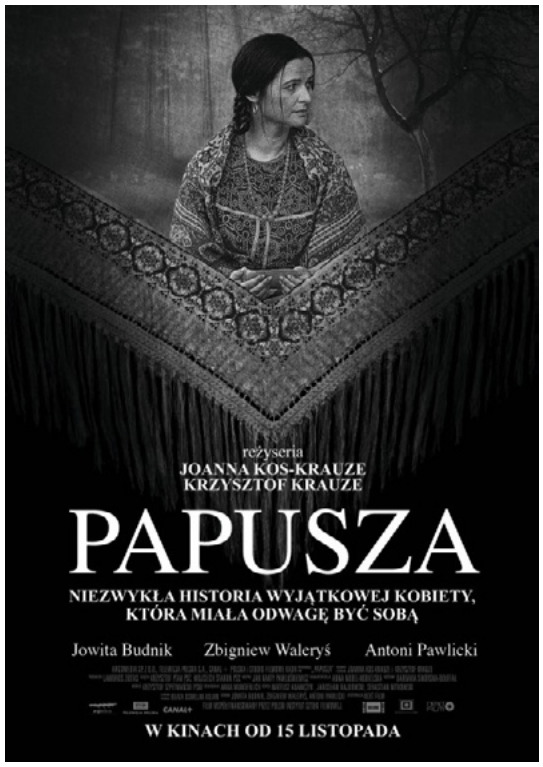

Papusza

Życie

Tabor, w którym urodziła się i wychowała Bronisława Wajs, wędrował po terenach Podola, Wołynia i w okolicy Wilna. Rodzina Wajsów i jej męża z grupy Sasytka Roma składała się głównie z muzyków, harfistów. Jeździli po miastach i wsiach, grali w karczmach, na jarmarkach i weselach. Papusza została wydana za mąż jako szesnastolatka za starszego od niej o 24 lata brata ojczyma, harfiarza Dionizego Wajsa. W czasie II wojny światowej ukrywała się przed Niemcami wraz ze swoją grupą w lasach na Ukrainie. Po wojnie tabor Papuszy przeniósł się, jak wiele innych grup, na Ziemie Odzyskane. Zamieszkała w 1950 r. w Żaganiu. Najdłużej, w latach 1954–1981, mieszkała jednak w Gorzowie Wielkopolskim. Jej tabor zatrzymał się tam na stałe. W 1981 r. schorowaną i osamotnioną poetkę przyjęła pod opiekę rodzina z Inowrocławia. W środowisku romskim spotykała się z niechęcią ze względu na odstępstwo od tradycyjnej roli kobiety. Po opublikowaniu w 1953 r. książki Jerzego Ficowskiego „Cyganie polscy", zawierającej m.in. słowniczek polsko-cygański, Cyganie uznali ją za wzgardzoną, ponieważ ujawniła największe tajemnice swojej grupy. Poetka znalazła się poza nawiasem społeczności romskiej, zapadła na chorobę psychiczną i żyła w biedzie. Przestała pisać, bała się własnej twórczości, skoro spotkało ją tyle złego, niechęci, niezrozumienia ze strony swoich. Szykany, którym była poddana, spowodowały wystąpienie zaburzeń psychicznych i konieczność okresowego leczenia w zakładach psychiatrycznych.

Twórczość

Papusza debiutowała wierszem w „Nowej Kulturze" w 1951 r. Jej odkrywcą i tłumaczem z języka romskiego był w 1949 r. Jerzy Ficowski, nazywany

przez nią braciszkiem (*pszałoro*). Pierwsze tłumaczenia przesłał Julianowi Tuwimowi, który doprowadził do ich publikacji.

Jerzy Ficowski, początkujący poeta ukrywający się przed bezpieką, dołączył do taboru Dionizego Wajsa w 1949 r. Zafascynowany cygańskim obyczajem i językiem dostrzegł wartość literacką improwizowanych pieśni Papuszy i namówił ją do ich zapisywania. Początek twórczości Papuszy zbiegł się z trudnym dla polskich Cyganów okresem nakazu osiedlenia. Naturalnym motywem twórczości romskiej poetki stał się wtedy utracony świat wolności i wędrujących taborów. Wiersz Ziemio moja, jestem córką twoją uważany jest za jedyny w swoim rodzaju utwór patriotyczny w kulturze cygańskiej. W swojej poezji, wyrastającej z ludowej pieśni cygańskiej, zawarła umiłowanie przyrody, ziemi, opiewała losy swojej społeczności, wyrażała jej przyzwyczajenia, tęsknoty. Jej wiersze, pozbawione regularnej rytmiki, zbliżają się niekiedy do gawędy. Po opublikowaniu w 1956 r. tomiku „Pieśni Papuszy" poetka stała się sławna. Nadal jednak żyła skromnie, wręcz ubogo, utrzymując z wróżbiarstwa siebie, chorego męża i syna, którego pieszczotliwie nazywała Tarzanem. Kiedy Tuwim, znając sytuację materialną Papuszy, postarał się dla niej o honoraria za wiersze, a później o stypendium dla twórców, poetka wahała się z ich przyjęciem, gdyż nie sądziła, żeby można było brać pieniądze za pisanie pieśni. Cały zachowany dorobek literacki Papuszy to około czterdziestu własnoręcznie zapisanych utworów, wiele sama zniszczyła. Pozostawiła kilka tekstów prozą opisujących cygańskie życie. Za najlepszy jej utwór, wysoko oceniony między innymi przez Juliana Tuwima, uważa się Pieśń cygańską z Papuszy głowy ułożoną. Od 1962 r. należała do Związku Literatów Polskich. Jej wiersze przekładane były na niemiecki, angielski, francuski, hiszpański, szwedzki, włoski.

Tomiki wierszy (w tłumaczeniu Jerzego Ficowskiego):

- *Pieśni Papuszy* (Papušakre Gila), Wrocław 1956.
- *Pieśni mówione*, Łódź 1973.
- *Lesie, ojcze mój*, Warszawa 1990.

Nagrody:

- Lubuska Nagroda Kulturalna (1958).
- Nagroda Kulturalna „Nadodrza" (1978).
- Nagroda Gorzowska (1978).

Filmy i książki o Papuszy:

Jeszcze za życia Papusza doczekała się wielu opracowań autorstwa Jerzego Ficowskiego.

W 1974 r. Maja i Ryszard Wójcikowie nakręcili do własnego scenariusza film dokumentalny *Papusza*, zapraszając jako konsultanta Jerzego Ficowskiego.

W 1991r. powstał kolejny film dokumentalny Historia Cyganki według scenariusza i w reżyserii Grega Kowalskiego z muzyką Jana Kantego

Pawluśkiewicza. Zawiera m.in. wspomnienia samej Papuszy, Jerzego Ficowskiego, jej siostry Janiny Zielińskiej, syna Władysława (Tarzana) Wajsa, lekarki Marii Serafiniuk.

24 czerwca 1994 r. w amfiteatrze na krakowskich Błoniach odbyło się prawykonanie poematu symfonicznego autorstwa Jana Kantego Pawluśkiewicza, zatytułowanego *Harfy Papuszy*, wykonanego w języku romskim, z operową obsadą. Spektakl reżyserował Krzysztof Jasiński.

W latach 90 powstały opracowania autorstwa Leszka Bończuka. *Bronisława Wajs Papusza. Między biografią a legendą* to studium życia i twórczości poetki, łączące wiele źródeł i metod, napisane przez Magdalenę Machowską (Wydawnictwo NOMOS, Kraków 2011).

W 2013 r. na ekrany kin wszedł film fabularny *Papusza* według scenariusza i w reżyserii Joanny Kos-Krauze i Krzysztofa Krauze, ilustrowany muzycznie *Harfami Papuszy* Pawluśkiewicza. *Papusza* – książka będąca beletryzowaną biografią poetki przygotowaną przez Angelikę Kuźniak (Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2013).

Bronisława Wajs, Papusza zmarła 8 lutego 1987 roku i została pochowana 14 lutego na cmentarzu Świętego Józefa w Inowrocławiu.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

P. Krzyżanowski, G. Pytlak, L. Bończuk, *Cyganie. Mity i fakty,* Gorzów Wielkopolski 2002.

A. Kuźniak, *Papusza,* Wołowiec 2013.

M. Machowska, *Bronisława Wajs Papusza. Między biografią a legendą*, Kraków 2011.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://muzeum.tarnow.pl/artykul.php?id=68&typ=6

http://pl.wikipedia.org/wiki/Papusza

http://culture.pl/pl/tworca/papusza-bronislawa-wajs

http://www.cyganskawyspa.pl/cms/aktualnosci/papusza-poetka-wykleta-przez-wspolbraci/

Parafialna Szkoła Romska w Suwałkach

Parafialna Szkoła Romska w Suwałkach Parafialna Podstawowa Szkoła Polsko-Romska w Suwałkach, działająca od 1993 roku. Jej pomysłodawcą i założycielem był ks. kanonik Jerzy Zawadzki, ówczesny proboszcz parafii p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Suwałkach. Od stycznia 1994 r. wpisana do rejestru placówek niepublicznych. Od 20 maja 2011 r. funkcjonuje jako Parafialna Podstawowa Szkoła Polsko-Romska z Oddziałami Integracyjnymi w Suwałkach.

Początki działalności

W pierwszym roku działalności uczęszczało do szkoły 8 uczniów. W następnych latach liczba uczniów dochodziła do 45 osób. Panowały w niej familiarne stosunki, istniała możliwość indywidualnej pracy z dziećmi. Celem było wyrównanie różnic edukacyjnych młodych ludzi w ciągu 3 lat. Po tym okresie mogłyby rozpocząć edukację w szkołach publicznych. Po zmianie reformy edukacji i powstaniu gimnazjów szkoła zwiększyła ilość klas do sześciu, tak jak w innych szkołach podstawowych. Części wychowanków udało się kontynuować z sukcesami naukę. Przez cały czas inicjatywa była wielkim eksperymentem edukacyjnym. W pewnym momencie w szkole na pełny etat pracowało 3 romskich asystentów, dlatego część zajęć była prowadzona w języku romskim. Sukcesem było zaangażowanie się rodziców w życie szkoły, powstał zespół folklorystyczny, w którym rodzice występowali razem ze swoimi dziećmi.

Wieloletni Dyrektor Parafialnej Szkoły Romskiej w Suwałkach, Jacek Milewski (fot. P. Czuba)

W pewnym momencie, kiedy wielu Romów wyjechała z Suwałk za granicę i w szkole zaczęło robić się pusto, zmieniono formułę i zaczęto pracować również z młodzieżą polską. Kiedy dyrektor szkoły, Jacek Milewski (1993–2009), kończył swoją pracę z Romami w Suwałkach – z 300 osób, które mieszkały w mieście dwadzieścia lat wcześniej, pozostało może około 45. W 2001 roku szkoła została laureatem pierwszej nagrody w Konkursie na Najlepszą Inicjatywę Obywatelską „Pro Publico Bono", organizowanym pod patronatem Rzecznika Praw Obywatelskich. Dodatkowo zrealizowała szereg projektów na rzecz dzieci romskich, wspieranych m.in. przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Polską Fundację Dzieci i Młodzieży, Fundację im. Stefana Batorego oraz Ambasadę Brytyjską i Amerykańską. W 2005 roku działalność szkoły wyróżniła Fundacja Polcul. Od 2004 r. została objęta pomocą w ramach Rządowego programu na rzecz społeczności romskiej. Fundusze pozyskiwane w ramach tej inicjatywy są

wsparciem do jej dalszego funkcjonowania i poszerzenia oferty edukacyjnej.

Współczesność

Zmiana formuły szkoły na integracyjną okazała się zasadna, ponieważ duża liczba dzieci romskich z terenu Suwałk oraz z terenu okolicznych powiatów posiada orzeczenia o stopniu niepełnosprawności oraz o zagrożeniu niedostosowaniem społecznym. Sytuacja taka stworzyła konieczność objęcia tych dzieci specjalistyczną pomocą psychologiczno-pedagogiczną oraz wdrożenia odpowiedniego dla ich deficytów rozwojowych procesu dydaktycznego, który w szkole masowej możliwy jest jedynie w warunkach oddziału integracyjnego. Od roku 2011 szkoła umożliwia realizację obowiązku szkolnego również dzieciom narodowości polskiej, w tym dzieciom i młodzieży z orzeczeniami o niepełnosprawności oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym.

BIBLIOGRAFIA:

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2011.

Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów w Polsce okresu transformacji – stan obecny i możliwe propozycje na przyszłość* [w:] *Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania,* red. J. Faryś, P. J. Krzyżanowski, B. A. Orłowska, Gorzów Wielkopolski 2013.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://malygosc.pl/gal/spis/1047114.Parafialna-Szkola-Romska-w-Suwalkach

http://www.kuratorium1.home.pl/kuratorium2/konferencje/wielojezyczne/Szkola_Polsko-Romska.pdf

http://parafialnapodstawowaszkolaromskawsu.szkolnictwa.pl/

http://jednizwielu.pl/romowie-w-polsce/wywiady/wywiad-z-jackiem-milewskim

Paszportyzacja

Paszportyzacja termin stosowany w obiegu dokumentów urzędowych. Paszportyzacją określano akcję wydawania dokumentów tożsamości dla Romów w dniach 7–10 marca 1955 r.

Zatrzymane tabory

Początek akcji

W lutym 1955 r. podjęto decyzję o ponownej rejestracji Romów, a Departament Społeczno-Administracyjny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych wydał 21 lutego tego roku zarządzenie w sprawie przeprowadzenia tzw. akcji paszportyzacyjnej Romów [1]. Ciężar działań spoczął na Biurach Ewidencji Ludności i Dowodów Osobistych oraz Milicji Obywatelskiej, gdyż miały one wydawać Romom tymczasowe zaświadczenia tożsamości na podstawie przedkładanych metryk urodzenia. Jednak nie wszyscy Romowie je posiadali, a rola organów administracji państwowej polegała często na wystawianiu brakujących dokumentów stanu cywilnego.

1 Zob. Ł. Sołtysik, *Akcja ankietyzacyjna „C" z 22 września 1952 r. i paszportyzacja Romów z 7–10 marca 1955 r. na Dolnym Śląsku* [w:] *Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców. Studia nad zagadnieniem*, J. Syrnyk (red.), Warszawa 2009, s. 141–179.

Założenia

Paszportyzacja miała być również elementem akcji agitacyjnej na rzecz zmiany sposobu życia Romów na osiadły, zakładania spółdzielni produkcyjnych, zatrudnienia i alfabetyzacji. Akcja miała być przeprowadzona w ścisłej współpracy z komitetami PZPR i Prezydiami Rad Narodowych. Obie akcje (akcja „C" i paszportyzacja) przeprowadzone przez administrację państwową i Milicję Obywatelską wpisywały się w działania władz centralnych, zmierzające do objęcia Romów ogólnopolskim, jednolitym systemem ewidencji ludności. Pozwoliły na zdobycie wiedzy o liczebności i sytuacji Romów w Polsce, co mogło służyć korekcie podejmowanych działań w zakresie osiedlania, produktywizacji i alfabetyzacji.

Konsekwencje

W latach sześćdziesiątych ponownie próbowano zapewnić Cyganom mieszkania i pracę. Komisja ds. Narodowościowych Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej zaleciła powołanie organizacji społecznej Cyganów, subsydiowanej początkowo przez MSW [2] i zakończenie ich paszportyzacji *(tzn. wręczania tymczasowych dowodów tożsamości i dokumentów USC). Wytyczne opracował w 1960 r. Departament Społeczno-Administracyjny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Był to początek nadania polityce państwa wobec Romów charakteru siłowo-represyjnego. Przyczyną zmiany kierunku działań władz stała się negatywna ocena dotychczasowej realizacji uchwały z 1952 r. W tym okresie osiedliło się ok. 3000–4000 wędrownych Romów. Kolejne 4000–5000 klasyfikowano jako ludność półosiadłą, bez stałego zatrudnienia. Szacowano, że liczba wędrownych Cyganów stanowiła w tym czasie ok. 5000–6000. Sytuacja edukacyjna, zdrowotna i zatrudnienie wśród społeczności romskiej pozostawały bez zmian. Komisja opracowała wytyczne, które zostały skierowane do Prezesa Rady Ministrów. Proponowano, by Sejm PRL uchwalił ustawę o stałym osiedleniu osób wędrujących. Za niewypełnienie przepisów przewidziano karę pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 3 lat, konfiskatę wozów i koni* [3]. Istniała możliwość zawieszenia kary, gdy podlegające jej osoby zastosują się do warunków ustawy. Przewidziano także uchwałę rządową kończącą akcję osiedlania i dalszą pomoc Romom. Proponowano powołanie Pełnomocnika Rządu ds. Osiedlenia Cyganów oraz Komisji Koordynacyjnej pod jego przewodnictwem. Komisja w wytycznych zawarła także plan zewidencjonowania ludności cygańskiej w ciągu 3 dni na terenie całego kraju. To przedsięwzięcie miało być podstawą późniejszych zatrzymań, osiedlania, ewidencji wojskowej, paszportyzacji, wydawania aktów stanu cywilnego, legalizacji małżeństw i rejestrowania małoletnich dzieci. Określono w instrukcjach przygotowanych przez Komisję sposób przydzielania

2 A. Mirga, *Romowie – proces kształtowania się podmiotowości politycznej* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, P. Madajczyk (red.), Warszawa 1998. s. 133–134.

3 Por. czechosłowacka ustawa nr 74/58 z dnia 17.10.1958 r. *O trvalom usídlení kočujúcich a polokočujúcich osôb* (*O trwałym osiedleniu osób koczujących i półkoczujących*).

mieszkań i zatrudnienia. Podstawową zasadą miało być rozproszenie społeczności romskiej, wspomagające według władz proces asymilacji [4].

BIBLIOGRAFIA:

A. Mirga, *Romowie – proces kształtowania się podmiotowości politycznej* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, P. Madajczyk (red.), Warszawa 1998.

L. Olejnik, *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960*, Łódź 2003.

Ł. Sołtysik, *Akcja ankietyzacyjna „C" z 22 września 1952 r. i paszportyzacja Romów z 7–10 marca 1955 r. na Dolnym Śląsku* [w:] *Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców. Studia nad zagadnieniem*, J. Syrnyk (red.), Warszawa 2009.

Ł. Sołtysik, *Romowie w polityce komunistycznych władz Polski (1944/1945–1989)* [w:] *Internacjonalizm, czy...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944–1989),* red. J. Hytrek-Hryciuk, G. Strauchold, J. Syrnyk, Wrocław 2011.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

visegradroma.com

jednizwielu.pl

4 Zob. A. Mirga, *Romowie – proces...*, s. 133–134.

Patywa

Patywa (pacziwa, patiw) w kulturze romskiej oznacza honor, dobrą sławę, a także szacunek dla innych. Osoba określana tym mianem cieszy się bardzo dobrą opinią w grupie i jest autorytetem.

Uroczyste spotkanie romskie na Słowacji (fot. P. Czuba)

Zgodnie z romskimi obyczajami osobę taką (niezależnie od płci i wieku) należy szanować w uznaniu za to, że nigdy nie złamała romskiego prawa i nie była osądzana.

Patywa to nie tylko stan, w jakim znajdować się może człowiek, ale i czynność wywołana pod wpływem tego stanu. Wspólne spożywanie posiłków i spędzanie czasu przy stole jest oznaką *patywa*, wyrazem zaufania, szacunku, solidarności grupowej. Już pojawienie się kawy (bądź jej brak) na stole podczas wizyty świadczy o *patywa*. Brak poczęstunku sugeruje odrzucenie.

Słowem *patywa* określa się również spotkania honorujące gości, połączone z muzyką, śpiewem, jedzeniem i piciem w obfitości. Uczty o charakterze *patywa* mogą towarzyszyć przypadkowym spotkaniom, ale są również stałym elementem obrzędowym, związanym z przyjęciem do *kumpanii*, weselem, chrzcinami, stypą (*pomana*). Kiedy odbywana jest *patywa*

związana z uhonorowaniem gościa bądź będąca oznaką prestiżu i godności organizatora, nikt nie powinien zostać pominięty czy osamotniony, wszyscy winni być obdarzeni życzliwością i traktowani z szacunkiem bez względu na pozycję w grupie.

Patywa to przede wszystkim stan czystości fizycznej, duchowej i moralnej przeciwstawny do stanu skalania. Stąd ważny jest przebieg uczt, styl zachowania, przemawiania, okazywania szacunku, wstrzemięźliwości w relacjach.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Phuripen

Phuripen starszeństwo, kodeks postępowania. Jedna z podstawowych wykładni romskich tradycji związana z szacunkiem dla osób starszych, niezwykle istotna w kulturze romskiej. Związana również z manifestowaniem przynależności etnicznej jako wartości (posługiwanie się językiem romskim w obrębie grupy i w stosunku do innych Cyganów/Romów, solidarność, wspólnotowość, uczynność we własnym środowisku, przestrzeganie rytuałów i obrzędowości).

Szacunek dla starszych

Ktoś, kto przestrzega phuripen jest postrzegany jako godny Cygan/Rom lub po prostu człowiek (manus). Zasada ta jest stosowana niemal we wszystkich grupach romskich. Dotyczy także kobiet, gdy mija czas nieczystości. Zdarzały się w historii przypadki formalnego przywództwa starszej kobiety nad całym rodem lub grupą. Przykładem jest *phuri daj* (stara kobieta, matka), zazwyczaj najstarsza, zatem najmądrzejsza, której głos jest istotny w czasie narad i przedsięwzięć wspólnoty.

Romowie, którzy przestrzegają tradycji, zachowali zwyczaj całowania starszych mężczyzn w rękę. Czynią tak młodzi, szczególnie ci, którzy nie mają własnej rodziny (nie tylko w sytuacjach rytualnych, obrzędowych, ale

również na co dzień). Młody w obecności starszych nie powinien odzywać się bez pozwolenia. Codziennością jest werbalne okazywanie szacunku osobom starszym. Do starszych należy zwracać się: *kako* (wujku), *bibi* (ciociu), zaś największymi autorytetami są *dad* (ojciec) i *daj* (matka), należy im się bezwzględny szacunek i posłuszeństwo.

Nieprzestrzeganie phuripen jest dalece niewłaściwe i może powodować skalania. Mechanizmem, który czuwa nad spójnością grup romskich, jest silnie rozwinięta wewnętrzna kontrola społeczna w postaci kodeksu norm zachowania (zasada mageripen, romanipen, manusipen, cacipen, phuripen). Instytucje wewnętrznego sądownictwa są odmienne w poszczególnych grupach romskich. Jeżeli Cygan/Rom stosuje się w życiu codziennym rzetelnie do powyższych zasad, będzie postrzegany jako moralny przywódca, człowiek mądry i prawdziwy. Zazwyczaj posiada wtedy znaczne wpływy w grupie i może decydować o istotnych sprawach społeczności.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

Pierwsze romskie stowarzyszenie. Wojewódzki Zarząd Stowarzyszenia Cyganów Osiadłych w Wałbrzychu (1952–1955)

Pierwsze romskie stowarzyszenie. Wojewódzki Zarząd Stowarzyszenia Cyganów Osiadłych w Wałbrzychu (1952–1955) na początku lat 50 na Dolnym Śląsku powstały pierwsze w Polsce stowarzyszenia romskie. Podobnie jak inne organizacje mniejszości narodowych (np. Białorusinów, Czechów i Słowaków, Żydów) miały one być narzędziem w rękach Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej oraz władz realizujących wytyczne uchwały nr 452 Prezydium Rządu z 24 maja 1952 r. Działania władz lokalnych w tym kierunku uwidoczniły się już w styczniu 1951 r., choć formalnie Komitet Cygański w Wałbrzychu powołano do życia 25 maja. Rok później został on przekształcony w Wojewódzki Zarząd Stowarzyszenia Cyganów Osiadłych w Wałbrzychu. W czerwcu 1952 r. przy WZSCO z inicjatywy władz wałbrzyskich powstała Spółdzielnia Pracy Kotlarsko-Ślusarska „Kotlarz", mająca zrzeszać Romów świadczących dotąd prywatne usługi kotlarskie, kowalskie i ślusarskie. Wejście w życie uchwały nr 452 Prezydium Rządu dało władzom wojewódzkim podstawę prawną i silny impuls do kontynuowania rozpoczętej z Romami pracy w ramach istniejącej już organizacji oraz tworzenia nowych w innych miastach dolnośląskich.

Osiedlenie Romów

Geneza powstania Stowarzyszenia

Inicjatorami powstania organizacji byli pracownicy Wydziału Społeczno-Administracyjnego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, którzy w porozumieniu z WSA Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu i Komitetem Miejskim PZPR w Wałbrzychu zainteresowali się rodzinami romskimi mieszkającymi w mieście i okolicy.

Władze miasta opracowały statut dla organizacji romskiej. Pozyskano do współpracy grupę Romów wywodzących się z Sanocka Roma i Bergitka Roma, której przewodniczyła rodzina Siwaków. Jej liderem był Andrzej Siwak. Z pomocą władz przy PMRN w Wałbrzychu był on założycielem i pierwszym przewodniczącym tej pierwszej romskiej organizacji w Polsce.

Celem Komitetu Cygańskiego było wychowywanie ludności romskiej w Wałbrzychu w duchu socjalistycznym oraz „dbanie, aby nie działa im się krzywda". Po półrocznej działalności tegoż Komitetu władze Wałbrzycha dostrzegły pierwsze pozytywne skutki wyrażające się zainteresowaniem Romów życiem społecznym, czego wyraźnym przejawem było wstępowanie do masowych organizacji społecznych (np. Związku Młodzieży Polskiej, czy Ligi Kobiet) i partyjnych (PZPR).

Działalność

W pierwszym roku działalności Komitet Cygański odnotował szereg sukcesów. Przyjechało do Wałbrzycha kilka rodzin romskich, którym Andrzej Siwak zagwarantował przydział mieszkań oraz pracę (np. Anna Siwak została konduktorką, a czterech mężczyzn przyjął Związek Zawodowy Muzyków). W lipcu Komitet Cygański skierował do pracy w Nowej Hucie koło Krakowa 8 rodzin, w sierpniu koordynował osiedlenie 11 rodzin romskich w Ząbkowicach Śląskich, we wrześniu 20 rodzin w Świdnicy, w październiku 23 rodziny w Świebodzicach, a w grudniu 10 rodzin w Wałbrzychu.

Oprócz osiedlania i zatrudniania Romów do sukcesów Komitetu Cygańskiego zaliczono organizowanie pomocy socjalnej i przeprowadzenie w sierpniu 1951 r. akcji żniwnej w Spółdzielni Produkcyjnej w Jugowicach (wzięło w niej udział 20 Romów).

W 1951r. nie dysponując funduszami na działalność Komitetu Romowie zorganizowali kilka zabaw, z których zyski przeznaczyli na pokrycie wydatków administracyjnych. Komitet Cygański promował także edukację. Dzieci romskie mieszkające w Wałbrzychu od września 1951 r. zaczęły uczęszczać do szkoły.

Zmiany organizacyjne

1 kwietnia 1952 r. decyzją PWRN we Wrocławiu został rozwiązany Komitet Cygański. W jego miejsce powołano do życia WZSCO z siedzibą w Wałbrzychu. Nowej organizacji nadano zatwierdzony w Warszawie trzydziestopunktowy statut, w którym określono cele, zadania i obowiązki członków oraz zakres działania i kompetencji władz stowarzyszenia. Stowarzyszenie miało dążyć do włączenia „Cyganów w orbitę życia

społecznego, politycznego, kulturalnego kraju", a więc zakładano ich asymilację. Ponadto członkowie WZSCO zostali zobligowani do: organizowania i prowadzenia wśród ludności romskiej, zwłaszcza prowadzącej koczowniczy tryb życia, „akcji uświadamiających" mających przekonać ją do osiedlenia się, współdziałania z władzami w zakresie zatrudniania mężczyzn i kobiet zdolnych do pracy w sektorze gospodarki uspołecznionej; wychowywanie w „duchu poszanowania" mienia społecznego i prywatnego, prowadzenia akcji kulturalno-oświatowych zmierzających do pełnej alfabetyzacji dorosłych Romów; uświadomienia rodziców o potrzebie przestrzegania obowiązku posyłania dzieci do szkół oraz organizowania świetlic i zespołów artystycznych. Opracowany wówczas statut stał się modelowym dla niemal wszystkich tworzonych w PRL stowarzyszeń romskich. Zmieniano w nim tylko nazwę miejscowości. W oparciu o statut WZSCO 1 czerwca 1952 r. władze Wałbrzycha zorganizowały Spółdzielnię Pracy Kotlarsko-Ślusarską „Kotlarz".

Zakończenie działalności

W pierwszej połowie 1955 r. aktywność WZSCO w Wałbrzychu ustała. W czerwcu 1955 r. Romowie (12 rodzin) związani z Andrzejem Siwakiem otrzymali od Ministerstwa Rolnictwa skierowanie do województwa olsztyńskiego, gdzie ich celem miała stać się uprawa roli i zagospodarowanie tamtejszych odłogów. W ten sposób zaprzepaszczony został kilkuletni wysiłek produktywizacji wałbrzyskich Romów.

Andrzej Siwak ze swoją grupą na początku lat 60 ostatecznie osiadł w Tarnowie, gdzie w 1963 r. był współzałożycielem Cygańskiego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego „Nowe Życie".

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie polscy. Szkice historyczno-obyczajowe*, Warszawa 1953.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Ł. Kwadrans, *Romowie*, [w:] S. Dudra, B. Nitschke (red.): *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państw*, Kraków 2010.

A. Mirga, *Romowie – proces kształtowania się podmiotowości politycznej* [w:] P. Madajczyk (red.): *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, Warszawa 1998.

L. Olejnik, *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960*, Łódź 2003.

Ł. Sołtysik, *Jest nadzieja, że w najbliższym czasie sytuacja ulegnie znacznej poprawie. Działalność Komitetu Cygańskiego w Wałbrzychu (1951–1952) i Wojewódzkiego Zarządu Stowarzyszenia Cygan*ów Osiadłych w Wałbrzychu (1952–*1955)* [w:] J. Balvin, Ł. Kwadrans (red.): *Situation of Roma Minority in Czech, Hungary, Poland and Slovakia*, Wrocław 2010.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

visegradroma.com

romologica.net

cyganskawyspa.pl

Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003

Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003 na początku XXI w. zostały podjęte w Polsce nowe działania zmierzające do poprawy sytuacji mniejszości romskiej. Wśród wielu dziedzin wymienionych w Uchwale Rady Ministrów z dn. 13 lutego 2001 r. znalazła się także edukacja Romów. Program w swej nazwie ograniczony był do obszaru województwa małopolskiego i lat 2001–2003, jednak od roku 2004 po pomyślnym zakończeniu pilotażu stał się programem o zasięgu ogólnopolskim.

Logo Programu Romskiego Mniejszosci Narodowe mac.gov.pl

Geneza

Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce powstał w wyniku zobowiązań międzynarodowych, a także sytuacji w jakiej znajdowali się polscy Romowie pod koniec lat 90 (m. in. migracje do krajów członkowskich UE, szczególnie do Wielkiej Brytanii, krytyczny raport z dn. 10.12.1999 r. Europejskiej Komisji do Walki z Rasizmem i Nietolerancją – ECRI, ratyfikowanie *Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych w grudniu 2000 r.). Główną przyczyną powstania programu była trudna sytuacja społeczności* Romów Karpackich (Bergitka Roma) zamieszkujących Małopolskę (3,5 tys. osób). Region zamieszkuje duża liczba Romów, szczególnie na terenie byłego województwa nowosądeckiego.

Realizacja, ewaluacja, wyniki – kontekst edukacyjny

Ewaluacja programu pilotażowego potwierdza jego wagę i zasadność, szczególnie w sferze edukacji. Jedną z przyczyn trudnego położenia Romów jest niski poziom wykształcenia. Realizacja programu przyczyniła się do wzajemnego poznania mniejszości i większości, a także wzrostu znaczenia edukacji wśród Romów. Większa liczba dzieci uczestniczy w wychowaniu przedszkolnym. Znacznej poprawie uległy kontakty szkół ze społecznością romską, rodzice uczestniczą w życiu szkoły i wykazują większe zainteresowanie funkcjonowaniem swoich dzieci w placówkach oświatowych. Przyczyniła się do tego praca asystentów romskich. Program stał się nie tylko pilotażem dla projektu ogólnopolskiego, ale także przyczynił się do zmiany położenia Romów w Polsce i poprawy ich wizerunku w społeczeństwie większości. W roku szkolnym 2001/2002 realizowano pilotaż w 60 szkołach (podstawowych i gimnazjach), a pomocą objęto około 500 dzieci. W wychowaniu przedszkolnym brała udział większość dzieci romskich, zakupiono podręczniki i przybory szkolne, organizowano zajęcia

wyrównawcze, korepetycje z języka polskiego, zatrudniano nauczycieli wspomagających oraz szkolono pozostałą kadrę z zakresu wiedzy na temat Romów, powoływano asystentów romskich, prowadzono dokształcanie osób dorosłych. Uczniowie romscy wykazywali się niską frekwencją na lekcjach: 136 z nich miało 90% udział w zajęciach, a około 300 jedynie 60–80% (szczególnie w starszych klasach szkoły podstawowej). Z ogólnej liczby 427 uczniów romskich w województwie małopolskim 337 otrzymało promocję, 21 powtarzało klasę, a 69 ukończyło szkołę. 105 uczniów uczęszczało do szkół specjalnych.

Celem programu pilotażowego była poprawa sytuacji edukacyjnej Romów poprzez zwiększenie współczynnika ukończenia szkoły, poprawę frekwencji i wyników nauczania oraz pomoc w kontynuowaniu nauki w szkołach ponadpodstawowych przez dzieci i młodzież romską. Edukacja to najważniejsza część programu, dziedzina warunkująca możliwość ewentualnej poprawy sytuacji mniejszości cygańskiej w Polsce. Program zakładał intensyfikację działań w klasach zintegrowanych, polegającą na roztoczeniu opieki nad dziećmi romskimi przez znających pracę w grupach zróżnicowanych kulturowo nauczycieli. Dodatkowo postulowano wprowadzenie funkcji nauczyciela wspomagającego (sprawującego bieżący nadzór nad dwójką, trójką dzieci i pomagającego im w nauce) oraz asystenta edukacji romskiej.

BIBLIOGRAFIA:

A. Paszko, *Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003 (komunikat)* [w:] *Kultura mniejszości narodowych i grup etnicznych w Europie*, red. Z. Jasiński, T. Lewowicki, Opole 2004.

B. Jaśko, E. Mirga, *Efekty realizacji edukacyjnej części Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003. Komunikat z badań* [w:] A. Paszko (red.), *Edukacja międzykulturowa w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie, Kraków 2004.

B. Jaśko, E. Mirga, *Ocena realizacji edukacyjnej części Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003,* Romskie Stowarzyszenie Oświatowe „Harangos", Kraków 2005.

Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji,* Wrocław–Wałbrzych 2008.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Ł. Kwadrans, *Edukacja jako priorytet w programach rządowych na rzecz społeczności romskiej,* „Studia Romologica" nr 2/2009.

Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–03, dostępny na: http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spole/pilotazowy-program-rza/6721,Tresc-pilotazowego-programu--rzadowego-na-rzecz-spolecznosci-romskiej-w-wojewodzt.html (10.08.2014)

Sprawozdanie z realizacji *Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003,* dostępne na: http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spole/pilotazowy-program-rza/6723,Sprawozdanie-z-realizacji-Pilotazowego-programu-rzadowego-na-rzecz-spolecznosci-.html (10.08.2014)

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spole/pilotazowy--program-rza

romowie.edu.pl

romowie.info

Pochodzenie Cyganów / Romów

Pochodzenie Cyganów / Romów Romowie pochodzą z Indii i stamtąd przybyli do Europy. Wiemy to dzięki badaniom historyków i potwierdzeniu ich przez językoznawców.

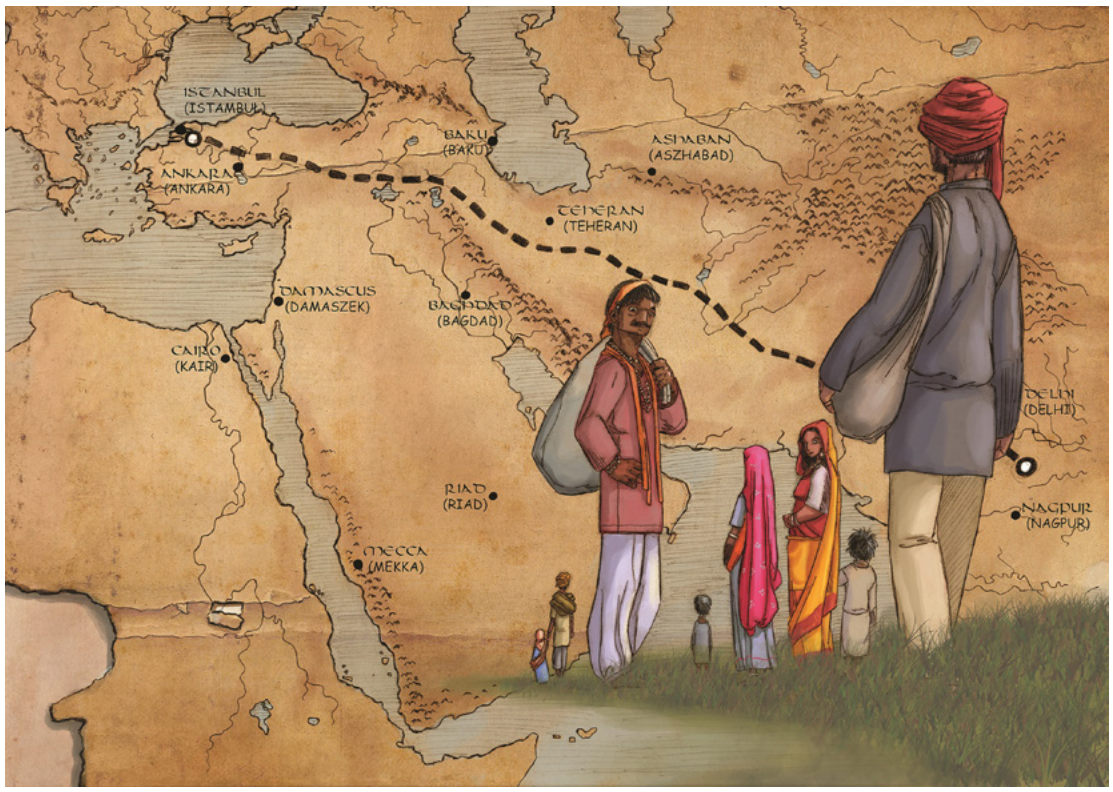

Pochodzenie Cyganów, Romów

Początkowe ruchy ludności

Pierwsze migracje plemion, które potem nazwano Cyganami, z Indii do Persji miały miejsce na początku III wieku n.e. i były związane z podbojem Północnych Indii (dzisiejszy Pakistan) przez perskiego szacha Ardashira, który panował w latach 224–241. Jednym z rezultatów zmiany granic była masowa wędrówka mieszkańców podbitych terenów do Persji, w poszukiwaniu pracy. Istnieją wiarygodne źródła, mówiące o dużej migracji robotników z Indii do Kabulu w połowie III w. Byli oni zatrudnieni przy budowie tamy w okolicach miasta. Około roku 950 n.e. arabski historyk Hamza z Ishafanu napisał, że perski monarcha Bahram Gur, którego panowanie skończyło się w 438 roku, postanowił, iż jego poddani będą pracować tylko pół dnia dziennie, a resztę spędzać na wspólnym jedzeniu i piciu przy dźwiękach muzyki. Pewnego dnia władca spotkał ludzi pijących wino bez akompaniamentu żadnego instrumentu czy pieśni. Kiedy zaczął czynić

im z tego powodu wyrzuty, padli na ziemię, mówiąc, że próbowali nająć jakiegoś muzyka, lecz nie udało im się znaleźć żadnego. Wówczas monarcha zwrócił się do króla Indii, by przysłał mu muzykantów, którzy przybyli w liczbie dwunastu tysięcy. Rozdzielono ich i skierowano do różnych krain królestwa. Wkrótce zaczęli płodzić dzieci, a ich potomkowie – pisał Hamza – do dzisiaj tam przebywają (jako grupa etniczna Zott), choć jest ich niewielu.

Potwierdzenie pochodzenia Romów

Około 1780 roku uczeni odkryli, że język romski był ściśle związany z językami z północnych Indii, takimi jak pendżabi i hindi. Odkrycie to oznaczało, że Cyganie wyemigrowali z Indii. Należy jednak pamiętać, że już w pierwszej połowie XVI w., Sebastian Munster z Bazylei w swojej pracy pisał o ich indyjskim pochodzeniu. W XIX w. w większości zgadzano się z tą tezą, ale nikt nie wiedział „kiedy i dlaczego opuścił ten lud koczowniczy swoją pierwotną ojczyznę, za którą poczytują uczeni okolice nad dolnym Indem, czy Cyganie są potomkami Sudrasów, czy Singarów indyjskich, czy też może rozbitkami innego jakiegoś szczepu szyatyckiego?" Hugo Kołłątaj w liście do Tadeusza Czackiego z 22 listopada 1804 roku pisał: „W wielu dziełach znaleźć można cząstkowe domniemywania o pochodzeniu tego tułackiego ludu i o jego mowie; lecz dopiero prawie w naszym czasie Grellmann zatrudnił się doskonałem wyjaśnieniem ojczyzny i mowy Cyganów. Szukał ich współbraci nad Gangesem, porównywał ich język z mowami innych narodów, mniemania i świadectwa o ich dziejach zebrał razem i jedne do drugich zbliżył, śledząc Cyganów we wszystkich krajach, obyczaje i mowę, doszedł nareszcie drogą tak pracowitą, iż od jednego pochodzą szczepu, i są jednym i tym samym ludem".

Współczesność

Wszystko powyższe wykazały badania genetyczne, prowadzone w ostatnich latach na romskich mężczyznach. Analiza chromosomów bez wątpliwości potwierdziła tezę, że ich przodkowie pochodzili z Indii.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

cyganskawyspa.pl

Pogromy Cyganów / Romów w okresie PRL

Pogromy Cyganów / Romów w okresie PRL wydarzenia o wymiarze zbiorowym, akty nienawiści, agresji, niszczenia mienia i naruszenia nietykalności cielesnej – skierowane przeciwko przedstawicielom romskiej grupy etnicznej.

Przykład nienawistnego napisu (fot. Ł. Kwadrans)

Geneza konfliktów

Osiedlenie Romów było bezpośrednią przyczyną wielu problemów. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych oraz w latach osiemdziesiątych często dochodziło do konfliktów nowych mieszkańców z ich sąsiadami. Romowie w stałych miejscach zamieszkania żyli w zamkniętych grupach, separując się od otoczenia. Polska większość również nie zabiegała o bliski kontakt z Romami. Wzmocniło się stereotypowe wyobrażenie o charakterze społecznych stosunków między Polakami i Romami. Funkcjonował wciąż negatywny stereotyp Cygana, mówiący o nieuczciwym zdobywaniu środków utrzymania i pasożytniczym trybie życia. Dodatkowo sąsiedzi Romów dostrzegali niesprawiedliwość w działaniach państwa, które skierowane były na poprawę warunków życia ludności cygańskiej (mieszkania,

praca). Władze chciały stworzyć odpowiedni klimat służący asymilacji Romów, a tym samym doprowadzały do wzmocnienia przejawów niechęci i uprzedzeń. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych, gdy nasilały się problemy związane z kryzysem ekonomicznym w kraju, Romowie zaczynali prowadzić interesy handlowe na skalę trudną do oszacowania. Nastąpił gwałtowny wzrost poziomu życia niektórych rodzin i zerwanie z przypisaną wcześniej stereotypową rolą społeczności marginalizowanej, o niskim statusie społeczno-ekonomicznym. Na to wszystko nakładała się opinia o bezkarności, dodatkowo eksponowana przez media, co prowadziło do narastania konfliktu etnicznego.

Pogromy

W 1976 r. miały miejsce zajścia w Łukowie i Kłodawie. Podczas obu wydarzeń zostali pobici członkowie społeczności romskiej oraz zniszczone ich mienie. Podłoże konfliktu etnicznego i jego elementy stały się wzorem powielanym w późniejszych tego typu wydarzeniach. Polska większość była przekonana, że Romowie czerpią zyski z nieznanych i nielegalnych źródeł, a uchylają się od pracy zarobkowej wykonywanej przez większość. Pomimo działań władz w celu rozwiązania konfliktu wśród Romów zaczęło panować poczucie niepewności i zagrożenia, które stało się motywem do zmiany miejsca zamieszkania. Coraz częściej decydowali się także w tym czasie na migracje zagraniczne, szczególnie do krajów, gdzie z łatwością uzyskiwali azyl (np. Republika Federalna Niemiec, Szwecja i Holandia). Osoby, które wyjechały za granicę, utrzymywały kontakt z rodziną w kraju i pomagały jej w latach kryzysu ekonomicznego. Wielu Romów wyjeżdżało także do innych krajów socjalistycznych w celach handlowych, a w konsekwencji wzrastał poziom życia ich rodzin w kraju. Eksponowanie swojej zamożności w okresie narastających trudności ekonomicznych w społeczeństwie większości pogłębiało niechęć i uprzedzenia, rodziło zawiść i stanowiło podstawę przyszłych wydarzeń o charakterze antycygańskim. Romowie w konsekwencji otwartego konfliktu mogli zostać sprowadzeni do roli kozła ofiarnego, odpowiedzialnego za problemy większości. Znamienne jest to, że owe incydenty następowały w okresach przełomów politycznych, radykalizacji nastrojów społecznych i wzrostu poziomu frustracji społeczeństwa. W przełomowym roku 1981 doszło do konfliktów, które często nazywa się pogromami ludności cygańskiej. Pierwsze z tych wydarzeń miało miejsce 9 i 10 września 1981 r. w Koninie, gdzie mieszkało 70 Cyganów, a drugie 21 i 22 października tego samego roku w Oświęcimiu, gdzie zameldowanych było 137 Cyganów. Poszkodowani z lęku wyrazili chęć emigracji, na co władze skwapliwie przystały, pozbywając się problemu. Skorzystało z tego wielu członków tej społeczności, którzy nie byli bezpośrednio związani z wydarzeniami w Koninie i Oświęcimiu. Wyjechali w większości do Szwecji, gdzie otrzymali status uchodźców. Po wyjeździe zostali pozbawieni polskiego obywatelstwa. Wydarzenia w Oświęcimiu nie spotkały się z należytym zainteresowaniem mediów. Władze państwa i społeczeństwo znajdowały się w trudnym czasie związanym

z późniejszym wprowadzeniem stanu wojennego w Polsce. Problem załatwiono więc w sposób szybki i doraźny. Zadbano o to, aby Romowie nie nagłaśniali sprawy. Brak nagłośnienia w mediach i potępienia „pogromów cygańskich" *przez opinię publiczną ma swoje konsekwencje do dzisiaj i kładzie się cieniem na relacje między obiema społecznościami. Romowie, podobnie jak dysydenci polityczni, po wybuchu i podczas trwania stanu wojennego, byli wydalani z kraju. W ten sposób władze liczyły na rozwiązanie „problemu cygańskiego".*

O tym, jak silny jest ładunek negatywnych emocji tkwiący w społeczeństwie, świadczą wydarzenia nazywane potocznie pogromami cygańskimi, a także inne indywidualne i zbiorowe akty nietolerancji w Polsce, Czechach i na Słowacji. Lata przemiany ustrojowej to równocześnie okres zmian wewnątrz społeczności romskiej. Kiedy prywatna przedsiębiorczość przestała być przestępstwem, Cyganie, którzy potrafili wykorzystać otwarcie ekonomiczne gospodarki rynkowej, handlując trudno dostępnymi towarami, wzbudzali jeszcze większą wrogość niż w minionych dekadach. Coraz cięższe warunki materialne, bezrobocie i poczucie bezsilności sprawiły, że społeczeństwa większości potrzebowały „kozłów ofiarnych", Romowie stali się nimi, np. w Mławie. W Republice Czeskiej miały miejsce akty nietolerancji wobec Romów, np. zakazy wstępu do niektórych lokali gastronomicznych. Znana i szeroko komentowana w całej Europie była budowa muru w Ustí nad Labem, który oddzielał kamienice zamieszkiwane przez Romów od pozostałej części miasta. Mur ten urósł do rangi symbolu nietolerancji. Znane są też tryskające ksenofobią wypowiedzi czeskich prominentów oraz napady grup *skinheadów.*

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995,* Lublin 1998.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów,* Warszawa 2001.

Ł. Kwadrans, *Czas wielkich zmian. Powojenna historia Romów w Polsce,* „Dialog=Pheniben", nr 2, luty 2004.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Ł. Kwadrans, *Nietolerancja wobec mniejszości narodowych i grup etnicznych*: *przykład Romów*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa" 2004, z. 24–25.

A. Mirga, *Romowie – proces kształtowania się podmiotowości politycznej* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, red. P. Madajczyk, Warszawa 1998.

A. Mirga, *Romowie w historii najnowszej Polski* [w:] Z. Kurcz (red.): *Mniejszości narodowe w Polsce,* Wrocław 1997.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.stowarzyszenie.romowie.net/index.php/czytnik-aktualnosci/items/zapomniany--pogrom-oswiecimski.html

http://pl.wikipedia.org/wiki/Pogrom

Pogromy Cyganów / Romów w okresie transformacji

Pogromy Cyganów / Romów w okresie transformacji wydarzenia o wymiarze zbiorowym, akty nienawiści, agresji, niszczenia mienia i naruszenia nietykalności cielesnej – skierowane przeciwko przedstawicielom romskiej grupy etnicznej.

Zniszczony budynek zamieszkany przez Romów (fot. P. Czuba)

Geneza konfliktów

Osiedlenie Romów było bezpośrednia przyczyną wielu problemów. Już w drugiej połowie lat siedemdziesiątych oraz w latach osiemdziesiątych często dochodziło do konfliktów nowych mieszkańców z sąsiadami. Romowie w stałych miejscach zamieszkania żyli w zamkniętych grupach, separując się od otoczenia. Polska większość również nie zabiegała o bliski kontakt z Romami. Wzmocniło się stereotypowe wyobrażenie o charakterze społecznych stosunków między Polakami i Romami. Funkcjonował wciąż negatywny stereotyp Cygana, mówiący o nieuczciwym zdobywaniu środków utrzymania i pasożytniczym trybie życia.

Pogromy

Lata przemiany ustrojowej w Polsce to jednocześnie czas zmian wewnątrz społeczności romskiej. Kiedy prywatna przedsiębiorczość przestała być przestępstwem, Romowie, którzy potrafili wykorzystać otwarcie

ekonomiczne gospodarki rynkowej, handlując trudno dostępnymi towarami, wzbudzali jeszcze większą wrogość, niż w minionych dekadach. Coraz cięższe warunki materialne Polaków, bezrobocie i poczucie bezsilności sprawiły, że potrzebowano kozłów ofiarnych. Romowie rażąc w oczy swym rzekomym bogactwem stali się, np. w Mławie, wyimaginowaną przyczyną problemów społecznych i gospodarczych. Frustracja ekonomiczna zbiegała się z erozją autorytetu władzy w całym kraju.

Mława to miasto liczące około 30 tysięcy mieszkańców (w tym około 300 Romów). 23 czerwca 1991 r. doszło tam do wypadku samochodowego, w którym siedemnastoletni Rom potrącił dwie osoby, z czego jedną ze skutkiem śmiertelnym. Sprawca zbiegł z miejsca wypadku. Po pertraktacjach z wójtem cygańskim doprowadzono go na policję 25 czerwca. Policjanci rozwiesili w mieście ulotki informujące o ujęciu sprawcy i aresztowaniu go, co miało ostudzić nastroje. Niedługo po tym doszło do aktów agresji i niszczenia mienia cygańskiego. Zdewastowano i splądrowano całkowicie 17 domów, a 4 częściowo, zdemolowano 9 mieszkań. Agresja nie dotknęła fizycznie Romnów, którzy opuścili swe domy. W czasie dwudniowych zajść pokrzywdzonych zostało 41 osób, w tym 5 narodowości polskiej. Straty oszacowano na 5 miliardów starych złotych. Władze skazały 17 uczestników zajść oraz młodego Roma, który spowodował wypadek. Nie dopuszczono do nasilenia się konfliktu, powstrzymując posiłki romskie, które przybyły z różnych stron Polski. Sytuacja wymknęła się spod kontroli władz, jak i obu społeczności. Media szybko narzuciły wadliwą ocenę sytuacji sprowadzając ją na płaszczyznę nietolerancji i ksenofobii. Podstawowym problemem, z jakim nie potrafiła sobie jednak poradzić społeczność Mławy, był gwałtowny awans ekonomiczny niektórych rodzin romskich. Dodatkowo postrzegano ich powodzenie materialne jako nieprawomocne, niezasłużone. W czasie, gdy w Mławie poziom bezrobocia wynosił 35%, a w całej Polsce 10% , Romowie w sobie właściwy sposób akcentowali własną zamożność. Dostrzeżono wtedy, że Romowie są gapowiczami systemu gospodarczego, którzy przeprowadzili się z baraków do pałaców z pominięciem legitymizowanych dróg awansu społecznego, tj. wykształcenia i pracy. Podłożem zajść w Mławie był konflikt społeczny, a nie konflikt etniczny. Był on wywołany niesprawiedliwą, (w oczach Polaków) redystrybucją dóbr materialnych.

Podobne były przyczyny zajść, które miały miejsce w latach 90 w Świebodzicach. W atak na rodziny romskie zaangażowali się wtedy dodatkowo miejscowi skinheadzi. W 1998 r. dokonano napadu na dom Romów w Kętach. Romska rodzina została również zaatakowana przez skinów w jej mieszkaniu w Żywcu. Wokół tych realnych zdarzeń, których dokładny przebieg ustalała prokuratura, nagromadziło się wiele emocji i napięć.

Sytuację dodatkowo komplikuje mylne utożsamianie polskich Romów z rumuńskimi Romami, przybyłymi do Polski w latach 90. Imigranci byli dyskryminowani, odmawiano im wielu praw, w Warszawie podejmowano nawet akcje likwidowania koczowisk Cyganów z Rumunii. Większość

z funkcjonujących obecnie stereotypów dotyczących Romów powstała na podstawie obserwacji przybyszów z południa Europy, przenosi się je na postrzeganie całej romskiej populacji w Polsce.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995,* Lublin 1998.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów,* Warszawa 2001.

A. Giza-Poleszczuk, J. Poleszczuk, *Cyganie i Polacy w Mławie – konflikt etniczny czy społeczny?* [w:] A. Jasińska-Kania, (red.): *Trudne sąsiedztwa, z socjologii konfliktów narodowościowych*, Warszawa 2001.

Ł. Kwadrans, *Czas wielkich zmian. Powojenna historia Romów w Polsce,* „Dialog=Pheniben", nr 2, luty 2004.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Ł. Kwadrans, *Nietolerancja wobec mniejszości narodowych i grup etnicznych*: *przykład Romów*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa" 2004, z. 24–25.

Z. Lentowicz, *W Mławie upał*, „Rzeczpospolita", 1996, nr 138.

K. Madej, *Akcja „Rumun"*, „Wiadomości Kulturalne", 1996, nr 27, s. 1–4.

M. Majewski, *Rozmowy Polaków i Cyganów po wodzie*, „Rzeczpospolita", 1998, nr 146, s. 4.

A. Mirga, *Romowie – proces kształtowania się podmiotowości politycznej* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, red. P. Madajczyk, Warszawa 1998.

A. Mirga, *Romowie w historii najnowszej Polski* [w:] Z. Kurcz (red.): *Mniejszości narodowe w Polsce,* Wrocław 1997.

J. Sadecki, *Akcje i reakcje,* „Rzeczpospolita", 20 kwietnia 1998.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://pl.wikipedia.org/wiki/Pogrom_m%C5%82awski

http://mlawainfo.pl/16432/w-czerwcu-minie-ponad-20-lat-od-pogromu-cyganow-zwany-noca-porcelanowa/

http://pl.wikipedia.org/wiki/Pogrom

Polska Roma

Polska Roma (rom. dosłownie: „Polscy Romowie") najliczniejsza z grup romskich w Polsce. Polscy Cyganie nizinni (nazwa użyta przez Jerzego Ficowskiego), żyjący w Polsce najprawdopodobniej od XV–XVI wieku. Wśród nich możemy wyróżnić wiele innych bliskich im, mniejszych grup, jak m.in. Warmijaki, Jaglaki, Bosaki, Berniki, Tońaki, Servy, Pluńaki, Pachowiaki, Kaliszaki. Podział na węższe grupy jest związany prawdopodobnie z różnym czasem ich przybycia do Polski oraz z późniejszymi układami wewnątrz grup cygańskich.

Muzykanci romscy

Romowie z Polska Roma zazwyczaj przyjmują polskie nazwiska szlacheckie, nazwiska pochodzące od drzew i nazwiska niemieckiego pochodzenia. Są grupą tubylczą, autochtoniczną na terenie Polski. Inne grupy romskie sami określają jako cudzoziemców. Mają silne zasady przestrzegania obyczajowości, których strzeże zwierzchnik, Śero Rom. W grupie tej można zauważyć swoisty patriotyzm polski, który oddała w swej twórczości poetka Papusza.

Historia i kultura

Polska Roma jako osobna grupa językowo-etnograficzna zaczęła się kształtować na ziemiach zachodniej Polski, dokąd poczynając od końca wieku XV przybywali Romowie uciekający z terenu Niemiec. Emigracja ta miała związek z pierwszą falą antycygańskich prześladowań w historii Europy i wiele wskazuje na to, że fakt ten trwale odcisnął się w zbiorowej świadomości grupy, która do dziś (w odróżnieniu np. od przybyłych z powodów

ekonomicznych Bergitka Roma) wykazuje stosunkowo dużą zamkniętość wobec obcych (gadziów) oraz przywiązanie do romskiej tradycji. Śladem ich dłuższego pobytu w Niemczech jest spora ilość germanizmów, obecnych w używanym przez tę grupę dialekcie języka romani.

Polska Roma na tle innych grup romskich w Polsce i na świecie charakteryzuje się przywiązaniem do tradycyjnych wartości. Pojęcie romanipen jest w tej grupie bardzo konserwatywnie rozumiane, zaś jego zasady ściśle przestrzegane. W związku z tym pewne zachowania, zawody i czynności są zakazane, gdyż według romanipen są nieczyste. Ograniczenia dotyczą nie tylko sfery zawodowej, ale również kulinarnej, higieniczno-bytowej, stosunków i ról społecznych, a także okazywania emocji. Na straży przestrzegania tych zasad stoi nie tylko bardzo restrykcyjna opinia społeczna, lecz także obdarzona dużym autorytetem instytucja Śero Roma.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

cyganskawyspa.pl

stowarzyszenie.romowie.net

Porrajmos

Porrajmos (pożeranie) doświadczenie romskiego holocaustu, termin w języku romskim wprowadzony przez Iana Hancocka. Przyjęty przede wszystkim przez nieromskich badaczy. Romscy intelektualiści proponują termin Samudaripen, oznaczający całkowitą zagładę.

Zagłada Romów

Znaczenie świadomości wspólnoty tragicznych losów
Doświadczenie Porrajmos w czasie II wojny światowej odegrało zasadniczą rolę w procesie utworzenia świadomości etnicznej/narodowej przez zamieszkującą cały świat romską diasporę, rozproszoną, podzieloną na grupy, kasty i rody cygańskie.

Cyganie mimo okupacyjnej martyrologii nie byli traktowani po wojnie w kategoriach ofiar, którym należne jest współczucie (w tym aspekcie zupełnie inaczej doświadczenie holocaustu wpłynęło na losy Żydów). Wojna nie odmieniła wizerunku (stereotypu) Cygana w świadomości Czechów, Polaków i Słowaków, co było wyraźnie widoczne w restrykcyjnym postępowaniu władz państwowych.

Romowie migrujący z kresów wschodnich nie integrowali się ze środowiskami lokalnymi. Główną przyczyną było odmienne spojrzenie na kodeks

czystości. Cyganie internowani za Uralem odznaczali się podejściem rygorystycznym, natomiast dla polskich (a także czeskich i słowackich) Romów rozluźnienie reguł było niezbędne do przetrwania.

BIBLIOGRAFIA:

I. Hancock, *The East European Roots of Romani Nationalism* [w:] *The Gypsies of Eastern Europe*, red. D. Crowe, J. Kolski, Armonk–London–New York 1992.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

S. Kapralski, *Problem zagłady Romów w czasie II wojny światowej. Próba ujęcia syntetycznego* [w:] *O Romach w Polsce i w Europie. Tożsamość, historia, kultura, edukacja,* red. *P. Borek*, Kraków 2009.

S. Kapralski, *The Roma and the Holocaust*: *Inventing Tradition and Identity Building Process* [w:] *Reappraising the Force of Tradition,* Canterbury 1995.

S. Kapralski, M. Martyniak, J. Talewicz-Kwiatkowska, *Głosy Pamięci 7. Romowie w KL Auschwitz*, Oświęcim 2011.

A. Mirga, *Holocaust i eksterminacja Romów w okresie II wojny światowej: o godne miejsce wśród ofiar* [w:] *O Romach w Polsce i w Europie. Tożsamość, historia, kultura, edukacja,* red. *P. Borek*, Kraków 2009.

A. Mirga, N. Gheorghe, *Romowie w XXI wieku: studium polityczne*, Kraków 1998.

„Studia Romologica" nr 3/2010.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

visegradroma.com

jednizwielu.pl

Stowarzyszenie Romów w Polsce

Związek Romów w Polsce

Program integracji społecznej Romów na lata 2014–2020

Program integracji społecznej Romów na lata 2014–2020 po zakończeniu Programu na lata 2004–2013 postanowiono kontynuować działania na rzecz społeczności romskiej i rozwijać dotychczasowe projekty zmierzające do poprawy sytuacji edukacyjnej Romów oraz szeroko pojętej integracji ze społeczeństwem większości.

Logo Programu Romskiego Mniejszości Narodowe mac.gov.pl

Program został uzgodniony wewnątrz i międzyresortowo, a także poddany konsultacjom społecznym. 7 października 2014 r. została podjęta uchwała nr 202/2014 Rady Ministrów w sprawie ustanowienia programu wieloletniego. Przygotowując projekt programu integracji za podstawowy cel uznano zwiększenie integracji społeczności romskiej w życiu społeczeństwa obywatelskiego dzięki wsparciu udzielanemu w czterech dziedzinach: edukacji (w tym edukacji kulturowej, historycznej i obywatelskiej), mieszkalnictwa, zdrowia oraz działaniach prozatrudnieniowych.

Geneza

Program integracji społecznej Romów na lata 2014–2020 jest kontynuacją podjętych wcześniej działań podejmowanych na rzecz romskiej mniejszości etnicznej w Polsce. Wśród nich najważniejsze to: Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003, Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004–2013, ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, przepisy oświatowe uwzględniające dodatkowe działania podejmowane przez szkołę na rzecz uczniów pochodzenia romskiego i objęcie tych uczniów zwiększoną subwencją oświatową, utworzenie „komponentu romskiego" w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, przeprowadzenie badania ewaluacyjnego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce" realizowanego w ramach projektu „Q jakości – poprawa jakości funkcjonowania Programu Romskiego".

Proponowane działania (edukacja, mieszkalnictwo, praca, zdrowie)

Autorzy programu określili cele szczegółowe w kilku dziedzinach. Cel szczegółowy w obszarze edukacji to zwiększenie uczestnictwa w edukacji uczniów oraz studentów pochodzenia romskiego. Do realizacji miałyby służyć takie działania jak: wspieranie i promowanie edukacji wczesnoszkolnej dzieci romskich, organizowanie dodatkowych zajęć

wyrównawczych z języka polskiego w przedszkolach i szkołach, szczególnie na wczesnym etapie edukacji, pomoc w wyposażeniu uczniów romskich w wyprawki szkolne, w tym głównie w podręczniki oraz ubezpieczaniu uczniów, egzekwowanie realizacji obowiązku szkolnego, promowanie wysokiej frekwencji m.in. poprzez nagradzanie uczniów o najwyższej frekwencji dofinansowaniem udziału w zorganizowanym wypoczynku letnim, wsparcie zadań skierowanych na kształtowanie i rozwój indywidualnych uzdolnień i umiejętności dziecka, podejmowanie działań zmierzających do zmniejszenia udziału uczniów romskich w szkołach specjalnych (współpraca z rodzicami, nauczycielami i asystentami, poradniami psychologiczno-pedagogicznymi), kontynuacja wdrażania programów stypendialnych dla uczniów i studentów romskich, objęcie systemowym wsparciem asystentów edukacji romskiej oraz nauczycieli wspomagających edukację uczniów romskich, wspieranie edukacji dorosłych – kształcenie ustawiczne, nacisk na prowadzenie działań integracyjnych, odchodzenie od zadań mających na celu prowadzenie zajęć wyłącznie dla uczniów romskich, wsparcie infrastrukturalne i remontowe lokali pełniących funkcje świetlic środowiskowych lub siedzib romskich organizacji pozarządowych, edukacja kulturalna, historyczna i obywatelska, promowanie interaktywnych i innowacyjnych form kształcenia.

Ambicją twórców Programu jest wypracowanie specyficznego modelu monitorowania ścieżki edukacyjnej uczniów pochodzenia romskiego. Celem takiego działania jest prowadzenie analizy indywidualnych postępów uczniów, począwszy od edukacji wczesnoszkolnej poprzez wszystkie etapy edukacji, aż do uzyskania samodzielności na rynku pracy.

Pozostałe dziedziny to mieszkalnictwo, praca i zdrowie. Komplementarną dziedziną ma być edukacja kulturalna. Ze względu na zasięg oddziaływania oraz zastosowane dziedziny planuje się: 1. Projekty społeczne o zasięgu lokalnym (miasto/gmina) i o charakterze interdyscyplinarnym (np. edukacja, praca, sprawy lokalowe, zdrowie). 2. Zadanie jednostkowe (interwencje) – o zasięgu lokalnym (miasto/gmina) najczęściej dotyczące jednej dziedziny. 3. Projekty społeczne o zasięgu ogólnopolskim – dotyczące jednej dziedziny/środowiska, np. edukacja (stypendia, asystenci edukacji romskiej, nauczyciele wspomagający, pielęgniarki środowiskowe, asystenci społeczni).

Jednym z projektów jest promocja wiedzy o Romach i podnoszenie kompetencji cyfrowych, czemu służyć ma również *Romopedia*.

BIBLIOGRAFIA:

Ł. Kwadrans, *Polskie programy r*ządowe na rzecz edukacji Romów – *geneza, realizacja, efekty, perspektywy,* „Studia Kulturowo-Edukacyjne" 2014, nr 1, tom IX.

Ł. Kwadrans, *Próba opisu i ewaluacji Programu rządowego oraz innych działań skierowanych do społeczności romskiej (na przykładzie gminy Świebodzice)* [w:] P. Borek (red.): *Studia o Romach w Polsce i w Europie,* Kraków 2013.

Z. Kurcz, *Romowie dla społeczeństwa wielokulturowego i Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce,* „Pogranicze. Studia Społeczne", tom XX, A. Sadowski, K. Niziołek (red.): *Wielokulturowość w warunkach społeczeństwa polskiego – kapitał czy obciążenie?*, Białystok 2012.

Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020, dostępny na: http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/projekt-programu-integr/6882,Projekt-programu-integracji-spolecznosci-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014–2020.html (10.08.2014).

Raport końcowy z badania ewaluacyjnego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce", realizowanego w ramach projektu „Q jakości a poprawa jakości funkcjonowania Programu Romskiego", Warszawa, 8 grudnia 2011 r.

B. Weigl, M. Różycka (red.): *Romowie 2013. Od działań systemowych do rozwiązań lokalnych,* Warszawa 2013.

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. (Dziennik Ustaw z 2005 r. nr 17, poz. 141, z późn. zm.).

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/program-integracji-spol/8303,Program-integracji-spolecznosci-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014–2020.html

romowie.edu.pl

romowie.info

Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce (2004–2013)

Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce (2004–2013) Rada Ministrów w dniu 19 sierpnia 2003 r. przyjęła projekt uchwały w sprawie ustanowienia wieloletniego projektu o nazwie *Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce*, który miał być ogólnopolską kontynuacją pilotażowego programu realizowanego w latach 2001–2003 w Małopolsce. Program był realizowany do 2013 r. Administracja rządowa wspierała w ten sposób samorządy w rozwiązywaniu problemów mniejszości romskiej. Głownie dotyczyło to działań z zakresu edukacji, poprawy sytuacji bytowej i socjalnej, zdrowia, przeciwdziałania bezrobociu, bezpieczeństwa, kultury, a także podtrzymywania romskiej tożsamości i poszerzenia wiedzy na temat Romów.

Uczestnikami Programu były instytucje samorządowe (gminy), Romowie i organizacje pozarządowe. Koordynatorem projektu był minister właściwy do spraw wewnętrznych i administracji (dodatkowo w sferze oświaty nadzór sprawował minister właściwy do spraw edukacji narodowej). Za realizację zadań w terenie odpowiadali wojewodowie, którzy akceptowali wnioski, pomagali w ich przygotowywaniu i dokonywali monitoringu. W okresie funkcjonowania Programu uchwalono od dawna oczekiwaną ustawę dotyczącą praw mniejszości narodowych i etnicznych, a jej rozdział 3 został poświęcony zagadnieniom związanym z edukacją i kulturą mniejszości.

Logo Programu Romskiego Mniejszości Narodowe mac.gov.pl

Geneza
Powstanie programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce to wynik zobowiązań międzynarodowych, a także sytuacji, w jakiej znajdowali się polscy Romowie pod koniec lat 90 (m. in. migracje do krajów członkowskich UE, szczególnie do Wielkiej Brytanii, krytyczny raport z 10.12.1999 r. Europejskiej Komisji do Walki z Rasizmem i Nietolerancją – ECRI, a także ratyfikowanie *Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych* w grudniu 2000 r.).

Realizacja, ewaluacja, wyniki – kontekst edukacyjny
Najważniejsze działania podejmowane na rzecz romskiej mniejszości etnicznej w Polsce: Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003, Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004–2013, ustawa z dnia

6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, uwzględnienie w przepisach oświatowych dodatkowych działań podejmowanych przez szkołę na rzecz uczniów pochodzenia romskiego i tym samym objęcie tych uczniów zwiększoną subwencją oświatową, utworzenie „komponentu romskiego" w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, przeprowadzenie badania ewaluacyjnego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce" realizowanego w ramach projektu „Q jakości – poprawa jakości funkcjonowania Programu Romskiego".

Efekty programu

Podczas ewaluacji programu dokonanej przez projektodawców dobrze zostały ocenione procedury. Powołanie instytucji asystentów romskich i nauczycieli wspomagających można uznać za znaczącą zmianę w podejściu do edukacji romskiej. Program wydawał się jednak mało rozpoznawalny dla beneficjentów ostatecznych. Romowie niekiedy nie identyfikowali pomocy z programem. Miał raczej opiekuńczy niż rozwojowy charakter. Główny cel programu, integracja społeczności romskiej, był niejednoznacznie rozumiany. Definiowano potrzeby mniejszości z perspektywy społeczności większościowej bądź bez konsultacji ze społecznością romską. Mocne strony programu to działania edukacyjne dla dzieci (wyprawki, ubezpieczenia), znaczne zwiększenie liczby organizacji romskich w latach 2005–2011, wprowadzenie funkcji asystenta edukacji romskiej, dobra znajomość specyfiki problematyki romskiej przez Zespół Zarządzający Programem. Zatrudniono około 100 asystentów edukacji romskiej, dofinansowano działania podejmowane na rzecz Romów w prawie 60 świetlicach środowiskowych, szkolnych, romskich i integracyjnych, ponad 2 tysiące uczniów romskich corocznie wyposażanych było w podręczniki i wyprawki szkolne, 190 studentów romskich zostało objętych pomocą stypendialną, ponad 60 uczniów szczególnie uzdolnionych artystycznie zostało nagrodzonych za swoje dokonania, 55 uczniów szkół ponadgimnazjalnych zostało nagrodzonych stypendiami Ministra Administracji i Cyfryzacji, każdego roku funkcjonowało ponad 30 projektów dotyczących wsparcia działań na rzecz dzieci romskich w przedszkolach.

Po zakończeniu Programu na lata 2004–2013 dostrzeżono potrzebę kontynuacji działań na rzecz społeczności romskiej i rozwój dotychczasowych programów zmierzających do poprawy sytuacji edukacyjnej Romów oraz szeroko pojętej integracji ze społeczeństwem większości (*Program integracji społecznej Romów na lata 2014–2020*).

BIBLIOGRAFIA:

Ł. Kwadrans, *Polskie programy rządowe na rzecz edukacji Romów – geneza, realizacja, efekty, perspektywy,* „Studia Kulturowo-Edukacyjne" 2014, nr 1, tom IX.

Ł. Kwadrans, *Próba opisu i ewaluacji Programu rządowego oraz innych działań skierowanych do społeczności romskiej (na przykładzie gminy Świebodzice)* [w:] P. Borek (red.): *Studia o Romach w Polsce i w Europie,* Kraków 2013.

Z. Kurcz, *Romowie dla społeczeństwa wielokulturowego i Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce,* „Pogranicze. Studia Społeczne", tom XX, A. Sadowski, K. Niziołek (red.): *Wielokulturowość w warunkach społeczeństwa polskiego – kapitał czy obciążenie?*, Białystok 2012.

Raport końcowy z badania ewaluacyjnego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce" realizowanego w ramach projektu „Q jakości a poprawa jakości funkcjonowania Programu Romskiego", Warszawa, 8 grudnia 2011 r.

B. Weigl, M. Różycka (red.): *Romowie 2013. Od działań systemowych do rozwiązań lokalnych,* Warszawa 2013.

Treść programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004–2013, dostępna na:

http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spole/program-na-rzecz-spole/tresc-programu-na-rzec/6670,Tresc-Programu.html (10.08.2014).

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. (Dziennik Ustaw z 2005 r. nr 17, poz. 141, z późn. zm.).

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spole/program-na-rzecz-spole

romowie.edu.pl

romowie.info

Psychologiczne determinanty nietolerancji wobec Romów

Psychologiczne determinanty nietolerancji wobec Romów akty nietolerancji, braku akceptacji i przemocy werbalnej lub fizycznej wobec grup etnicznych wiążą się z takimi pojęciami jak stereotypy, uprzedzenia i dyskryminacja. Ich definicje posiadają wspólne punkty odniesienia. Uprzedzenia zazwyczaj uważa się za postawę, dyskryminację za typ zachowania, a stereotyp za zestaw przekonań.

Część osady Zehra na Słowacji (fot. Ł. Kwadrans)

Powszechnie zakłada się, że negatywne postawy (uprzedzenia) i stereotypy w znacznej mierze wywołują zachowania tendencyjne i dyskryminacyjne. Empirycznie stwierdzono jednak, że związki te są umiarkowane i większą rolę odgrywają stosunki międzygrupowe niż procesy interpersonalne. Udowodniono, że stereotypizacja myślenia o innych grupach społecznych jest słabo powiązana z postawami, a jeszcze słabiej z dyskryminacją. Inne badania pozwalają wyciągnąć wniosek, że uprzedzenia są predyktorami dyskryminacji. Zależność ta jest bliska ogólnemu związkowi między postawami a zachowaniem. Stereotypy są znacząco powiązane zarówno z dyskryminacją, jak i z uprzedzeniami.

Najczęstsze przyczyny uprzedzeń, które prowadzą do aktów nietolerancji: 1) ekonomiczna i polityczna rywalizacja bądź konflikt, 2) przemieszczona

agresja, 3) potrzeby osobowościowe, 4) konformizm w stosunku do istniejących norm społecznych.

Pierwszy czynnik związany jest w niedoborem środków materialnych, o które trzeba rywalizować, które są niedostępne lub ograniczone. Grupa dominująca może starać się wykorzystywać czy dyskryminować grupę mniejszościową w celu uzyskania większych korzyści materialnych i lepszego dostępu do określonych dóbr. Dyskryminacja, uprzedzenia i tendencje do posługiwania się negatywnymi stereotypami nasilają się gwałtownie, gdy brak jest pracy i wzrasta rywalizacja.

Przemieszczona agresja to poszukiwanie osoby, na której można wyładować złość w celu zneutralizowania własnej frustracji. Szuka się zastępczych przyczyn własnego niepowodzenia. Łatwiej zaatakować Roma, jako wyimaginowanego sprawcę bezrobocia, niż cały system polityczno-ekonomiczny, czy rząd danego państwa. Dodatkowo ułatwia ten atak posiadanie przez Romów cech wyróżniających ich od reszty społeczeństwa. Romowie są na tyle słabi lub bezbronni, że nie mogą odpowiedzieć podobnymi działaniami na akty dyskryminacji ze strony społeczeństwa większości. Historia podsuwa wiele przykładów linczów lub innych zbrodniczych zachowań, gwałtów i aktów przemocy, które miały miejsce w czasach kryzysów społeczno-gospodarczych. Ofiary to osoby, które rzucają się w oczy, względnie bezsilne i darzone niechęcią.

Trzeci powód uprzedzeń to osobowościowe skłonności (predyspozycje) do agresywnych zachowań i odczuwania niechęci do innych. Osoby posiadające osobowość autorytarną odznaczają się sztywnymi poglądami, często uznają konwencjonalne wartości, nie tolerują słabości, są podejrzliwe i odczuwają respekt do władzy.

Posłuszeństwo wobec norm społecznych – uprzedzenie staje się dla konformisty kolejną z norm, których należy przestrzegać. Postawy nacechowane uprzedzeniem mogą ulec zmianie wraz z przeniesieniem się do innej grupy czy kraju i identyfikowania się z innymi ludźmi, którzy mają bardziej liberalne poglądy.

Efektem wyróżniania Romów ze społeczeństwa większości jest wysokie narażenie na akty dyskryminacji, nietolerancji i braku akceptacji. Szczególnie widoczne jest to w państwach, które w ostatnim dwudziestoleciu były poddawane procesom transformacji politycznej, gospodarczej i społecznej. Psychologiczne determinanty nietolerancji pozwolają zrozumieć podłoże aktów agresji, które przerodziły się w tzw. pogromy cygańskie w okresie PRL i transformacji ustrojowej, a także uzasadnianie zbrodniczych praktyk i mordu hitlerowców na ludności romskiej podczas II wojny światowej.

BIBLIOGRAFIA:

E. Aronson, *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 1978.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

Ł. Kwadrans, *Nietolerancja wobec mniejszości narodowych i grup etnicznych*: *przykład Romów*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa" 2004, z. 24–25.

C. N. Macrae, Ch. Stangor, M. Hewstone, *Stereotypy i uprzedzenia*, Gdańsk 1999.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

http://pl.wikipedia.org/wiki/Antycyganizm

Religia Romów

Religia Romów Romowie nie mają wspólnej religii. Przyjmują wiarę wyznawaną przez większość w kraju lub regionie, w którym żyją.

Asymilacja religijna była dla Romów warunkiem przetrwania i uniknięcia prześladowań na tle wyznaniowym. Romowie w Europie Środkowej i Zachodniej są w większości katolikami, ewentualnie protestantami. W Rumunii, Bułgarii i na terenie państw byłego ZSRR dominuje prawosławie. Część Romów w wyniku działalności państw komunistycznych, które dążyły do ateizacji społeczeństwa, stała się bezwyznaniowa. Romowie z Bułgarii, Albanii, Bośni, a także z Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki wyznają islam.

Na światopogląd Romów mają także wpływ pozostałości wierzeń indyjskich i pogańskich. Cechą dla nich charakterystyczną jest synkretyzm, tj. łączenie tradycji katolickiej, protestanckiej lub islamistycznej z elementami pogaństwa, hinduizmu i własnej tradycji. Przejawia się to szczególnie w obrzędowości. Na przykład Romowie muzułmanie w Serbii obchodzą część świąt prawosławnych i część muzułmańskich. Duże znaczenie odgrywa wiara w magię i siły nadprzyrodzone. Romowie wierzą w moc uroków przynoszących dobry los, amuletów i talizmanów, w moc klątw i uzdrawiających rytuałów. Żywa jest także wiara w demony i złe duchy.

Większość Romów w Polsce to katolicy. Zdarza się, że polscy Romowie zmieniają wiarę i angażują się w inne wspólnoty religijne, takie jak świadkowie Jehowy czy zielonoświątkowcy. Romowie w większości nie praktykują swojej wiary i modlą się we właściwy sobie sposób. Przyjmują sakramenty wtedy, gdy jest to niezbędne. Ich podejście do praktyki religijnej zmienia się z czasem.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana*, Sejny 1994, 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

M. Godlewska-Goska, J. Kopańska, *Życie w dwóch światach. Tożsamość współczesnych Romów,* Warszawa 2011.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania, red. J. Faryś, P. J. Krzyżanowski, B. A. Orłowska, Gorzów Wielkopolski 2013.

„Studia Romologica" 4/2011, Część I, *Romowie i religia*.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.studiaromologica.pl/?page_id=153

http://www.stowarzyszenie.romowie.net/czytnik-artykulow/items/99.html

http://dialogpheniben.pl/romowie-w-europie-religijnosc/

Romanipen

Romanipen (romskość) niepisany zbiór romskich praw, których złamanie (przez Roma) powoduje różne, często dotkliwe sankcje, do wydalenia z własnej grupy włącznie.

Romanipen określa najważniejsze wzorce postępowania, normy etyczne i zasady współżycia wewnątrz społeczności romskiej. Ustnie przekazywany, utrwalony w tradycji romskiej kodeks postępowania oraz wzajemnych relacji w tradycyjnej społeczności romskiej, nieobejmujący stosunków z gadziami. Zawiera wszystkie zwyczajowe prawa, tabu oraz sankcje grożące za ich złamanie.

Centralnym elementem tego systemu prawnego uznano pojęcie skalania. Sankcją za przekroczenie zasad romanipen jest bowiem uznanie winnego za osobę skalaną, czyli rytualnie nieczystą, co wiąże się z różnym stopniem i formą wykluczenia jej z życia społecznego. Pojęcie romanipen, interpretowane jako romskość, stanowi często o swoistej identyfikacji z romskim etosem jako wartością najwyższą, używaniem języka romani, solidarnością z członkami własnej zbiorowości (często prowadzącą do swego rodzaju „podwójnej moralności", w myśl której wiele czynów potępianych wobec „swoich" jest aprobowanych w stosunku do Romów z innej grupy bądź gadziów i podobnie w odwrotnej sytuacji) i kultywowanie tradycyjnych obrzędów oraz rytuałów. Dzieli świat na kategorie moralnej czystości (vuźo) i nieczystości (magerdo).

Śero Rom (Cygan Głowa), zwierzchnik w grupie Polska Roma, pełni funkcję prawodawcy, a zarazem sędziego, cieszy się ogromnym autorytetem. Kris, rada starszych, rozstrzygająca spory, zajmująca stanowisko w sprawach ważnych dla społeczności w grupach Kełderaszy i Lowarów.

Mechanizmem, który czuwa nad spójnością grup romskich, jest silnie rozwinięta wewnętrzna kontrola społeczna w postaci kodeksu norm i instytucji „swojskiego orzecznictwa sądowego" (zasada mageripen, romanipen, manusipen). Instytucje wewnętrznego sądownictwa są odmienne w poszczególnych grupach romskich.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

„Romano Atmo”

Romano Atmo („Romska Dusza”) **–** czasopismo wydawane przez Związek Romów w Polsce adresowane do romskiego i polskiego czytelnika. Misją pisma jest kultywowanie tradycji romskiej oraz propagowanie języka romani, a także integracja romsko-polska oraz walka ze stereotypami i nietolerancją. Pismo współtworzą romscy studenci, cyganolodzy.

Okładka Romano Atmo

BIBLIOGRAFIA:

Informacja na podstawie strony internetowej: http://www.romowie.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=4&page=1

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

P. Pochyły, *Romowie. Stowarzyszenia romskie w Polsce* [w:] S. Dudra, B. Nitschke, *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej,* Kraków 2013.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://www.romologica.net/romologica-net/magazyn/2013–05/201305-art-Czasopismiennictwo-romskie-w-polsce.html

http://www.romowie.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=8

ROMARISING

ROMARISING. Romskie Odrodzenie album wydany w 2004 r., projekt fotografa Chada Evansa Wyatta. Bohaterami albumu są czescy Romowie, których postawy życiowe i pełnione role społeczne nie wpisują się w stereotypy. Czarno-białe, proste, surowe fotografie pokazują Romów piastujących wysokie stanowiska, cieszących się społeczną akceptacją i szacunkiem. Informacje o projekcie można znaleźć na romarising.com.

Wątek polski projektu, od RomaRising.PL do kampanii społecznej Jedni z wielu

Autor został zaproszony do Wrocławia w 2007 r., aby otworzyć swoją wystawę. Była to inspiracja do stworzenia analogicznego projektu na polskim gruncie. Tak właśnie zrodziła się idea RomaRising.PL, Romskiego Odrodzenia. Przez cztery lata starano się o pozyskanie funduszy na realizację tego pomysłu oraz gromadzono dane potencjalnych bohaterów z całego kraju. Dzięki wsparciu Ambasady Amerykańskiej oraz MSWiA w 2010 r. powstało na Dolnym Śląsku pierwszych 20 zdjęć Romów. Pokazano na nich m.in. nauczycieli, trenera hokeja, przedsiębiorcę, pastora, górnika, urzędników. Wernisaż wystawy odbył się jesienią w Muzeum Okręgowym w Wałbrzychu. Po odniesionym sukcesie stwierdzono, że pomysł zasługuje za rozwinięcie, że istnieje potrzeba, by sportretować więcej podobnych postaci i pokazywać jak najszerszemu gronu odbiorców. Dofinansowanie Unii Europejskiej uzyskane pod koniec 2011 r. umożliwiło realizację tego pomysłu. Tak powstał projekt Romskie Odrodzenie. Był on realizowany na terenie Dolnego Śląska od lutego 2012 do lipca 2013 r. Działania obejmowały różne nośniki informacji: billboardy, spoty reklamowe w radiu, artykuły sponsorowane i wkładki tematyczne w prasie, reklamę w Internecie, wystawy w galeriach, murale i obecność na portalach społecznościowych.

Plakat wystawy

Koncepcja kreatywna kampanii

Wykorzystano zdjęcia Chada E. Wyatta do stworzenia całej identyfikacji wizualnej projektu i wszystkich materiałów graficznych. Wyblakłe, szare tło projektów, utworzone z siatki wszystkich bohaterów, symbolizuje pryzmat uprzedzeń, przez jakie postrzegani są zazwyczaj Romowie. W centralnej części materiałów eksponowani są pojedynczy bohaterowie. W ten sposób pokazano metaforyczną drogę od ukrycia do ujawnienia, od anonimowości do podmiotowości, a ostatecznie od stereotypowego, negatywnego postrzegania Romów w społeczeństwie, do pozytywnego

i wolnego od uprzedzeń. Kolorystycznie koncepcja oparta została na zestawie kilku barw: odcieniach szarości, czerni, bieli i żółci. Ten ostatni kolor użyto nieprzypadkowo, żółć to kolor symbolizujący wykluczenie, w przeszłości stosowana była do oznaczania wykluczonych grup społecznych, etnicznych i religijnych. W warstwie tekstowej postawiono na krótkie komunikaty, proste zdania oparte na schemacie: Jest Polakiem. Jest Romem. Jest górnikiem (zawód). Rafał (imię), jeden z wielu. Dzięki skróceniu tekstu do minimum chciano wzmocnić siłę przekazu. Romowie są Polakami i te dwie tożsamości się nie wykluczają. Wykonują cieszące się szacunkiem zawody, co przeczy stereotypowemu przekonaniu, że przedstawiciele tej mniejszości nie pracują. Dopełnienie przekazu stanowi zdanie wskazujące, że Ci bohaterowie to nie odosobnione przypadki, ale jedni z wielu, autentyczne postaci, których w całym kraju znajdziemy dużo więcej.

Realizacja kampanii

Zasadniczą część pracy nad stworzeniem wystawy Chad Evans Wyatt wykonał na przełomie marca i kwietnia 2012 r. Uwiecznił bohaterów w sytuacjach dnia codziennego, w ich zwyczajnym otoczeniu. Przez 40 dni przejechał około 7000 km, odwiedzając ponad 30 miast i miasteczek. Wykonał prawie 7000 zdjęć, z których wybrał 60 najlepszych. Obrazy te, połączone z dwudziestoma pracami wykonanymi w 2010 r. składają się na pełną polską edycję RomaRising. Pokazano na nich Romów, którzy osiągnęli sukces społeczny i zawodowy, żyją i pracują obok nas w pełni akceptowani przez społeczeństwo. Spośród tych 80 Romów wybrano 6 głównych bohaterów kampanii. Ich wizerunek wykorzystano do stworzenia spotów reklamowych do radia, billboardów prezentowanych w przestrzeni miejskiej oraz krótkich filmów dokumentalnych udostępnianych w Internecie.

Wystawa zdjęć „Bohaterowie kampanii społecznej *Jedni z wielu* w obiektywie Chada Evansa Wyatta" była pokazywana w 6 miastach województwa dolnośląskiego. Do każdego zdjęcia dołączony został krótki wywiad, z którego dowiadujemy się, skąd bohater pochodzi, jakie ma wykształcenie i zawód, czy żyje tak, jakby sobie tego życzył, jakie są jego plany na przyszłość oraz czym się kieruje w swoim życiu.

Dodatkowo stworzono portal jednizwielu.pl poświęcony w całości tematyce romskiej, informujący o bieżących wydarzeniach projektowych oraz będący źródłem wiedzy o współczesnej sytuacji Romów. Publikowane są tam wywiady z bohaterami kampanii, badaczami tematyki romskiej oraz osobami aktywnie działającymi na rzecz poprawy sytuacji Romów. Znaleźć tam można elektroniczną wersję wystawy RomaRising, informacje o idei projektu i jego przebiegu, a także wszystkie materiały multimedialne, jakie powstały w związku z nim: spoty radiowe, filmy o bohaterach, reportaż z wernisażu wystawy i relacje z akcji towarzyszących projektowi. Projekt jest współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

BIBLIOGRAFIA:

C. E. Wyatt, *Romarising: A European Model for Romani Advocacy* [w:] J. Balvin, Ł. Kwadrans, (red.): *Situation of Roma Minority in Czech, Hungary, Poland and Slovakia,* Wrocław 2010.

ROMARISING. *Some of the Many as seen by photographer Chad Evans Wyatt*, J. Balkowski, Ł. Kwadrans, Fundacja Integracji Społecznej PROM, Wrocław 2014.

Romarising V4, Some of the Many as seen by photographer Chad Evans Wyatt, J. Balkowski, Ł. Kwadrans, Fundacja Integracji Społecznej PROM, Wrocław – Bratislava 2014.

K. Zwierzyńska, *The Roma Rising (Romskie Odrodzenie)* [w:] J. Balvin, Ł. Kwadrans, H. Kyuchukov (red.): *Roma in Visegrad Countries: History, Culture, Social Integration, Social Work and Education,* Wrocław 2013.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

romarising.com

Romologia

Romologia inaczej cyganologia, dział etnologii oraz językoznawstwa zajmujący się badaniem dziejów, kultury i języka Cyganów/Romów.

Rozwój badań filologicznych, historycznych i etnograficznych w tym zakresie należy datować na koniec XVIII w. Trzy wymienione dyscypliny naukowe stanowią podstawę interdyscyplinarnych, wielokierunkowych poszukiwań badawczych, które można nazwać cyganologią. Współcześnie do badań angażuje się również socjologię, pedagogikę oraz inne nauki humanistyczne i społeczne. Oprócz prac etnografów, filologów i historyków dostępne są analizy ekonomistów i socjologów dotyczące współczesnej sytuacji Romów i ich problemów.

Nazwa „cyganologia" została przyjęta przez nie-Romów, stąd odniesienie do egzoetnonimu Cyganie. Termin jest obecnie przedmiotem dyskursu. W sferze instytucjonalnej funkcjonuje romologia (od endoetnonimu „Romowie").

Polscy cyganolodzy w XX i XXI w.: Adam Bartosz, Jerzy Ficowski, Marian Gerlich, Agnieszka Kowarska, Andrzej Mirga, Lech Mróz, Sławomir Kapralski. Cyganologia rozwija się na uniwersytetach w Polsce i za granicą (m.in. Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Uniwersytet w Manchesterze, Uniwersytet w Graz, Uniwersytet Konstantyna Filozofa w Nitrze).

W XXI w. zaczęły pojawiać się prace, w których tradycyjne rozważania cyganologiczne i wątki dotyczące kultury, dziejów i języka Romów łączy się z refleksją teoretyczną nad współczesnymi problemami istotnymi dla grupy.

Publikacje romologiczne mają charakter interdyscyplinarny. Ich autorzy wykorzystują różne perspektywy, np. antropologii kulturowej, socjologii, teorii kultury, a także filozofii czy historii, a ostatnio również pedagogiki. Badania te dostarczają ewidencji faktograficznej i coraz częściej nazywane są odrębną dziedziną – romologią.

Jako dziedzina nauki romologia zdefiniowana została jeszcze przed II wojną światową, w latach dwudziestych, przez profesora Edwarda Klicha, piszącego o języku cygańskim. Największy powojenny znawca kultury

cygańskiej, Jerzy Ficowski, zawsze posługiwał się terminami cyganologia i cyganolog. Obie nazwy, cyganologia i romologia, funkcjonują do dziś zamiennie.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Warszawa 2012.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.romowie.info/post/jak-i-kiedy-pojawili-sie-cyganie-w-zyciu-adam-bartosza/314

http://www.alc.manchester.ac.uk/abouttheschool/news/romani-research/

http://rombase.uni-graz.at/

http://www.urs.fsvaz.ukf.sk/

http://polonistyka.up.krakow.pl/studia-podyplomowe/romowie-w-polsce-historia-prawo-kultura-stereotypy-etniczne.html

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?typ=6

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?typ=6

Romska grupa etniczna

Romska grupa etniczna termin „grupa etniczna" odnosi się do zbiorowości (połączonych wiarą we wspólne pochodzenie), które nigdy nie osiągnęły statusu społeczeństw polityczno-obywatelskich i nigdy nie miały własnego państwa. Wyrażenie to można zastosować do opisu Romów. W Europie wyróżnić można było dawniej dwie grupy etniczne, przejawiające cechy kastowe: Cyganów i Żydów. Grupy bez własnej ziemi, mogące uprawiać tylko określone zawody.

Romska grupa etniczna

Elementy etniczności grupy

Cygańska kastowość, silna endogamia, rodzinny system organizacji społecznej – oto wyznaczniki etniczności Romów. Ważny jest również element tajności. Cyganie mają własny język, nie dopuszczają nikogo do swoich tajemnic, izolują się, mają własne władze i wewnętrzny kodeks postępowania, a także podobne cechy charakteryzują tzw. strukturę punitywną. „Typ struktury społecznej bliskiego dystansu, składający się ze wszystkich elementów kultury danej grupy (m.in. system norm, wartości, tradycji) i ich wzajemnych powiązań, do których przypisane są wszelkiego typu sankcje, naciski, przymus i presja stosowane w celu podtrzymania lub/i wzmocnienia poziomu spójności grupy [...]" (K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik*

socjologiczny, Toruń 1997, s. 206).

Definicyjne opisy

Romowie są świadomi swego pochodzenia, podobieństwa kulturowego, identyczności rasowej i językowej, czyli najczęściej występujących, według Vsevoloda W. Issajiwa, elementów określających grupę etniczną. Dodatkowo można też mówić o imigracyjnym rodowodzie romskiej grupy etnicznej, która przybywała do Europy od wieków średnich. Cyganie podzielają wartości i elementy kultury kraju pochodzenia, wzbogacone o zwyczaje zaczerpnięte z kultur krajów, przez które wędrowali. Tworząc swoją grupę etniczną, wykorzystują własną tożsamość, która pomaga im określić siebie i swą odmienność od innych. Mają silnie ukształtowane wewnętrzne granice grupy, wytworzone przez jej członków, a także narzucony z zewnątrz obraz samych siebie, oparty na stereotypach i usytuowaniu grupy w systemie społecznym. Próbując określić, czy Romowie są grupą etniczną, należy najpierw zwrócić uwagę na pewne ich cechy. Stwierdzić można, że są oni grupą wyróżnioną na podstawie wspólnoty pochodzenia, o rodowodzie imigracyjnym, istniejącą w ramach wieloetnicznych narodów (w Europie co najmniej od średniowiecza), podlegającą dynamicznym przekształceniom o źródłach zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Czynnik świadomościowy stanowi o poczuciu odrębności, będącej dla Cyganów jednym z najważniejszych elementów tożsamości etnicznej. Grupa istnieje bowiem wówczas, gdy jej członkowie uznają jej istnienie i dostrzegają wyraźne różnice między grupą a pozostałą zbiorowością.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Warszawa 2012.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia - gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Ł. Kwadrans, *Romowie* [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa*, red. S. Dudra i B. Nitschke, Kraków 2010.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

cyganskawyspa.pl

http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/5/plik/ot-603.pdf

jednizwielu.pl

Romska mniejszość etniczna

Romska mniejszość etniczna status społeczności romskiej najpełniej określają elementy wchodzące w skład definicji grupy etnicznej.

Mniejszość etniczna to grupa obywateli spełniająca łącznie następujące warunki:

- jest mniej liczebna od pozostałej części ludności w danym kraju;
- w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli (językiem, kulturą lub tradycją);
- dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;
- ma świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;
- jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium kraju od dłuższego czasu (np. od 100 lat);
- nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

Charakterystyka sytuacji mniejszościowej Romów

Wiele spośród praw i gwarancji ochrony zostało nadanych mniejszościom na mocy dwustronnych, prawnie wiążących umów międzypaństwowych, których Romowie, siłą rzeczy nie mogą zawierać, a tym samym z nich korzystać. Sytuację komplikuje dodatkowo fakt, że nie posiadają swego ojczystego kraju i dlatego nie odpowiadają tworzonym międzynarodowym definicjom mniejszości narodowej. Nie są też skupieni wokół własnego terytorium etnicznego, gdyż takiej przestrzeni nie posiadają. Kwestia terytorialności nie jest jednak podstawowym czynnikiem ustanawiającym standardy ochrony grup mniejszościowych, dlatego Romowie powinni być objęci definicjami obowiązującymi w poszczególnych krajach.

Społeczność romska jest podzielona i rozproszona w wielu krajach, jej członkowie reprezentują rozmaite, często sprzeczne poglądy, dlatego muszą zdefiniować wspólną przestrzeń polityczną, o którą chcą walczyć na arenie międzynarodowej, a przede wszystkim krajowej. Kraje, na terytoriach których zamieszkują Romowie, odmawiają Romom wielu praw, przysługujących im jako mniejszości. Są oni poddawani próbom asymilacji ze społeczeństwami dominującymi. Brak jest programów integracyjnych, a mniejszość jest nierzadko dyskryminowana. Romowie są najbardziej bezbronną i równocześnie najbardziej niechcianą wśród europejskich mniejszości, co dotkliwie odczuwają w wielu krajach. Zauważyć można

rosnącą pauperyzację części Romów, tendencje do ich izolowania przez społeczeństwa poszczególnych państw, pozostawanie bez pracy, pogarszającą się kondycję zdrowotną, niski poziom wykształcenia wśród dzieci i młodzieży, a także dorosłych.

Mniejszość etniczna a mniejszość narodowa (naród)

Sami Romowie najchętniej chcieliby być traktowani w kategoriach narodowych, a nie mniejszościowych. Wielu romskich aktywistów twierdzi, że są narodem, ale ponieważ jego członkowie są rozproszeni po całym świecie, jego istnienie jest bardziej symboliczne niż rzeczywiste. Elity romskie, chcąc budować ideę narodu, muszą stworzyć również jednolitą tożsamość narodową. Trudność stanowi ciągły brak języka literackiego i tradycji piśmiennictwa, która dopiero od niedawna się upowszechnia (czasopisma romskie i nauczanie języka). Romom brakuje tej niezbędnej infrastruktury, która w innych wpadkach zapewniana jest przez instytucję państwa. Nie spełniają wszystkich warunków, które mieszczą definicje narodu, przede wszystkim nie mają własnego etnicznego terytorium (chyba, że za takie potraktowalibyśmy Indie), języka (jest zróżnicowany dialektycznie), mają też zróżnicowaną kulturę i historię, co uniemożliwia zjednoczenie się wokół tych elementów bez wypracowania wspólnej tożsamości.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Warszawa 2012.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Ł. Kwadrans, *Romowie* [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa*, red. S. Dudra i B. Nitschke, Kraków 2010.

A. Mirga, N. Gheorghe, *Romowie w XXI wieku: studium polityczne*, Kraków 1998.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. („Dziennik Ustaw" z 2005 r. nr 17, poz. 141).

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

cyganskawyspa.pl

http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/5/plik/ot-603.pdf

jednizwielu.pl

Romski ruch religijny (rzymsko-katolicki)

Romski ruch religijny (rzymsko-katolicki) ruch religijny, związany z rodzącą się świadomością etniczną Romów w Polsce. Jego początki datuje się na drugą połowę lat 70 XX w.

Romscy duszpasterze
Ksiądz Edward Wesołek jako pierwszy głosił kazania w języku romani i wprowadził ten dialekt do elementów liturgii. Pod koniec lat 70 nawiązał kontakty z różnymi grupami Romów w Polsce, starając się nakłonić ich do pielgrzymek religijnych. Odwoływał się przy tym do głęboko zakorzenionej w ich kulturze tradycji wędrowania. Działania te wspomagała Watykańska Komisja Migracji i Turystyki oraz duszpasterstwo osób koczujących.

Pierwszy periodyk romski
W roku 1979 ukazał się premierowy numer pisma „Deweł Sarengro Dad" (Bóg Ojciec Wszystkich) – bardzo ważna inicjatywa wydawnicza, w której brał udział ks. Wesołek. Było to pierwsze w Polsce romskie czasopismo. Publikowano w nim artykuły o charakterze religijnym, relacje z bieżących wydarzeń, a także tzw. kącik językowy, w którym upowszechniano język romani. W tekstach konsekwentnie posługiwano się nazwą „Rom", zamiast „Cygan".

Ruch pielgrzymkowy
Ksiądz Wesołek jako Krajowy Duszpasterz Romów zorganizował 8 grudnia 1981 roku I Ogólnokrajowe Spotkanie Romów na Jasnej Górze. Aktywność Kościoła katolickiego, ks. Wesołka oraz innych kapłanów (ks. Julian Skowroński i bp Antoni Adamiuk w diecezji opolskiej, ks. Stanisław Opocki w Łososinie Górnej), ruchu pielgrzymkowego i Krajowego Duszpasterstwa Romów była bardzo znacząca, jednak nie przybrała charakteru masowego. Wciąż w formie deklaracji pozostała idea jedności Romów (*romano jekhipen) oraz działań organizacyjnych i politycznych poza podziałami szczepowymi.*

W języku polskim nazwa Rom funkcjonuje co najmniej od roku 1979, kiedy przy Episkopacie Kościoła Katolickiego w Polsce powstało Krajowe Duszpasterstwo Cyganów/Romów.

Ksiądz katolicki mgr Peter Gaži

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana*, Sejny 1994, 2004.

A. Mirga, *Romowie – proces kształtowania się podmiotowości politycznej* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, red. P. Madajczyk, Warszawa 1998.

Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania, red. J. Faryś, P. J. Krzyżanowski, B. A. Orłowska, Gorzów Wielkopolski 2013.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

visegradroma.com

jednizwielu.pl

Stowarzyszenie Romów w Polsce

Związek Romów w Polsce

„Rrom p-o Drom”

„Rrom p-o Drom” miesięcznik, jedno z pierwszych pism romskich w Polsce. Wydawane w Białymstoku od 1990 r. przez Centralną Radę Romów w Polsce.

Pierwszy numer „Rrom p-o Drom” ukazał się z okazji IV Światowego Kongresu International Romani Union. Kongres odbywał się w dniach 7–12 kwietnia 1990 r. w Jadwisinie pod Warszawą.

Miesięcznik drukowany jest w wersji polsko-romskiej. Na jego łamach poruszane są tematy związane z życiem i kulturą społeczności romskiej w Polsce. Redaktorem naczelnym i założycielem pisma „Rrom p-o Drom” był Stanisław Stankiewicz, później Karolina Stankiewicz. W piśmie starano się poruszać najbardziej istotne kwestie i problemy związane z życiem i działalnością społeczności romskiej w kraju i za granicą, problematykę asymilacji Romów oraz zachowywania romskich tradycji i kultury, a także przełamywania istniejących podziałów i uprzedzeń. Redakcja „Rrom p-o Drom” przedstawia sprawy aktualne dla polskich Romów, lecz nie zapomina także o przeszłości i publikuje artykuły opisujące romską historię oraz kulturę: sylwetki muzyków, poetów, pisarzy, recenzje płyt i książek, zapowiedzi wydarzeń kulturalnych i nowości wydawniczych. Na łamach czasopisma można znaleźć utwory poetyckie i inne krótkie formy literackie.

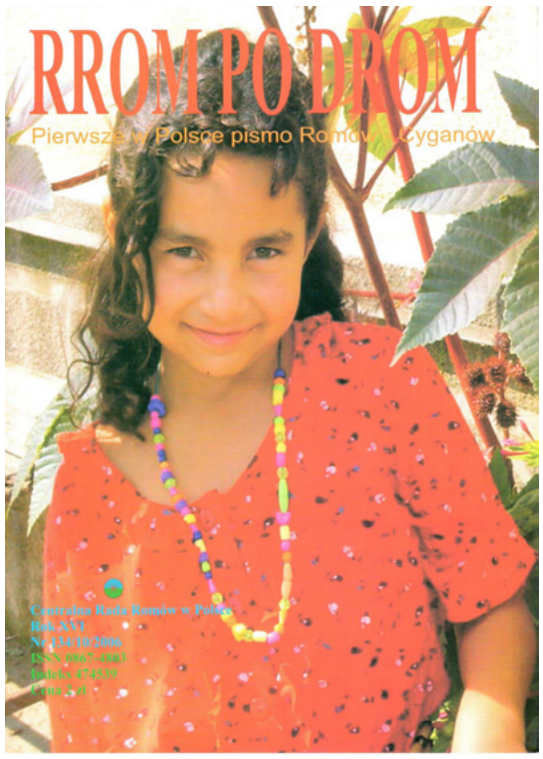

Okładka RROM PO DROM

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://pl.wikipedia.org/wiki/Rrom_p-o_Drom

http://katalog.czasopism.pl/index.php/RROM_PO_DROM#2000

http://www.romologica.net/romologica-net/magazyn/2013–05/201305-art-Czasopismiennictwo-romskie-w-polsce.html

Samudaripen

Samudaripen romscy intelektualiści proponują ten termin, oznaczający całkowitą zagładę Romów podczas II wojny światowej. W języku romskim wprowadzony został również przez Iana Hancocka termin Porrajmos, (pożeranie), jednak przyjęli go przede wszystkim nieromscy badacze. Doświadczenie romskiego holocaustu odegrało zasadniczą rolę w procesie utworzenia świadomości etnicznej/narodowej przez zamieszkującą cały świat romską diasporę, rozproszoną, podzieloną na grupy, kasty i rody cygańskie.

Zagłada Romów

Znaczenie świadomości wspólnoty tragicznych losów
Cyganie mimo okupacyjnej martyrologii nie byli traktowani po II wojnie światowej w kategoriach ofiar, którym należne jest współczucie (w tym aspekcie zupełnie inaczej doświadczenie holocaustu wpłynęło na losy Żydów). Wojna nie odmieniła wizerunku (stereotypu) Cygana w świadomości Czechów, Polaków i Słowaków, co było wyraźnie widoczne w restrykcyjnym postępowaniu władz państwowych.

Romowie migrujący z kresów wschodnich nie integrowali się ze środowiskami lokalnymi. Główną przyczyną było odmienne spojrzenie na kodeks czystości. Cyganie internowani za Uralem odznaczali się podejściem

rygorystycznym, natomiast dla polskich (a także czeskich i słowackich) Romów rozluźnienie reguł było niezbędne do przetrwania.

BIBLIOGRAFIA:

I. Hancock, *The East European Roots of Romani Nationalism* [w:] *The Gypsies of Eastern Europe*, red. D. Crowe, J. Kolski, Armonk-London-New York 1992.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

S. Kapralski, *Problem zagłady Romów w czasie II wojny światowej. Próba ujęcia syntetycznego* [w:] *O Romach w Polsce i w Europie. Tożsamość, historia, kultura, edukacja,* red. P. Borek, Kraków 2009.

S. Kapralski, *The Roma and the Holocaust*: *Inventing Tradition and Identity Building Process* [w:] *Reappraising the Force of Tradition,* Canterbury 1995.

S. Kapralski, M. Martyniak, J. Talewicz-Kwiatkowska, *Głosy Pamięci 7. Romowie w KL Auschwitz*, Oświęcim 2011.

A. Mirga, Holokaust i eksterminacja Romów w okresie II wojny światowej: o godne miejsce wśród ofiar [w:] *O Romach w Polsce i w Europie. Tożsamość, historia, kultura, edukacja,* red. P. Borek, Kraków 2009.

A. Mirga, N. Gheorghe, *Romowie w XXI wieku: studium polityczne*, Kraków 1998.

„Studia Romologica" nr 3/2010.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

visegradroma.com

jednizwielu.pl

Stowarzyszenie Romów w Polsce

Związek Romów w Polsce

Sasytka Roma

Sasytka Roma (rom. Romowie Niemieccy) językowo-etnograficzna grupa Romów, żyjąca głównie w Polsce oraz Republice Federalnej Niemiec.

Sasytka Roma to nieduża liczebnie społeczność, mówiąca dialektem północno-wschodniej gałęzi języka romani. Ich etnogeneza związana jest z grupą Polska Roma, od której pochodzą. Oddzielili się od niej w XIX w. w wyniku oddziaływania kultury niemieckiej na terenach zaboru pruskiego. Do dziś jednak obie grupy (podobnie jak Chaładytka Roma) łączy nie tylko podobny dialekt, lecz także wspólne rozumienie zasad romanipen. Wszystkie trzy grupy uznają również zwierzchnictwo Szero Roma. Sasytka Roma są tradycyjnie wyznawcami katolicyzmu lub luteranami.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

L. Mróz, *Cyganie*, Warszawa 1971.

L. Mróz, *Dzieje Cyganów-Romów w Rzeczypospolitej XV-XVIII w.*, Warszawa–Oświęcim 2001.

L. Mróz, *Geneza Cyganów i ich kultury*, Warszawa 1992.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Warszawa 2012.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

cyganskawyspa.pl

http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/5/plik/ot-603.pdf

jednizwielu.pl

http://www.romologica.net/

Sinti

Sinti, Sinte grupa etniczna pochodząca z Półwyspu Indyjskiego, pokrewna Romom i wraz z nimi określana jako Cyganie (niem. *Zigeuner*, wł. *Zingari*, w języku sintich – *Romané Chavé*, *Romane Tschawe*, *Romane Čhave*, dosłownie: „synowie Ramy" lub „romscy synowie", „romscy chłopcy"). Liczba pojedyncza rodzaju męskiego – Sinto, żeńskiego – Sintisa.

Centrum Dokumentalne i Kulturalne Sinti w Haidelbergu

Większość Sintich posługuje się dialektem północno-zachodniej gałęzi języka romskiego, zwanym przez nich samych *sintikanes*, w którym można zaobserwować duży wpływ leksykalny i gramatyczny języka niemieckiego.

Sinti interpretują zasady romanipen najczęściej w sposób ortodoksyjny, co może mieć swoje źródło w długiej historii prześladowań, które ich dotknęły. Dawniej, do XIX w., podobnie jak inne grupy cygańskie, prowadzili wędrowny tryb życia (najprawdopodobniej będący również wynikiem represyjnej polityki państw europejskich). Niektóre rodziny kontynuują tradycję wędrowną do dziś. Zarabiają na życie prowadząc wędrowne cyrki lub uprawiają inne formy sztuki ulicznej (żonglerkę, sztukę iluzji, akrobacje na linie, na koniach i in.).

W niektórych opracowaniach naukowych znajdujemy tezę, że etnogeneza Sintich przebiegała odmiennie od etnogenezy Romów. Jednakże dane językoznawcze zdają się nie potwierdzać tego twierdzenia. Europejski etap tego procesu związany był z obszarem historycznych Niemiec, Niderlandów, północnych regionów Francji i Włoch. W Niemczech i Austrii Sinti pojawili się w XV w. Z czasem uwidocznił się podział na dwie grupy: *Eftavagarja* (dosłownie: „siedem wozów") i *Estraxarja* (dosłownie: „z Austrii"). *Eftavagarja* wywędrowali do Francji, gdzie w wyniku kontaktu z innym etnosem romskim doszło do utworzenia grupy Manuszy. *Estraxarja* natomiast przenieśli się do Włoch i Chorwacji, na tereny historycznego Królestwa Węgier oraz do Czech. Niektóre opracowania naukowe, opierając się na podobieństwie dialektów romani, traktują Sintich i Manuszy jako jedną grupę etniczną, będącą częścią narodu romskiego.

W Polsce istnieje niewielka społeczność Sintich, których przodkowie zamieszkiwali w XIX w. ziemie zaboru pruskiego lub zostali po 1945 roku włączeni w granice Polski wraz innymi mieszkańcami Ziem Odzyskanych. Dominującym wyznaniem tej grupy jest katolicyzm, jednak ich przodkowie byli również wyznawcami luteranizmu, zapewne w wyniku oddziaływania kultury niemieckiej.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

E. A. Jakimik, K. Parno Gierliński, *Sinti w Polsce*, Szczecinek 2011.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

L. Mróz, *Dzieje Cyganów-Romów w Rzeczypospolitej XV–XVIII w.*, Warszawa–Oświęcim 2001.

L. Mróz, *Geneza Cyganów i ich kultury*, Warszawa 1992.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Warszawa 2012.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

cyganskawyspa.pl

http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/5/plik/ot-603.pdf

http://pl.wikipedia.org/wiki/Sinti

http://www.romologica.net/

Skalania

Skalania jedna z najważniejszych kategorii określająca granicę etniczno-kulturową między Romami a nie-Romami. Stanowi ona o rzeczach zakazanych dla grupy (skalanych lub takich, które powodują skalanie).

Instytucje wewnętrznej władzy, sądownictwa
Mechanizmem, który czuwa nad spójnością grup romskich, jest silnie rozwinięta wewnętrzna kontrola społeczna w postaci kodeksu norm i instytucji „swojskiego orzecznictwa sądowego" (zasada mageripen, romanipen, manusipen)[1]. Instytucje wewnętrznego sądownictwa są odmienne w poszczególnych grupach romskich. W niektórych są bardziej demokratyczne i w wielu sprawach decyduje grupa osób (kris), a w innych wciąż funkcjonuje przywództwo jednej osoby (Śero Rom, Jonkaro, Wójt)[2]. Stosunki wewnątrz struktury i status jej poszczególnych członków regulowane są nie tylko przez zwyczaj dziedziczenia pozycji społecznej, ale także w wyniku indywidualnych cech danej osoby.

Mageripen stanowi prawo w grupach polskich Cyganów nizinnych, ale inne grupy również mają podobne kodeksy. Zawierają one wzorce postępowania, normy i zasady współżycia w jednorodnych grupach romskich. Mówią czego robić nie można, a co jest dozwolone. Odnoszą się wyłącznie do wykroczeń popełnianych w obrębie grupy własnej.

Rodzaje skalań
Cyganie Polska Roma dzielą skalania na dwie kategorie: Wielkie Skalania i Małe Skalania. *Podlegają one tylko orzecznictwu cygańskiemu. Są przedmiotem rozstrzygnięć dokonywanych przez* Wielką Głowę, naczelnego sędziego polskich Cyganów nizinnych. Kiedyś stanowisko to obejmowali kolejni przedstawiciele najlepszego rodu: dziad, ojciec, syn, obecnie

1 Więcej na temat skalań: J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985, s. 175–199.

2 Przekroczenie zakazów mageripen powoduje skalanie. Romanipen wyznacza etniczną granicę, jest wykładnią tradycji cygańskich i obowiązuje wyłącznie wewnątrz społeczności. Manusipen to człowieczeństwo, to przestrzeganie norm cygańskich romanipen. Więcej na ten temat: np. J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985, s. 175–199; A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004, s. 170–197; A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1, s. 91–92; M. Courthiade, *O romskim sądzie obyczajowym*, „Studia Romologica" 2008, nr 1, s. 13–32; E. Marushiakova, V. Popov, *Sąd cygański w Europie Wschodniej*, „Studia Romologica" 2008, nr 1, s. 13–77.

dokonuje się wyboru Wielkiej Głowy na zjeździe cygańskim, zwanym Romano Celo. *Najcięższe ze skalań to: donoszenie na Cyganów do władz państwowych, oszukiwanie, okradanie i zabicie współbrata. Kara za nie to dożywotnie wykluczenie ze społeczności.* W przypadku Małych Skalań (tzw. skalania kobiece, spódnicowe, trzewikowe, porodowe) nie musi rozstrzygać Szero Rom, może to robić Jonkary – pomocnik i zastępca Wielkiej Głowy.

Skalanie nie dotyczy starszych kobiet i dziewcząt przed okresem dojrzewania. Kobieta mogła skalać mężczyznę zarzucając mu spódnicę na głowę lub rzucając trzewikiem. Przez groźbę nieczystości Cyganie często odmawiali zamieszkania w budynkach piętrowych, gdyż mogły nad nimi mieszkać kobiety i ich skalać. Nieczysta jest również kobieta w czasie porodu i jakiś czas po nim. W tym okresie to jej mąż gotuje, aby nie skalała jedzenia. Nieczyści są gadziowie (nie-Cyganie), którzy mają styczność z kobietą w czasie porodu, czyli lekarz i akuszerka. Wszystko, co jest wydalane z organizmu jest nieczyste, a to, co ma zostać wprowadzone, musi być czyste[3].

To tylko kilka przykładów z długiej listy skalań, obecnie wiele z nich zatraciło swe znaczenie, pozostałe na pewno długo jeszcze będą potwierdzać odmienność obyczajów cygańskich od innych kultur. Pozbyć się skalania można przez przysięgę bądź po poddaniu się karze wyznaczonej przez Śero Roma.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

M. Courthiade, *O romskim sądzie obyczajowym*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

E. Marushiakova, V. Popov, *Sąd cygański w Europie Wschodniej*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

3 Są to instytucje typowe dla poszczególnych grup, np. Polska Roma. Zob. A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich*..., s. 95–102; A. J. Kowarska, *Polska Roma*..., s. 27–44; A. Bartosz, *Nie bój się Cygana*...

Socjologiczne determinanty nietolerancji wobec Romów

Socjologiczne determinanty nietolerancji wobec Romów dokumentowaniem przypadków łamania prawa i dyskryminacji wobec Romów zajmują się romskie i nieromskie organizacje pozarządowe, a także Punkt Kontaktowy ds. Romów i Sinti Biura Demokratycznych Instytucji i Praw Człowieka OBWE oraz Europejskie Centrum Praw Romów (**European Roma Rights Centre)**.

Dokumentacja dotycząca aktów nietolerancji wobec Romów jest obszerna i ciągle się powiększa. Obejmuje przypadki tzw. *hate speech (wypowiedzi tchnące nienawiścią) w mediach, przymusowego przesiedlania, deportacji uchodźców i poszukujących azylu, odbierania obywatelstwa i pozbawiania prawa pobytu, odmawiania pracy, mieszkania i wstępu do pomieszczeń użyteczności publicznej z powodu przynależności etnicznej, jak również gwałtowne ataki rasistowskich grup (takich jak neonaziści czy skinheadzi), a także ataki tłumów w różnych miejscowościach (m.in.* Konin, Oświęcim, Mława, Żywiec, Kęty, Świebodzice, Handlova, Usti nad Łabą).

Odrębnym rodzajem dyskryminacji są przypadki brutalności policji czy przypadki zaniechania przez nią ochrony Romów przed przemocą i atakami. Odnotowywane są pojawiające się na murach graffiti *o treściach antycygańskich, rasistowskich. W wielu raportach Romowie skarżą się na stronnicze, dyskryminacyjne i niesprawiedliwe stosowanie prawa.*

Przytoczone przypadki nietolerancji wzmacniają przekonanie Romów, że administracji państwowej brakuje woli, by działać zgodnie z literą prawa, którego respektowania się od Romów oczekuje. W wyniku niekorzystnej sytuacji społecznej Romowie często wyjeżdżają z miejsca zamieszkania.

Romowie podejmują działania zmierzające do utworzenia struktur organizacyjnych, posiadających osobowość prawną, zdolnych do reprezentowania interesów romskich. Jest to możliwe dzięki coraz większej liczbie romskiej inteligencji i kształtowaniu się świadomości narodowej.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

M. G. Gerlich, *Graffiti a problem „obcego"*, „Dialog-Pheniben", 2001, nr 2/3.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

Ł. Kwadrans, *Nietolerancja wobec mniejszości narodowych i grup etnicznych*: *przykład Romów*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa" 2004, z. 24–25.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

http://pl.wikipedia.org/wiki/Antycyganizm

http://www.errc.org/

Specjalny program trzyletniego nauczania początkowego dla Romów (1992 r.)

Specjalny program trzyletniego nauczania początkowego dla Romów (1992 r.) specjalny program ministerialny, związany z edukacją Romów.

Okres transformacji ustrojowej w Polsce przyniósł zmiany w sferze edukacji romskiej. Minister Edukacji Narodowej 8 lipca 1992 r. zatwierdził program specjalny trzyletniego nauczania początkowego dla Romów, który miał wyraźny charakter integracyjny. We wrześniu 1992 r. wprowadzono go eksperymentalnie na Podhalu. Obniżał on wymagania wobec uczniów, ale pozwalał na kontynuowanie nauki. Był programem zastępczym, reedukacyjnym, pozwalającym uczniom zapoznać się z normami obowiązującymi w polskiej szkole powszechnej.

Romowie mieli uczyć się w języku polskim, a *język romani* miał być językiem pomocniczym. W projekcie podkreślono, że dzieci romskie uczęszczają do szkoły nieregularnie i trudno w ich przypadku mówić o ciągłości w nauce. Duży nacisk położono na bariery językowe między uczniem a nauczycielem. Zwrócono też uwagę na cechy osobowościowe Romów, które miałyby stanowić o ich trudnościach szkolnych. Autorzy pisali: „Treści programu zostały dostosowane dla dzieci cygańskich »odstających od swoich rówieśników«, u których dominującą przyczyną trudności w nauce są ogromne zaniedbania środowiskowe". Owe niedostosowania miałyby wynikać m.in. z braków edukacyjnych powstałych na skutek nieuczęszczania do przedszkola i „klas zerowych".

Autorzy programu koncentrowali się na wpojeniu Romom wartości znaczących dla kultury społeczeństwa polskiego, takich jak pracowitość, oszczędność i gospodarność. Postrzegali dzieci jako reprezentantów odmiennych cech kulturowych, stale porównywanych z grupą dominującą. W roku szkolnym 1995/1996 zakończono realizację programu. Była to jedna z pierwszych prób tworzenia programów edukacyjnych dla społeczności romskiej w okresie transformacji.

BIBLIOGRAFIA:

E. Nowicka, *Polityka oświatowa wobec osiadłych Romów w Polsce. Wielokulturowość jako wartość* [w:] *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, red. M. Kempy, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa 1997.

Sytuacja Romów w Polsce. U nas dole i niedole, red. E. Nowicka, Kraków 1999.

J. Brągiel, *Wartość edukacji dziecka w rodzinach Romów* [w:] *Kultura mniejszości narodowych i grup etnicznych w Europie*, red. Z. Jasiński, T. Lewowicki, Opole 2004.

Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji,* Wrocław–Wałbrzych 2008.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.edu.pl

romowie.info

Stereotypy na temat Romów

Stereotypy na temat Romów Stereotypy to konstrukcje myślowe, zawierające komponent poznawczy, emocjonalny i behawioralny, będące uproszczeniem, przeświadczeniem dotyczącym różnych zjawisk, w tym najczęściej innych grup społecznych, narodowych, etnicznych, religijnych, płci. Najczęściej funkcjonujące stereotypy na temat Cyganów/Romów wiążą się z ich pochodzeniem, kulturą, niezrozumiałym sposobem bycia i stylem życia. Dotyczą też cech antropologicznych, sposobu myślenia, wzorów zachowania, relacji z innymi.

Stereotypy na temat Romów

Stereotypy językowe

Rolę potocznych wyobrażeń w komunikowaniu językowym ukazał Ignacy Krasicki we *Wstępie do bajek,* wiele lat przed sformułowaniem teorii stereotypów przez Waltera Lippmanna. Zestawy typowych cech przedstawianych przez poetę obecnie nazywa się stereotypami.

Stereotyp łączy tzw. konotacje encyklopedyczne, które wynikają z wiedzy o świecie, i językowe, które są przynależne wiedzy językowej. Działają one na siebie wzajemnie i dają językowo-kulturowy obraz nazywanych

przedmiotów.

Stereotyp może być traktowany jako pewna nadwyżka znaczeniowa (tzw. konotacja emocjonalna). Przykładem może być słowo *Cygan*, którego dodatkowym znaczeniem (oprócz określenia *członka zbiorowości cygańskiej*) jest *człowiek wędrujący, włóczęga*. Czasami dochodzi do zatarcia granicy między cechami podstawowymi i dodatkowymi słowa. Aby odnaleźć właściwą relację między stereotypem a znaczeniem słowa, istotna jest wiedza na temat ich pojemności treściowej.

Podstawową właściwością stereotypu jest jego nieprecyzyjność i subiektywność typowa dla generalizacji, tj. nieuprawnione logicznie przypisywanie jakiejś cechy wszystkim egzemplarzom gatunku. Przykładami mogą być zdania: *Cyganie to złodzieje i oszuści*, *Romowie nie chcą pracować*.

Stereotypowy obraz świata jest subiektywny. Stereotypy motywują do określonych działań czy zachowań. Stabilizują obraz świata i programują wzory zachowań jednostki w ramach grupy społecznej. Jednak przez to, że opisują świat w sposób uproszczony (zmitologizowany, schematyczny, ideologizowany) mogą przeszkadzać w porozumiewaniu się wewnątrz grupy własnej, jak i w kontaktach międzygrupowych.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

M. Godlewska-Goska, J. Kopańska, *Życie w dwóch światach. Tożsamość współczesnych Romów,* Warszawa 2011.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

Ł. Kwadrans, *Nietolerancja wobec mniejszości narodowych i grup etnicznych*: *przykład Romów,* „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa" 2004, z. 24–25.

C. N. Macrae, Ch. Stangor, M. Hewstone, *Stereotypy i uprzedzenia,* Gdańsk 1999.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Stowarzyszenia romskie w Polsce

Stowarzyszenia romskie w Polsce Zgodnie z danymi Krajowego Rejestru Sądowego w Polsce jest zarejestrowanych ponad 100 organizacji pozarządowych skupiających mniejszość romską. Tylko część z nich działa aktywnie. Podstawowe cele tych organizacji to: poprawa funkcjonowania społeczności romskiej w Polsce (priorytety wyznaczają programy rządowe i europejskie), monitorowanie sytuacji społecznej oraz zwiększenie wiedzy na temat Romów, m.in. walka ze stereotypami.

Wybrane organizacje romskie w Polsce
Centralna Rada Romów (Przewodniczący Stanisław Stankiewicz)

Stowarzyszenie Romów w Polsce (Prezes Roman Kwiatkowski)

Centrum Kultury Rromów w Polsce – Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne z siedzibą w Tarnowie (Prezes Adam Andrasz)

Stowarzyszenie Mniejszości Narodowej Cyganów RP „Solidarność" z siedzibą w Kielcach (Przewodniczący Jan Paczkowski)

Stowarzyszenie Mniejszości Narodowej Romów „Roma Union" z siedzibą we Włocławku (Prezes Karol Sadowski)

Stowarzyszenie Romów Okręg Nowy Sącz z siedzibą w Laskowej (Prezes Tadeusz Gabor)

Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Romów w RP w Kędzierzynie-Koźlu (Prezes Jan Korzeniowski)

Związek Romów Polskich w Szczecinku (Prezes Roman Chojnacki)

Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów w Polsce z siedzibą w Łodzi (Prezes Andrzej Wiśniewski)

Małopolskie Stowarzyszenie Romów w Andrychowie (Przewodniczący Józef Orłowski)

Stowarzyszenie „Nowa Roma" z siedzibą w Lublinie (Prezes Ewa Krzyżanowska)

Stowarzyszenie Kobiet Romskich w Polsce z siedzibą w Krakowie (Prezes Krystyna Gil)

Towarzystwo Krzewienia Kultury i Tradycji Romskiej „Kałe Jakha" z siedzibą w Krakowie (Prezes Zenon Bołdyzer)

Stowarzyszenie Romów w Krakowie (Przewodniczący Marian Gil)

Stowarzyszenie Romów w Polsce „Czerchań" z siedzibą w Bytomiu (Prezes Tadeusz Kamiński)

Stowarzyszenie Społeczności Romskiej „Familia" w Tarnowie (Prezes Adam Bieluń)

Stowarzyszenie Romów w Stalowej Woli (Prezes Adam Klima)

Stowarzyszenie Kultury Romskiej „Hitano" w Olsztynie (Prezes Adam Fedorowicz)

Stowarzyszenie Twórców i Przyjaciół Kultury Cygańskiej z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim (Prezes Edward Dębicki)

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

P. Pochyły, *Romowie. Stowarzyszenia romskie w Polsce* [w:] S. Dudra, B. Nitschke, *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej,* Kraków 2013.

Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020, dostępny na: http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/projekt-programu-integr/6882,Projekt-programu-integracji-spolecznosci-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014–2020.html (10.08.2014).

Raport końcowy z badania ewaluacyjnego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce" realizowanego w ramach projektu „Q jakości a poprawa jakości funkcjonowania Programu Romskiego", Warszawa, 8 grudnia 2011 r.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/program-integracji-spol/8303,Program-integracji-spolecznosci-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014–2020.html

romowie.info

http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/635/8447/

http://mac.gov.pl/mniejszosci-i-wyznania/

http://www.romologica.net/romologica-net/magazyn/2013–09/201309-art-Organizacje-romskie-w-Polsce.html

Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne Romów w Tarnowie

Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne Romów w Tarnowie najstarsze, nieprzerwanie działające stowarzyszenie romskie w Polsce. Działa od 1963 r. (do 1985 r. Cygańskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe). Przy Stowarzyszeniu powołano Centrum Kultury Romów.

Pierwszą i jedyną w Polsce muzealną kolekcję cyganologiczną można obejrzeć w Tarnowie. Została udostępniona w 1979 r. pierwotnie przy Muzeum Okręgowym, a od 1984 r. przy Muzeum Etnograficznym. W 1990 r. uruchomiono stałą ekspozycję poświęconą historii i kulturze Cyganów/Romów.

Polskie organizacje romskie powstały w latach pięćdziesiątych. Pierwsze romskie zrzeszenie powołał do życia Andrzej Siwak (Komitet Cygański w Wałbrzychu w latach 1951–1952). Komitet został rozwiązany, a w jego miejsce powołano Wojewódzki Zarząd Stowarzyszenia Cyganów Osiadłych z siedzibą w Wałbrzychu. Organizacja istniała do 1955 r. Andrzej Siwak i jego grupa przenieśli się do Tarnowa i tam osiedli. Od roku 1963, także za sprawą Andrzeja Siwaka, działalność swą prowadziło w Tarnowie najstarsze z dziś istniejących Cygańskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe (od 1989 r. występujące pod nazwą Społeczno-Kulturalne Stowarzyszenie Romów w Tarnowie. Centrum Kultury Romów). Wśród jego celów statutowych znalazło się włączanie społeczności cygańskiej do życia społecznego i kulturalno-oświatowego większości oraz likwidacja analfabetyzmu.

Logo Stowarzyszenia

Pierwszy statut Stowarzyszenia koncentrował się na celach polityki państwa, a nie na prawach mniejszości. Dopiero w latach osiemdziesiątych zwiększyła się samodzielność tej organizacji, a wśród jej członków tworzyła się samoświadomość etniczna. W 1979 r. w Muzeum Okręgowym utworzono, przy dużym zaangażowaniu Adama Bartosza, dział cyganologiczny, a w efekcie jego działania otwarto tam w 1990 r. pierwszą w Europie stałą ekspozycję poświęconą Cyganom.

W 1964 r. działalność rozpoczął Cygański Zespół Artystyczny „Newo Drom" („Nowa Droga"). Siedziba tego stowarzyszenia mieściła się w tzw. świetlicy cygańskiej (później „Dom Kultury Romów" i „Centrum Kultury Romów"). Organizowano tam kursy dla analfabetów i prowadzono działalność kulturalno-oświatową. Wobec określonych statutowo zadań edukacyjnych w 1973 r. utworzono Ośrodek Kuratorski w Tarnowie dla dzieci i młodzieży

cygańskiej. Na terenie Ośrodka prowadzono zajęcia wyrównawcze, douczanie i dożywianie dzieci romskich.

Stowarzyszenie nawiązało w latach 80 kontakty zagraniczne z podobnymi organizacjami w innych krajach. Prowadziło działania upamiętniające zagładę Romów w Szczurowej i Auschwitz-Birkenau i uczestniczyło w zorganizowanym przez Międzynarodową Unię Romów III Światowym Kongresie Romów w Getyndze. Uczestnicy Kongresu zetknęli się wtedy z aktywistami romskimi, poznali żądania i aspiracje polityczne europejskich Romów.

Organizacja tarnowskich Romów pomimo szerokich kontaktów z innymi instytucjami romskimi pozostała ukierunkowana przede wszystkim na własne środowisko. Zarząd Stowarzyszenia nie zabrał głosu w sprawie tak ważnych dla całej społeczności romskiej wydarzeń, jakie rozegrały się w Koninie i Oświęcimiu w 1981 r. Stowarzyszenie nie odegrało znaczącej roli politycznej w integracji środowisk romskich w Polsce, jednak stało się inicjatorem wielu działań związanych z popularyzacją kultury Romów.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

A. Mirga, *Romowie – proces kształtowania się podmiotowości politycznej [w:] Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, red. P. Madajczyk, Warszawa 1998.

Ł. Sołtysik, *Jest nadzieja, że w najbliższym czasie sytuacja ulegnie znacznej poprawie. Działalność Komitetu Cygańskiego w Wałbrzychu (1951–1952) i Wojewódzkiego Zarządu Stowarzyszenia Cygan*ów Osiadłych w Wałbrzychu (1952–1955) [w:] *Situation of Roma Minority in Czech, Hungary, Poland and Slovakia*, red. J. Balvin, Ł. Kwadrans, Wrocław 2010.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.cazr.pl/stowarzyszenie/

Stowarzyszenie Romów w Polsce

Stowarzyszenie Romów w Polsce zarejestrowane 23 grudnia 1991 r. w Oświęcimiu. Podjęło próbę integracji całej społeczności romskiej i pełnienia funkcji jej ogólnopolskiego przedstawiciela. Statutowym celem Stowarzyszenia jest działalność na rzecz tworzenia warunków pełnego uczestnictwa Romów w życiu społeczeństwa polskiego, doprowadzenie do uznania ich za mniejszość etniczną, zapewnienie warunków, ochrony i gwarancji dla zachowania i kultywowania własnej tradycji, języka i kultury.

Logo Stowarzyszenia

W połowie lat 90 Stowarzyszenie Romów w Polsce liczyło ponad 800 członków, a jego prezesem był Andrzej Mirga, który wraz z Romanem Kwiatkowskim stworzył tę organizację. Stowarzyszenie posiadało w tym czasie 15 oddziałów okręgowych i zrzeszało 4000 Romów – członków i kandydatów. Obecnie Prezesem Zarządu Głównego jest Roman Kwiatkowski, który jest również członkiem Zarządu Międzynarodowego Komitetu Oświęcimskiego i uczestniczy w pracach Międzynarodowej Rady Pamięci o Zagładzie Romów.

Stowarzyszenie Romów w Polsce przeprowadziło monitoring, a także badania nad edukacją dzieci romskich (wykonane przez Mariana G. Gerlicha w 1997 r.). Pracownicy Stowarzyszenia zostali przeszkoleni w zakresie pomocy społecznej i prawnej oraz kontaktów ze środowiskami romskimi. Stowarzyszenie zajmuje się bieżącym monitorowaniem środowisk romskich w Polsce. Na bazie prowadzonych badań udzielana jest Romom szeroko rozumiana pomoc w kontaktach z organizacjami administracji samorządowej, rządowej oraz ich terenowymi agendami, a także w dziedzinie edukacji, ochrony zdrowia, aktywizacji zawodowej (przekwalifikowanie, szkolenia, przeciwdziałanie bezrobociu), aktywizacji obywatelskiej z orientacją na elementy integralnego funkcjonowania w społeczeństwie większościowym.

W 1999 r. Stowarzyszenie zrealizowało przy współudziale Krajowego Urzędu Pracy i z jego finansowym wsparciem roczny program badawczy *Romowie na rynku pracy*. Jego efektem były projekty programów szkoleniowo-edukacyjnych, badania uzupełniające wśród mniejszości romskiej i różnego typu działania zmierzające do poprawy ich sytuacji społeczno-ekonomicznej. Wyniki badań w formie raportu udostępniono

Parlamentowi i Prezydentowi RP, odpowiednim ministerstwom oraz zainteresowanym organom administracji państwowej. Uwzględniono je przy opracowaniu pilotażowego programu dla mniejszości romskiej w województwie małopolskim.

Stowarzyszenie uczestniczyło w projekcie na rzecz społeczności romskiej w ramach unijnego programu „Equal". Po wejściu Polski do Unii Europejskiej aktywnie włączyło się w realizację programu rządowego na rzecz społeczności romskiej oraz projektów z programów europejskich.

Stowarzyszenie wydaje publikacje w serii „Biblioteka Cyganologii Polskiej", a także kwartalnik „Dialog Pheniben" – czasopismo, na którego łamach podejmowana jest problematyka dotycząca życia i obyczajów Romów w Polsce. Redaktorem pisma jest Joanna Talewicz-Kwiatowska.

Stowarzyszenie Romów w Polsce utworzyło Romski Instytut Historyczny, współpracujący z różnymi instytucjami międzynarodowymi w zakresie historii i dokumentacji holocaustu Romów. Stowarzyszenie Romów w Polsce zostało wskazane jako główny organizator obchodów Międzynarodowego Dnia Pamięci o Zagładzie Romów.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

P. Pochyły, *Romowie. Stowarzyszenia romskie w Polsce* [w:] S. Dudra, B. Nitschke, *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej,* Kraków 2013.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.stowarzyszenie.romowie.net/

Stowarzyszenie Romów we Wrocławiu „Romani Bacht”

Stowarzyszenie Romów we Wrocławiu „Romani Bacht” organizacja założona w 2004 r. z inicjatywy Józefa Masteja, który objął funkcję prezesa zarządu, oraz Tadeusza i Bożenę Paczkowskich. „Romani Bacht” oznacza „Romskie szczęście”. Wybór nazwy nie jest przypadkowy, nawiązuje ona do wcześniejszych inicjatyw realizowanych przez społeczność romską we Wrocławiu. W latach 60 funkcjonował tam zespół muzyczny „Bacht”, koncertujący w kraju i za granicą oraz występujący w filmach: „To ja zabiłem” (1975 r.), „Skrzypce przestały grać” (1988 r.), „Wiosenne wody” (1989 r.), „Diabły, diabły” (1991 r.).

Zarząd Stowarzyszenia Romani Bacht

Podstawowym celem Stowarzyszenia jest poprawa sytuacji społeczności romskiej we Wrocławiu poprzez realizację projektów edukacyjnych, kulturalnych, integracyjnych oraz koncentrujących się na walce z negatywnymi stereotypami dotyczącymi Romów, funkcjonującymi w społeczeństwie większościowym. Organizacja od 30 lat prowadzi również działania prozdrowotne, sportowe i promujące sport dla dzieci i młodzieży polskiej oraz romskiej. Sport dla pracowników Stowarzyszenia oprócz walorów zdrowotnych i wychowawczych spełnia rolę integracyjną. To właśnie podczas

treningów, turniejów czy sparingów powstają przyjaźnie polsko-romskie, przełamywane są stereotypy.

Członkowie Stowarzyszenia skupili się przede wszystkim na działaniach kulturalnych (prowadzenie zespołu, festiwale, imprezy integracyjne, nauka tańców i śpiewu romskiego, promocja kultury romskiej, wydawanie płyt z muzyką romską) oraz sportowych (nauka gry w hokeja na trawie, organizacja turniejów sportowych, wyjazdy na kolonie sportowe dla dzieci polskich i romskich).

Od pierwszych miesięcy działalności Stowarzyszenie starało się o uzyskanie pomieszczeń biurowych przeznaczonych na Centrum Kultury Romskiej. Pozyskanie funduszy i przeprowadzenie remontów zajęło wrocławskim Romom ponad 7 lat. Dzięki pieniądzom pozyskanym z MSWiA i Gminy Wrocław oraz własnej pracy wolontariackiej w 2012 r. remont został zakończony. Od tego czasu funkcjonuje integracyjna świetlica dla dzieci i młodzieży polskiej oraz romskiej, pracownia komputerowa, siłownia, a bezpłatnych porad prawnych udzielają współpracujący ze Stowarzyszeniem prawnicy. Centrum posiada salę konferencyjną oraz pełne zaplecze sanitarno-kuchenne.

Zespół „Romani Bacht" koncertuje, wydaje płyty, a od 2010 r. posiada własne studio nagrań. Wspólnie z Fundacją Integracji Społecznej Prom w świetlicy integracyjnej przy ulicy Ruskiej 46 B od kilku lat członkowie „Romani Bacht" prowadzą próby zespołu dziecięcego „Terni Romani Bacht". Zespół jest integracyjny, ponieważ oprócz dzieci polskich występują w nim dzieci romskie ze wszystkich grup zamieszkujących Polskę.

Stowarzyszenie „Romani Bacht" jest organizatorem Festiwalu Romskiego, który odbywa się od kilku lat. Występowały tam takie osobowości romskiej muzyki jak genialny skrzypek Miklosz Deki Czureja, a także najstarszy romski zespół „Roma" z Włocławka. Festiwal co roku jest organizowany w sierpniu w centrum Wrocławia i przyciąga wiele osób zainteresowanych muzyką romską.

Dzięki grantowi w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki Stowarzyszenie posiada własne studio nagrań. Przeprowadzono szkolenia dotyczące pracy w studio, obsługi sprzętu oraz nagrywania płyt. Rezultatem tych działań jest wydanie płyty „Gitan Swing", nagranej w roku 2010 przez muzyków związanych ze Stowarzyszeniem. W 2011 r. stowarzyszenie wydało 2 płyty zespołów romskich z Polski. Udokumentowano na nich twórczość zespołu „Terne Cierchenia" z Kamiennej Góry, prowadzonego od kilku lat przez Roberta Bladycza, a także twórczość wokalisty występującego pod pseudonimem „Don Hamlet". W planach jest stworzenie wielopłytowej serii prezentującej dokonania romskich muzyków.

W trakcie 10 lat działalności Stowarzyszenie zrealizowało ponad 100 projektów na rzecz Romów we Wrocławiu, integracji społecznej oraz zmiany

wizerunku mniejszości narodowych i etnicznych w oczach społeczeństwa większościowego.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, *Działania Stowarzyszenia Romów we Wrocławiu „Romani Bacht"w ramach Rządowego Programu na Rzecz Społeczności Romskiej w Polsce* [w:] *Situation of Roma Minority in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia. Vol. 2,* J. Balvin, M. Kowalczyk, Ł. Kwadrans (red.), Wrocław 2011.

M. Dróżdż-Balkowska, *Realizacja rządowego Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce przez Fundację Integracji Społecznej „Prom"* [w:] *Situation of Roma Minority in Czech, Hungary, Poland and Slovakia*, J. Balvin, Ł. Kwadrans (red.), Wrocław 2010.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://jednizwielu.pl/?article=dzialania-stowarzyszenie-%E2%80%9Eromani-bacht

fundacjaprom.pl

romowie.info

Struktura wewnętrzna Romów

Struktura wewnętrzna Romów według klasyfikacji Jeana Paula Liegeois społeczność romska składa się z przynajmniej 6 klas. Jest to model, który trudno odnieść do niektórych grup i w związku z tym nie ma charakteru uniwersalnego.

Kluczowe pojęcia:
Vica (dosłownie *postronek*, fragment uprzęży końskiej do ciągnięcia wozu, ale także oznacza *krewnych* – rozumienie u Lowarów w Polsce) – termin bardzo niegdyś ważny, a współcześnie zatracający znaczenie w kontekście struktury grupowej u Cyganów/Romów.

Określenie to pojawia się we współczesnej literaturze cyganologicznej i wydaje się pokrywać z zakresem pojęcia *ród* bądź kilku rodów pochodzących od wspólnego przodka. Dopiero w obrębie *vicy* (*rodu*) zawierają się rodziny, które składają się już tylko z jednostek.

Ponad *vicą* jest *nacia*. To termin, który wiąże się z pobytem na terenie jakiegoś kraju w kontekście wyróżniania grupy rodzimej, autochtonicznej. Ponad nią cyganolodzy wskazują na *podgrupy* (Kełderaszów, Lowarów). Najwyżej znajduje się *grupa*. To najszersze rozumienie społeczności romskich (Romowie, Manusze, Kale).

Inni autorzy (Lew Tcherenkov, Stephan Laederich) posługują się terminem *metagrupy*, a określenie Romowie (*Rroma*) pozostawiają jako ogólne dla wszystkich grup cygańskich.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

M. Godlewska-Goska, J. Kopańska, *Życie w dwóch światach. Tożsamość współczesnych Romów,* Warszawa 2011.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Studia podyplomowe „Romologia”

Studia podyplomowe „Romologia” dwusemestralne studia podyplomowe „Sytuacja Romów w Polsce – historia, prawo, kultura, stereotypy etniczne”, prowadzone od 2004 r. w ramach grantu realizowanego przez Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. W zajęciach biorą udział osoby zaangażowane w pracę dla społeczności romskiej: nauczyciele, animatorzy oświaty, kuratorzy sądowi, pracownicy socjalni, dyrektorzy szkół i pracownicy instytucji edukacyjnych, a także jednostki chcące po prostu poszerzyć swoją wiedzę na temat odmiennej kulturowo grupy, jaką są Romowie.

Celem studiów podyplomowych jest pogłębienie wiedzy na temat Romów, ich historii, kultury, a także kształtowanie umiejętności kompetentnej komunikacji międzykulturowej i świadomości różnic kulturowych. W ramach programu studiów słuchacze zdobywają wiedzę na temat katalogu przepisów prawnych służących ochronie tej mniejszości etnicznej oraz instrumentów integracji społecznej. Studia są skierowane głównie do osób pracujących ze społecznością romską.

Studia podyplomowe z tego zakresu są organizowane przez jednostki naukowe o statusie uczelni wyższej. Istotnym elementem programu studiów jest stworzenie sieci absolwentów. Studiom towarzyszy działalność wydawnicza. Publikacje redagowane przez kierownika studiów prof. dr hab. Piotra Borka: *Romowie w Polsce i Europie – historia, prawo, kultura* (2007); *O Romach w Polsce i w Europie. Tożsamość*, historia, kultura, edukacja (2009); *Zapomniani sąsiedzi. Studia o Romach w Polsce i w Europie* (2011); *Studia o Romach w Polsce i w Europie* (2013).

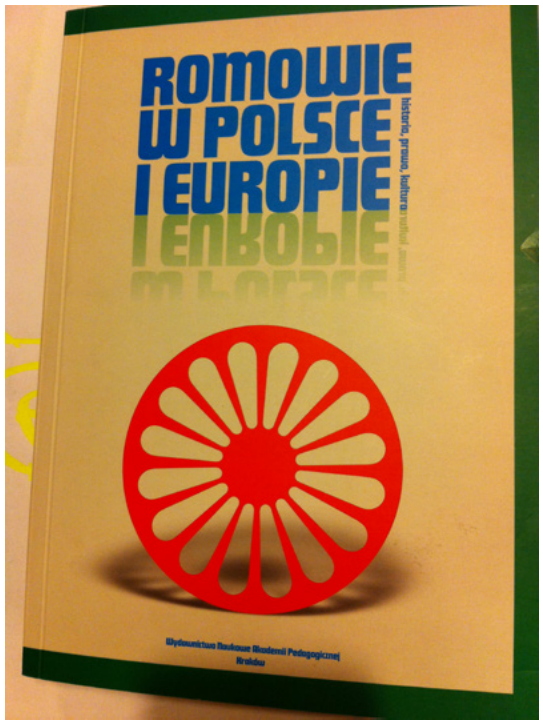

Praca zbiorowa pod redakcją kierownika studiów prof. Piotra Borka

BIBLIOGRAFIA:

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020, dostępny na: http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/projekt-programu-integr/6882,Projekt-programu-integracji-spolecznosci-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014–2020.html (10.08.2014).

Raport końcowy z badania ewaluacyjnego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce” realizowanego w ramach projektu „Q jakości a poprawa jakości funkcjonowania Programu Romskiego”, Warszawa, 8 grudnia 2011 r.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://polonistyka.up.krakow.pl/studia-podyplomowe/romowie-w-polsce-historia-prawo-kultura-stereotypy-etniczne.html

romowie.info

„Studia Romologica"

„**Studia Romologica"** jedyne w Polsce pismo naukowe poświęcone wyłącznie grupie etnicznej/narodowej Romów. Wydane po raz pierwszy w 2008 r., w każdym tomie prezentuje blok artykułów na jeden temat. Każdy artykuł naukowy (teksty tematyczne, teksty dotyczące innych zagadnień romskich, materiały) posiada streszczenie w dwóch językach: romskim i angielskim.

„Studia Romologica" współpracują z najlepszymi specjalistami w dziedzinie romologii/romistyki z całego świata i publikują w nich najwybitniejsi romolodzy/romiści. Wydawcą periodyku jest Muzeum Okręgowe w Tarnowie przy wsparciu środków Programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w Polsce.

Od 2012 r. „Studia Romologica" znalazły się na Liście Czasopism Punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, otrzymując 6 punktów przysługujących za publikowane w nich artykuły i materiały naukowe. Jest obecne również w międzynarodowych internetowych bazach czasopism naukowych, np. CEJSH, Arianta.

Okładka Studia Romologica

Redakcja: Adam Bartosz – *redaktor naczelny*, dr hab. Piotr Borek, dr Marcel Courthiade, dr Sławomir Kapralski, prof. dr hab. Lech Mróz, dr Artur Paszko, prof. dr hab. Czesław Robotycki, Natalia Gancarz – *sekretarz redakcji.*

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://www.studiaromologica.pl/

romowie.info

http://www.muzeum.tarnow.pl/galeria.php?id=44&link=wystawy.php-idx15,typx1

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?typ=6

Szczurowa

Szczurowa wieś położona około 45 km na północny zachód od Tarnowa; miejsce szczególne na szlaku cygańskiej martyrologii.

W Szczurowej mieszkało do 1943 r. kilkanaście rodzin cygańskich. Niemal cała społeczność została wymordowana w masowej egzekucji dokonanej przez żołnierzy niemieckich. Pamięć o tej tragedii jest jednym z ważniejszych elementów lokalnej świadomości historycznej. Od lat 60. Romowie z Tarnowa przyjeżdżają na szczurowski cmentarz, by uczcić pamięć pomordowanych. Przemierzają pieszo trasę z miejsca, gdzie było osiedle cygańskie, na cmentarz.

Tabor Pamięci wyruszył po raz pierwszy w lipcu 1996 r. Z inicjatywy Tarnowskiego Muzeum Etnograficznego (oddział Muzeum Okręgowego w Tarnowie) i Kulturalno-Społecznego Stowarzyszenia Romów w Tarnowie zorganizowano rekonstruowany tabor, na którego szlaku znajdują się miejsca upamiętnione męczeństwem Cyganów.

Setki grobów, w których pogrzebano zamordowanych Romów rozrzucone są po całej Polsce. Rzadko upamiętnia je stosowny napis, pomnik lub znak pamięci. Spośród wielu masowych grobów szczególnie wyróżnia się ten w Szczurowej. To prawdopodobnie największa zbiorowa mogiła romska na obecnym terytorium Polski. Pochowano w niej 93 Romów. Byli to ludzie ubodzy, związani z ludnością miejscową (małżeństwa mieszane).

Rankiem 3 lipca 1943 roku otoczono romską osadę. Podjechały furmanki powożone przez zmuszonych do tego miejscowych chłopów. Niemcy załadowali Romów na wozy, przewieźli ich na cmentarz w Szczurowej i zamordowali z broni palnej. Zginęły tego dnia kobiety, mężczyźni, starcy, dzieci i niemowlęta.

Kilkoro Romów z osady ocalało, między innymi Krystyna, która jest dziś jedynym romskim świadkiem zagłady swego rodu. Ponieważ zagłada szczurowskich Romów dokonała się na oczach całej wsi, a niektórzy jej mieszkańcy zmuszeni byli przez Niemców do zwożenia Romów, a potem ich grzebania, dramat ten jest żywy do dzisiaj w pamięci miejscowej ludności.

Pomnik pomordowanych Romów w Szczurowej

Z inicjatywy mieszkańców Szczurowej grób Romów przebudowano i wzniesiono na nim kamienny obelisk oraz krzyż. Parafianie dbają o to miejsce, czyniąc je pomnikiem historii. Na terenie województwa małopolskiego są również inne masowe groby romskie. Na trasie Taboru Pamięci znajdują się: Żabno (49 zamordowanych); Borzęcin Dolny (28 ofiar); Bielcza (28 zamordowanych).

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

A. Bartosz, *Tabor Pamięci Romów,* Tarnów 2003.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?id=17&typ=6

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?id=54&typ=6

http://www.muzeum.tarnow.pl/multimedia/album_tabor.pdf

Szero Rom

Szero Rom lub Siero Rom (Šero Rom – dosłownie „Głowa-Rom", Baro Szero – „Wielka Głowa") tradycyjny zwierzchnik niektórych romskich społeczności w Polsce, przez Polaków nazywany królem Romów. Obecnie tę funkcję pełni Henryk Nudziu Kozłowski.

Szero Roma należy wyraźnie odróżnić od tzw. królów cygańskich, istniejących w niektórych krajach nowożytnej Europy, w międzywojennej Polsce oraz krótko po II wojnie światowej.

Mechanizmem, który czuwa nad spójnością grup romskich, jest silnie rozwinięta wewnętrzna kontrola społeczna w postaci kodeksu norm i instytucji (zasada *mageripen, romanipen, manusipen). Instytucje wewnętrznego sądownictwa są odmienne w poszczególnych* grupach romskich. W niektórych są bardziej demokratyczne i w wielu sprawach decyduje grupa osób (*Kris), a w innych wciąż funkcjonuje przywództwo jednej osoby (*Śero Rom, *Jonkaro, Wójt). Szero Rom* jest ostateczną instancją orzekającą w kwestiach kodeksu norm. Jego jurysdykcji podlegają jedynie Romowie z grupy Polska Roma, ale uznają go również Chaładytka Roma i Sasytka Roma (trudno określić, na ile wiążące są dla nich jego decyzje). Czasami zdarza się, iż również przedstawiciele grupy Bergitka odwołują się do jego autorytetu.

Stosunki wewnątrz struktury i status jej poszczególnych członków regulowane są już nie tylko przez zwyczaj dziedziczenia pozycji społecznej, ale także dzięki indywidualnym cechom danej osoby. Kiedyś stanowisko to obejmowali kolejni przedstawiciele najlepszego rodu: dziad, ojciec, syn. Obecnie dokonuje się wyboru *Szero Roma na zjeździe cygańskim, zwanym Romano Celo.*

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. J. Kowarska, *Z badań nad przywództwem u polskich Romów*, „Studia Romologica" 2013, nr 6.

E. Marushiakova, V. Popov, *Sąd cygański w Europie Wschodniej*, „Studia Romologica" 2008, *nr 1.*

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

Szkoła romska w Użhorodzie

Szkoła romska w Użhorodzie samorządowa cygańska szkoła w Użhorodzie została otwarta w 1926 roku [1]. Powstała z inicjatywy morawskiego Roma, Jana Daniela, który interweniował w tej sprawie u prezydenta Tomáša Garrigue Masaryka. Romowie samodzielnie wyremontowali budynek szkoły i zadbali o jego wyposażenie. Szkoła w Użhorodzie pełniła szczególną rolę. Jej misją było realizowanie specjalnie ułożonego programu nauczania, który wynikał z potrzeb i możliwości romskich dzieci. Chodziło przede wszystkim o ustalenie krótszych godzin lekcyjnych, wprowadzenie prac ręcznych i pogadanek. Działano na zasadzie modelowania i prowadzono zajęcia w przyjaznej dla uczniów atmosferze. Absolwenci otrzymywali dobre przygotowanie i mogli kontynuować naukę w innych szkołach. Nauczyciele rozmawiali z dziećmi w języku romskim, a ich praca przekraczała zwykłe obowiązki wychowawcy.

Historia powstania relacjonowana w prasie

27 stycznia 1933 roku ukazał się artykuł prasowy w liberalnej, czeskiej gazecie „Lidove nowiny", w którym opisano historię cygańskiej szkoły w Użhorodzie [2]. Nieznany autor artykułu twierdził, że szkoła została otwarta w 1926 roku i była *centrum romskiego odrodzenia* oraz jedyną edukacyjną instytucją cygańską na świecie. Stała się także centrum kulturalnym Cyganów osiadłych w Użhorodzie.

Za pierwszego założyciela szkoły można uznać Pavela Feodora, który był bliski przekonania władz miejskich do utworzenia szkoły już w roku 1923, jednak odrzucono jego starania ze względu na opozycyjne stanowisko żydowskich i węgierskich przedstawicieli we władzach miejskich. Z relacji autora wynika, że regionalny inspektor szkolny, Pan Šimek, we współpracy z innym przedstawicielem władz, Panem Hrbekiem, w 1925 roku zdołali

1 Użhorod leżał we wschodniej Słowacji, a po II wojnie światowej stał się częścią Ukraińskiej Republiki Socjalistycznej. Opis funkcjonowania szkoły za: D. M. Crowe, *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia,* New York 1995, s. 46–47. *Čačipen Pal o Roma. Súhrnná správa o Rómach na Slovensku.* Editor: Vašečka M. Bratislava 2002, s. 49, 681, 682, 692. J. Cangar, *Romovia a vzdelanie* [w:] *Edukácia rómskych detí v európskom kontexte.* Zostavili: A. Butašová, Z. Kadlečíková, D. Valachová, Comenius 2002, s. 19–20. J. Cangár, *Ľudia z rodiny Rómov. Manuša andar e familia Roma. Doplnková učebnica o dejinách a živote Rómov pre základné a stredné školy.* Nové Zámky 2003, s.180–181. E. Horváthová, *Cigáni na Slovensku.* Bratislava 1964, s. 168.

2 Relacja z tego artykułu i jego fragmenty zamieszczone są we wspomnianych wyżej pracach D. M. Crowe i E. Horváthovej.

przekonać urzędników w Użhorodzie, by zezwolili na powstanie romskiej szkoły. Warunkiem miało być zobowiązanie Romów do tego, że sami wykonają wszystkie prace związane z remontem budynku, jego wyposażeniem i utrzymaniem. Ostatecznie szkoła została otwarta w listopadzie 1926 roku. Był to przyjemnie i czysto wyglądający budynek z szerokimi, dużymi i dobrze oświetlonymi klasami dla 55 uczniów, przebieralnią i mieszkaniem dla nauczyciela. Wokół budynku miał się znajdować plac zabaw otoczony drzewami. Nauczyciel, Hegedüš, opracował i realizował pięcioczęściowy program edukacyjny z instrukcją po słowacku. Frekwencja była wysoka do wiosny, kiedy to rodzice rozpoczynali pracę w mieście i okolicy, a starsze dzieci musiały zostawać w domach, by opiekować się młodszym rodzeństwem, którego zazwyczaj miały dużo. Szkoła była powodem do dumy dla romskiej społeczności w Użhorodzie. W wyniku jej działalności zmienił się obraz osiedla romskiego, które stało się ładniejsze, bardziej zadbane i czyste. W jego okolicy powstało boisko do piłki nożnej, gdzie młodzi Romowie uprawiali sport. Nauczyciel otrzymywał pomoc od społeczności i jej przywódcy nazywanego *biro.* Przedstawiciele społeczności romskiej w mieście byli robotnikami, rzemieślnikami i muzykami.

Grupa teatralna i zainteresowanie szkołą z zewnątrz

Hegedüš kształcił niektórych Romów w tzw. Akademii Cygańskiej, występowali w trzech jednoaktowych sztukach w miejskim teatrze. Były to sztuki przedstawiające współczesne aktorom sceny z życia Cyganów, ze szkołą w jego centrum. O tym, że było to niemałe osiągnięcie, świadczy fakt, że aktorzy byli w większości analfabetami. Szkołą w Użhorode cieszyła się wielkim zainteresowaniem, którego rezultatem były liczne wizyty nauczycieli, reporterów i innych osób nie tylko z kraju, ale także z zagranicy (nawet z Australii). Wizyty te były udokumentowane wpisami do kroniki szkolnej. Cygańska szkoła była udanym eksperymentem, ale jej najważniejsze osiągnięcie to fakt, że zatryumfowała w niej zasada równości.

BIBLIOGRAFIA:

J. Cangár, *Ľudia z rodiny Rómov. Manuša andar e familia Roma. Doplnková učebnica o dejinách a živote Rómov pre základné a stredné školy*, Crocus, Nové Zámky, 2003.

J. Cangár, *Romovia a vzdelanie*, [w:] A. Butašová, Z. Kadlečíková, D. Valachová, *Edukácia rómskych detí v európskom kontexte*, Štátny pedagogický ústav, Comenius, Bratislava, 2002.

D. M. Crowe, *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*, St. Martin's Griffin, New York, 1995

E. Davidová, *Bez kolíb a šiatrov*, Východoslovenské vydavatelstvo, 1965.

E. Horváthová, *Cigáni na Slovensku*, Slovenská akadémia vied, Bratislava, 1964.

Z. Kollárová, *K vývoju rómskej sociéty na Spiši do roku 1945*, [w:] A. B. Mann, *Neznámi Rómovia*. Ister Science Press, Bratislava, 1992.

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław, 2011.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 1994.

C. Nečas, *Nad osudem českých a slovenských Cikánů 1939–1945,* Univerzita J. E. Purkyně, Brno, 1981.

C. Nečas, *Romové v České republice včera a dnes,* Univerzita Palackého, Olomouc, 1995.

M. Vašečka (red.), *Čačipen Pal o Roma. Súhrnná správa o Rómach na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

visegradroma.com

Światowy Dzień Romów (8 kwietnia)

Światowy Dzień Romów (8 kwietnia), Międzynarodowy Dzień Romów ustanowiony w rocznicę I Światowego Kongresu Romów, który odbył się 8 kwietnia 1971 r. w Orpington koło Londynu.

Święto zostało ustanowione na IV Kongresie Międzynarodowego Związku Romów (International Romani Union, IRU) w Jadwisinie koło Serocka w 1990 r. Kongres odbył się pod patronatem UNESCO.

8 kwietnia jako dzień szczególny dla Romów jest uznany przez większość grup romskich, a także organizacje międzynarodowe, w tym m. in. przez Radę Europy, Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz Komisję Europejską. Obchody Światowego Dnia Romów są okazją do poszerzenia wiedzy o społeczności romskiej, jej zwyczajach, tradycjach i kulturze oraz poznania współczesnych problemów.

Dążenie do ustanowienia symboli narodowych i symbolicznych dat (również takich jak 2 sierpnia 1944 r.) świadczy o potrzebie jednoczenia grup romskich.

Fragment preambuły Karty Światowego Komitetu Romów (International Romani Union):

My naród Romów, Członkowie Romani Union, jesteśmy zdecydowani bronić przyszłości pokoleń Romów przed narodowym zagrożeniem i nienawiścią, które wiele razy za naszego życia sprowadziły na Romów niewypowiedziane cierpienia, nędzę oraz wojenne ludobójstwo i pokładać wiarę w podstawowe prawa człowieka, honor i wartość ludzkiego życia, szacunek dla różnorodności, równe prawa dla mężczyzn, kobiet, dzieci oraz małych i wielkich narodów.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

internationalromaniunion.org

cyganskawyspa.pl

Tabor cygański

Tabor cygański grupa Romów, najczęściej spokrewniona lub spowinowacona rodowo, żyjących w wozach mieszkalnych i wspólnie przemieszczających się. W skład taboru wchodziło zazwyczaj kilka lub kilkanaście rodzin koczujących w sąsiedztwie miast i wsi.

Postój taboru cygańskiego

Romowie byli bowiem ludem wolnym, nie przywiązanym do jednego miejsca. Początkowo przemieszczali się przeważnie wozami krytymi płótnem, naciągniętym na łukowate stalowe pałąki. W XX w. pojawiły się wozy mieszkalne o konstrukcji drewnianej i z dachem krytym papą lub blachą. Wozy te, zaopatrzone w okna, wewnątrz stanowiły jednoizbowe mieszkania, z miejscami do spania, kuchnią i stołem. W okresie letnich wędrówek jedzenie gotowano na ogniskach, a do spania wykorzystywano namioty. Do wozów zaprzęgano jednego, czasem dwa konie. Romowie zatrzymywali się na skraju lasu, w pobliżu rzek, jezior, wiosek lub miast. Głównie odwiedzali miejscowości, w których odbywały się jarmarki i targowiska. Jeżeli w drodze spotkały się tabory, organizowano *patyw* – ucztowano i bawiono się przy ognisku. Cyganie wędrowali od wiosny do późnej jesieni. Na okres zimy zazwyczaj wynajmowali izby lub małe domy, w których mieszkali do wiosny.

Niemal od początku przybycia Cyganów do Europy w różnych krajach wydawano zakazy obozowania i wędrowania bądź zakazy osiedlania się, aż wreszcie nakazy osiedlania się. W Polsce pierwsze rozwiązania prawne

wiązały się z uchwałą z 1952 r. Od 1964 roku władze nasiliły działania mające na celu zniechęcenie Romów do prowadzenia nomadycznego trybu życia poprzez egzekwowanie wobec nich ogólnie obowiązujących przepisów, głównie meldunkowych, sanitarnych, drogowych, dotyczących obowiązku szkolnego oraz zgromadzeń publicznych. W rezultacie liczba rodzin koczujących spadła. Ostatecznie doprowadzono do całkowitego zatrzymania taborów. Zakazy poruszania się taborów wprowadzone zostały w tamtym okresie również w innych krajach komunistycznych, toteż dziś taborów cygańskich się tam nie spotyka. O romskiej koczowniczej przeszłości przypominają jedynie okolicznościowe spotkania i uroczystości pamiątkowe z odtwarzaniem życia taborowego, np. Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

L. Mróz, *Dzieje Cyganów-Romów w Rzeczypospolitej XV-XVIII w.*, Warszawa 2001.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.cyganskawyspa.pl

http://www.romologica.net

The European Roma Right Center

The Gypsy Lore Society – Journal

The European Roma Right Center międzynarodowa organizacja, działająca w interesie publicznym, która monitoruje sytuację Romów w kontekście praw człowieka i udziela pomocy prawnej.

Organizacja jest aktywnym członkiem International Helsinki Funda-tion for Human Rights i ma status specjalnego konsultanta przy Radzie Ekonomiczno-Społecznej ONZ oraz Radzie Europy. Opracowuje raporty dotyczące dyskryminacji. *Koncentruje się na aktach* nietolerancji wobec uczniów romskich i nierównościach związanych z dostępem do edukacji.

Instytucją kieruje międzynarodowy zarząd. Współpracuje z nią wielu Romów i organizacji romskich w całej Europie.

Priorytety tematyczne European Roma Right Center na lata 2013–2017 obejmują następujące obszary: reakcja władz na przemoc i mowę nienawi-ści, dostęp do edukacji, dostęp do mieszkań, swobodny przepływ i migracja, dokumenty tożsamości, prawa kobiet i dzieci, gromadzenie danych.

BIBLIOGRAFIA:

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap con-frontation between expectations and reality – comparative research,* Wrocław 2011.

http://www.errc.org/cms/upload/file/programme-strategy-2013–2017.pdf

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

visegradroma.com

http://www.errc.org/cms/upload/file/programme-strategy-2013–2017.pdf

http://www.errc.org/about-us-overview

The Gypsy Lore Society

The Gypsy Lore Society brytyjskie towarzystwo naukowe zajmujące się badaniem folkloru cygańskiego oraz innych zagadnień dotyczących społeczności romskiej. Jedna z pierwszych instytucji cyganologicznych/romologicznych. Istnieje od roku 1888.

W 1989 r. siedziba The Gypsy Lore Society została przeniesiona z Wielkiej Brytanii do Stanów Zjednoczonych. Organizacja promuje badania dotyczące Cyganów/Romów, a także Travelersów, grup koczujących i podobnych kultur prowadzących wędrowny tryb życia na całym świecie. Towarzystwo propaguje wiedzę na temat tych kultur i zabiega o rozwijanie bliższych kontaktów między uczonymi (cyganologami, romologami i innymi badaczami).

The Gypsy Lore Society wydaje kwartalnik „Journal of the Gypsy Lore Society". Jest to najstarsze czasopismo naukowe poświęcone tematyce cygańskiej. Od 2000 r. ukazuje się również półrocznik „Romani Studies".

Towarzystwo sponsoruje programy i konferencje. W ramach The Victor Weybright Archives of Gypsy Studies specjalizuje się w działalności szkoleniowo-naukowej dotyczącej problematyki cygańskiej i kultur wędrownych, prowadzi badania przy współudziale naukowców i studentów.

W Polsce dopiero w XX w. pojawiły się książki i artykuły etnograficzne dotyczące romskiego folkloru, kultury i tradycji. Zaczęły powstawać prace w obszarach filologicznych, leksykologicznych i historycznych. Szczególnie po roku 1989 i w XXI w. jest zauważalne ożywienie wydawnicze i badawcze w tym zakresie w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

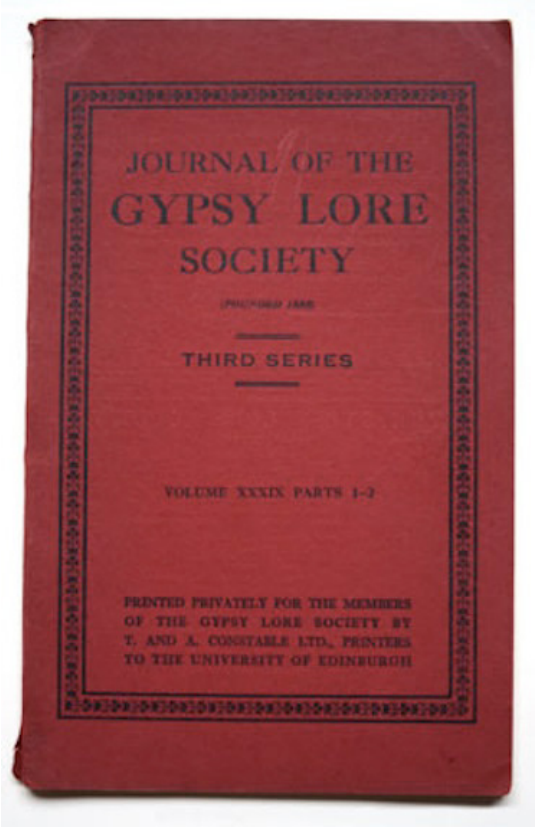

The Gypsy Lore Society – Journal

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Warszawa 2012.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

visegradroma.com

http://www.gypsyloresociety.org/home

http://www.gypsyloresociety.org/gypsy-lore-society-publications

Tożsamość romska

Tożsamość romska Romowie nie posiadają wspólnej świadomości etnicznej. Jest ona od kilkudziesięciu lat projektowana przez elity romskie. Ponad wszelkimi podziałami między poszczególnymi ugrupowaniami tożsamość etniczna jest odnoszona przede wszystkim do nie-Cyganów (gadziów). Na tej dychotomii opiera się granica etniczna wyznaczana dodatkowo przez kategorię skalania.

Kryteria romskiej tożsamości
Amerykański cyganolog Matt Salo opracował kryteria odróżniające Romów od gadziów. Pierwsze kryterium ma charakter uniwersalny i właściwe jest wszystkim grupom cygańskim – to pokrewieństwo, naturalne członkostwo w grupie przez urodzenie z reprezentujących ją rodziców. Określa ono status jednostki w hierarchii grupowej. Inne formy uzyskania praw członka grupy to pobratymstwo i małżeństwa mieszane. Drugie kryterium wynika z pojęcia skalania w kulturze cygańskiej. Odrzucanie nie-Cyganów wynika z faktu nieprzestrzegania przez nich romskich standardów kulturowych. Trzecie dotyczy języka romani i pełni symboliczną rolę w oddzielaniu od świata gadziów, którzy nie rozumieją tego języka. Kryterium czwarte to akceptacja norm wynikających ze struktury grupy i więzi pomiędzy jej członkami, wyłącza ono nie-Cyganów poza organizację społeczną Romów. Piąte dotyczy wzoru cygańskiej aktywności ekonomicznej, która nastawiona jest na eksploatację świata gadziów. Szóste związane jest z widocznymi cechami zewnętrznymi, które przez samych Romów postrzegane są jako cygańskie (np. strój lub specyficzne gesty).

Przekształcanie czy kształtowanie?
Europejscy Romowie od wieków pozostają wierni swojej tradycji i kulturze. Przejawia się to nie tylko w podtrzymywaniu znajomości języka, przestrzeganiu obyczajów i życiu we wspólnotach rodowo-plemiennych, ale znajduje także wyraz w swoistym ekskluzywizmie grupowym i przekładaniu własnych, grupowych form organizacji oraz systemu reguł i zasad postępowania ponad państwowe, nie-cygańskie. Na całym świecie Romowie tworzą jedną wielką grupę kulturową, jest ona jednak wewnętrznie różnorodna. Są to zazwyczaj podziały wynikające z odrębności rodowo-plemiennej, ale także wyznaczone wcześniejszymi i obecnymi wędrówkami Romów i faktem zamieszkiwania na terytoriach różnych państw. Życie w sąsiedztwie odmiennej kulturowo większości nie

pozostaje bez wpływu na romską tożsamość. Mimo to wciąż są oni grupą nieznaną, a ich odrębność zaznacza się przede wszystkim w kulturowym etnocentryzmie.

Zamieszkiwanie przez przedstawicieli romskiej grupy etnicznej w różnych krajach nie pozostaje bez wpływu na jej tożsamość. Istotę tego zjawiska powinno stanowić wzajemne przenikanie się i kontakt odmiennych kultur w sytuacji bezpośredniego sąsiedztwa. Romowie, podobnie jak przedstawiciele społeczeństw większości, żyją w czasie ciągłych przemian społeczno-cywilizacyjnych, a ich tożsamość podlega wielu przekształceniom. Wpływają na nią zarówno takie zjawiska jak globalizacja czy integracja europejska, ale także transformacja systemowa czy reformy oświaty. Kolejne rządowe programy na rzecz społeczności romskiej w Polsce, a także w innych państwach, starają się położyć największy nacisk na edukację Romów i ich aktywizację zawodową.

Romowie są zazwyczaj dwukulturowi, co jest właściwe dla członków mniejszości. Tożsamość romska jest stale przekształcana i podlega tylu wpływom wywołanym przez zmiany społeczne i cywilizacyjne, co tożsamość przedstawicieli większości. Można mówić o przekształcaniu romskości na dwóch poziomach: 1) Wzbogacanie tożsamości o elementy zaczerpnięte z innych kultur, np. poprzez edukację i kontakty osobiste z członkami innych społeczności; 2) Zatracanie pewnych elementów tożsamości na rzecz nowych.

Doświadczenie Porrajmos (Romskiego Holocaustu, Zagłady Romów) w czasie drugiej wojny światowej, odegrało zasadniczą rolę w procesie tworzenia świadomości narodowej przez zamieszkującą cały świat romską diasporę. Powstał wspólny dla wszystkich grup, kast i rodów romskich fundament, na którym można oprzeć wspólnotę dziejów narodu romskiego.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

M. Godlewska-Goska, J. Kopańska, *Życie w dwóch światach. Tożsamość współczesnych Romów,* Warszawa 2011.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów,* Warszawa 2012.

Ł. Kwadrans, *Roma Identity – Sociological Reflection,* [in:] *Roma in Visegrad Countries: History, Culture, Social Integration, Social Work and Education*, Jaroslav Balvin, Łukasz Kwadrans, Hristo Kyuchukov (ed.), Wrocław 2013.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Tykne mageripena (małe skalania)

Tykne mageripena (małe skalania) rzeczy lub zjawiska zakazane dla Romów (skalane same w sobie lub takie, które powodują skalanie). Skalania to jedne z najważniejszych kategorii określających granicę etniczno-kulturową między Romami a nie-Romami.

Cyganie (niektóre grupy) dzielą skalania (ze względu na skutki) na dwie kategorie: Wielkie Skalania i Małe Skalania. Podlegają one orzecznictwu cygańskiemu. Są przedmiotem rozstrzygnięć dokonywanych przez Śero Roma lub Jonkaro (Polska Roma), a także Kris (Kełderasze).

Nie wszystkie małe skalania mają takie same konsekwencje. W ich przypadku nie musi rozstrzygać Szero Rom, może to robić Jonkary – pomocnik i jego zastępca bądź grupa starszych. Skalania te są bardziej zróżnicowane w poszczególnych grupach i wiele z nich straciło już na znaczeniu. Najczęściej skutkują czasowym wykluczeniem z grupy lub rekompensatą finansową dla pokrzywdzonego.

Małe skalania wiążą się również z opozycją czyste – nieczyste i dotyczą sfery seksualności, a także zachowań niegodnych Roma (przemocy wobec współbrata czy niewłaściwego zachowania w towarzystwie). Niektórzy badacze i sami Romowie przyznają, że zaciera się granica pomiędzy wielkimi i małymi skalaniami. Różną wagę przewinieniom przypisują poszczególne grupy cygańskie. Obecnie wiele z nich w ogóle zatraciło swe znaczenie, pozostałe długo jeszcze będą potwierdzać odmienność obyczajów cygańskich od innych kultur. Pozbyć się skalania można niekiedy przez przysięgę bądź po poddaniu się karze wyznaczonej przez Śero Roma czy Kris.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

M. Courthiade*, O romskim sądzie obyczajowym*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

E. Marushiakova, V. Popov, *Sąd cygański w Europie Wschodniej*, „Studia Romologica" 2008*, nr 1.*

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

M. Szewczyk, *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*, Tarnów 2013.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

romologica.net

cyganskawyspa.pl

Ubiory cygańskie

Ubiory cygańskie ważny element kultury Romów. Ubiór mężczyzn niemal całkowicie zatracił tradycyjne cechy. Zachowały się przede wszystkim zasady dotyczące tradycyjnego ubioru kobiecego. W strojach kobiet (szczególnie w grupach tradycyjnych) wciąż obecne są długie i fałdowane spódnice, a także chusty przewieszone przez ramię. Strój ten jest wykwintny, charakteryzuje się różnobarwnością i wieloma ozdobami (złotymi, srebrnymi lub składającymi się z kolorowych kamieni).

Spódnica do dzisiaj pełni rolę obyczajową. Kobiecy strój jest trwale związany z innymi elementami romskiej kultury, a także z pojęciem skalania i opozycją czyste – nieczyste.

Trudno ustalić, jakim zmianom podlegały ubiory Romów w Polsce, ponieważ brakuje materiałów ikonograficznych. Cyganie z różnych grup różnili się również ubiorem. Niekiedy po stroju można było ustalić funkcje pełnione przez Roma.

Obecnie Romowie, szczególnie mężczyźni, porzucają tradycyjny strój. Nastąpiła zmiana stylu ubierania na powszechny w społeczeństwie większości. To co pozostało, to wystawność, skłonność do noszenia spodni z materiału, a nie jeansu oraz koszul, a najczęściej całych garniturów. Nadal zauważalna jest forma elegancji, szyku, obfitości, przesadnej biżuterii i jaskrawych barw. Romskich mężczyzn nie obowiązuje już tradycyjny strój. Pozostał kanon długich spodni i eleganckiego obuwia.

Niedopuszczalne w tradycyjnych grupach jest noszenie krótkich lub obcisłych spódnic czy spodni, w szczególności przez dziewczęta po ukończeniu 10 roku życia.

Skłonność Cyganów do noszenia wielu ozdób i biżuterii ma swoje wyjaśnienie historyczne. Romowie często zmuszani byli do szybkiej zmiany miejsca pobytu. W sposób praktyczny lokowali więc majątek w to, co mogli natychmiast ze sobą zabrać. Była to właśnie biżuteria. Stąd duże, często złote kolczyki u większości kobiet, a także złote czy srebrne części garderoby, np. guziki.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://www.cyganskawyspa.pl

Uchwała nr 452/52 (Pomoc państwa w przechodzeniu Cyganów na osiadły tryb życia)

Uchwała nr 452/52 (Pomoc państwa w przechodzeniu Cyganów na osiadły tryb życia Uchwała Prezydium Rządu z dnia 24 maja 1952 roku dotycząca pomocy państwa polskiego w przechodzeniu Cyganów na osiadły tryb życia[1]. Dokument ten opisywał koncepcję i sposoby jej realizacji. Jest on świadectwem prowadzenia wobec Romów osobnej polityki mniejszościowej. Była to polityka paternalistyczna, która ukształtowała się w okresie stalinowskim.

Pierwsze problemy ze stosowaniem nowych przepisów
Bezpośrednio po podjęciu uchwały z 1952 r. powołano referat do spraw ludności cygańskiej. Władze miały jednak problemy ze sformułowaniem jego składu. Cyganolog Marian Bednarski i poeta Jerzy Ficowski jednostronnie zerwali umowę, stanowiącą o ich udziale w zespole[2]. Jako konsekwencja tych działań pojawił się pomysł powołania Pełnomocnika Rządu do Spraw Osiedlenia Cyganów, który miał opracować plan osiedlenia i produktywizacji Romów oraz przygotować projekt ustawy zakazującej koczowniczego trybu życia. Pełnomocnik miał kontrolować pracę resortów i rad narodowych nad rozwiązaniem tzw. kwestii cygańskiej. W rzeczywistości ani referat, ani instytucja pełnomocnika nie funkcjonowały zgodnie z zamierzeniem władz[3].

Początkowo wysiłki władz nie przyniosły zamierzonego efektu, gdyż działania te miały tylko charakter perswazyjny i mieściły się w ramach prowadzonej polityki socjalnej. Zaledwie 25% Romów zdecydowało się porzucić dotychczasowy styl życia. Dlatego też stopniowo następowała radykalizacja działań państwa, aż do wprowadzenia przymusu karno-administracyjnego. Uchwała utrwaliła kierunek polityki władz wobec Romów na długi czas, aż do połowy lat 80. W tym okresie modyfikowano jedynie nastawienie administracji i środki realizacji akcji osiedleńczo-produktywizacyjnej.

1 Tekst uchwały został zamieszczony w: A. Bartosz, *Wozy zatrzymane siłą* [w:] *Stanęły wozy kolorowe. Materiały z sesji*, red. A. Bartosz, Tarnów 1996.

2 L. Olejnik, *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960*, Łódź 2003, s. 576.

3 A. Mirga, *Romowie – proces kształtowania się podmiotowości politycznej* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, P. Madajczyk (red.), Warszawa 1998, s. 128, 134; L. Olejnik, *op. cit.*, s. 574–576.

Sposoby realizacji

Działania władz prowadzone były na różnych szczeblach administracji, a zajmowało się tą sprawą kilka ministerstw (Oświaty, Zdrowia, Kultury i Sztuki, Gospodarki Komunalnej, Przemysłu Drobnego i Rzemiosła, Rolnictwa)[4]. W resortach tych miały zostać ustalone szczegółowe potrzeby osiadłej i koczującej ludności cygańskiej, niezbędne dla procesu jej produktywizacji. Program został wsparty szeroką akcją propagandową, w której używano określenia „ludność cygańska". Było to sformułowanie przez cały okres socjalizmu bezpieczne dla władz (podobne zabiegi stosowano wobec innych mniejszości) i niejednoznacznie odnoszące się do statusu prawnego polskich Romów. W Polsce Ludowej używano podobnych jak w Czechosłowacji, a także innych krajach socjalistycznych, zabiegów odbierających możliwość uzyskania przez Romów statusu mniejszości narodowej. W większości państw znajdujących się w orbicie wpływów ZSRR mówiono o rozwiązywaniu tzw. kwestii cygańskiej. Przypisywano Romom status pewnej grupy etnograficznej, która zostanie wchłonięta przez naród reprezentowany przez większość. Cele polityki państwa i oficjalny status Romów zostały w okresie PRL wyrażone w dokumencie przygotowanym w styczniu 1960 r. przez Komisję ds. Narodowościowych Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej[5].

3 czerwca 1952 r. tekst uchwały i instrukcje jej wykonania przesłano do Prezydiów Wojewódzkich Rad Narodowych. We wrześniu tego roku Komendant Główny Milicji Obywatelskiej wydał zarządzenie dotyczące zewidencjonowania ludności cygańskiej, powołano komisje spisowo-ankietyzacyjne w ramach tzw. akcji „C". Szczegóły akcji ustalono z komitetami wojewódzkimi i powiatowymi PZPR. Podczas akcji Romów fotografowano, daktyloskopowano, wydawano akty stanu cywilnego i karty meldunkowe, a wójtom wędrownych taborów książki meldunkowe[6].

Efekty stosowania Uchwały

W roku 1953 sporządzono notatkę z wykonania uchwały, z której wynikało, że nie nastąpił przełom w zmianie trybu życia Romów i mimo pewnych działań osiedleńczo-produktywizacyjnych akcja nie przyniosła

4 Szczegółowy opis realizacji uchwały z 1952 r. w: A. Mirga, *op.cit*., s. 125–133; L. Olejnik, *op. cit*., s. 563–586; Ł. Sołtysik, *Polityka Polski Ludowej wobec Romów w latach 1944/45–1989* [w:] *InteRRa 6. Interkulturalita a narodnostne mensiny: v socialnych, filozofickych, pedagogickych, kulturnych, historickych, a prirodovednych suvislostiach*, J. Balvin, Lenka Vavrekova a kolektiv (red.), Spisska Nova Ves 2008, s. 461–471; idem, *Romowie w polityce komunistycznych władz Polski (1944/1945–1989)* [w:] *Internacjonalizm, czy...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944–1989)*, red. J. Hytrek-Hryciuk, G. Strauchold, J. Syrnyk, Wrocław 2011.

5 L. Olejnik, *op. cit*., s. 580; Ł. Sołtysik, *Polityka Polski Ludowej wobec Romów w latach 1944/45–1989* [w:] *InteRRa 6. Interkulturalita a národnostné menšiny* ..., s. 467.

6 Ł. Sołtysik, *Akcja ankietyzacyjna „C" z 22 września 1952 r. i paszportyzacja Romów z 7–10 marca 1955 r. na Dolnym Śląsku* [w:] *Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców. Studia nad zagadnieniem*, J. Syrnyk (red.), Warszawa 2009, s. 148.

planowanych rezultatów. Wskazywano przy tym na duży wpływ „wrogich elementów cygańskich" (liderów) na paraliżowanie realizacji programu [7].

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Wozy zatrzymane siłą* [w:] *Stanęły wozy kolorowe. Materiały z sesji*, red. A. Bartosz, Tarnów 1996.

L. Olejnik, *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960*, Łódź 2003.

A. Mirga, *Romowie – proces kształtowania się podmiotowości politycznej* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, P. Madajczyk (red.), Warszawa 1998.

Ł. Sołtysik, *Akcja ankietyzacyjna „C" z 22 września 1952 r. i paszportyzacja Romów z 7–10 marca 1955 r. na Dolnym Śląsku* [w:] *Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców. Studia nad zagadnieniem*, J. Syrnyk (red.), Warszawa 2009.

Ł. Sołtysik, *Polityka Polski Ludowej wobec Romów w latach 1944/45–1989* [w:] InteRRa 6. Interkulturalita a narodnostne mensiny: v socialnych, filozofickych, pedagogickych, kulturnych, historickych, a prirodovednych suvislostiach, J. Balvin, Lenka Vavrekova a kolektiv (red.), Spisska Nova Ves 2008.

Ł. Sołtysik, *Romowie w polityce komunistycznych władz Polski (1944/1945–1989)* [w:] *Internacjonalizm, czy...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944–1989),* red. *J. Hytrek-Hryciuk, G. Strauchold, J. Syrnyk*, Wrocław 2011.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

visegradroma.com

jednizwielu.pl

7 A. Mirga, *op.cit.*, s. 126, 179; L. Olejnik, *op. cit.*, s. 580–581.

Wozy cygańskie

Wozy cygańskie nieodzowny element taboru i nierozłączna część romskiej/cygańskiej kultury. Jerzy Ficowski pisał, że trojaki jest dom (*kher*) wędrujących Cyganów: wóz, namiot i zwykły, zazwyczaj cudzy, dach nad głową w okresie przerw w wędrowaniu (zimowiska).

Fragment wystawy w Muzeum Okręgowym w Tarnowie

Wozy były używane przez Romów przez ostatnie 150 lat. Wcześniej wędrujący Cyganie swą podróż odbywali najprawdopodobniej pieszo, przemieszczając dobytek na osłach, mułach lub w niewielkich drewnianych wózkach. Za miejsce odpoczynku służyły im początkowo szałasy budowane z gałęzi pokrytych płótnem lub zwierzęcą skórą. W późniejszym okresie zaczęły upowszechniać się namioty.

Wozy przeznaczone do mieszkania wynaleziono we Francji około 1810 r. i na początku używane były głównie przez cyrkowców. Od mniej więcej 1850 r. zaczęli mieszkać w nich Cyganie wędrowni. Były to wozy kryte płótnem (naciągniętym na łukowate pałąki, *vurden satrasa*), służące do jazdy i nie pełniące funkcji mieszkalnych na postojach, a także wozy mieszkalne, kryte dachem i wyposażone w okna. Wielkie wozy cyrkowe stanowiły jedynie zimowy dom mieszkalny i były przemieszczane ciągnikami bądź

koleją. Wozy cygańskie w większości nie były budowane przez Romów. Świeżo poślubione małżeństwa nabywały je najczęściej od rzemieślników zawodowo zajmujących się ich tworzeniem.

Do budowy wozu, która trwała od 6 do 12 miesięcy, wykorzystywano najczęściej drewno dębu, wiązu, orzecha i sosny. Słynne, cygańskie wozy *Amvago*, czasem bogato zdobione (malowane zewnętrzne ściany, umieszczane na rogach i pod dachem ozdobne gryfy i smoki z drewna), tworzone były przez warsztaty stolarskie w Szamotułach, Białymstoku i Ostrowie Wielkopolskim. W środku urządzone były jak jednopokojowe mieszkania, z miejscem do spania, a czasem stołem i kuchnią.

Ich czas się skończył, gdy w 1952 r. rozpoczęła się akcja osiedlania Cyganów. W 1964 r. instrukcja Ministra Spraw Wewnętrznych nakazywała zatrzymanie taborów, osiedlenie się ludności cygańskiej, a także jej ewidencję.

Romowie wierzyli, iż zmarły jest tak długo związany ze swoim ziemskim dobytkiem, dopóki się tego dobytku nie spali, zatopi lub zakopie. Dlatego gdy właściciel wozu umierał, często jego wóz palono.

W ostatnich latach oryginalny, cygański wóz na nowo stał się obiektem pożądania. Doceniany zostaje przede wszystkim kunszt i wyjątkowe zdolności dawnych rzemieślników, które nowe pokolenie młodych projektantów i stolarzy próbuje wiernie odtworzyć.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

http://whyart.pl/design/wielki-powrot-cyganskiego-wozu/

Wójt

Wójt (*puredyr*) przedstawiciel Szero Roma w romskich społecznościach lokalnych. Nazwy wójt używają nie-Cyganie, dla Romów jest to *starszy*. Nie musi on być jednocześnie głową rodu, ważne jest osiągnięcie pewnego wieku (50–60 lat), by zaliczać się do starszyzny. Wypełnia on funkcję lokalnego decydenta wewnątrz społeczności i jednocześnie poza nią. Czasami zdarza się, że rolę wójta pełni kilka osób. Starsi reprezentują członków społeczności w urzędach i na zewnątrz. Obecnie niekiedy rolę tę przejmują liderzy romskich organizacji. Jednak wewnątrz społeczności to starsi zastępować mają Szero Roma w rozstrzyganiu spraw i podtrzymywaniu spójności grupy poprzez właściwe realizowanie modelu zachowania, które wchodzi w zakres tradycji. Starszyzna może również decydować o zmianach określonych wzorców. Rozstrzyga konflikty wewnętrzne, są to zazwyczaj drobne sprawy: skargi, plotki i wzajemne oskarżenia.

Mechanizmem, który czuwa nad spójnością grup romskich, jest silnie rozwinięta wewnętrzna kontrola społeczna w postaci kodeksu norm i instytucji (zasada *mageripen, romanipen, manusipen). Instytucje wewnętrznego sądownictwa są odmienne w poszczególnych* grupach romskich. W niektórych są bardziej demokratyczne i w wielu sprawach decyduje grupa osób (*Kris), a w innych wciąż funkcjonuje przywództwo jednej osoby (*Śero Rom, *Jonkaro, Wójt).* Szero Rom jest ostateczną instancją orzekającą w kwestiach kodeksu norm. Jego jurysdykcji podlegają jedynie Romowie z grupy Polska Roma, ale uznają go również Chaładytka Roma i Sasytka Roma (trudno określić, na ile wiążące są dla nich jego decyzje). Czasami zdarza się, iż również przedstawiciele grupy Bergitka odwołują się do jego autorytetu.

Stosunki wewnątrz struktury i status jej poszczególnych członków regulowane są już nie tylko przez zwyczaj dziedziczenia pozycji społecznej, ale także dzięki indywidualnym cechom danej osoby.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *O sądach cygańskich. Znaczenie starszyzny w rozstrzyganiu sporów w kontekście prawa zwyczajowego*, „Studia Romologica" 2008, nr 1.

A. J. Kowarska, *Z badań nad przywództwem u polskich Romów*, „Studia Romologica" 2013, nr 6.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

E. Marushiakova, V. Popov, *Sąd cygański w Europie Wschodniej*, „Studia Romologica" 2008, *nr 1*.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

Wurdonara Roma, Sanocka Roma

Wurdonara Roma (rom. Vurdonara Roma, od słowa *vurdon* oznaczającego „wóz"), inaczej Sanocka Roma, Cyntury językowo-etnograficzna grupa Romów, znana z terenów Pogórza Bieszczadów.

Jej członkowie posługują się dialektem należącym do centralnej (karpackiej) gałęzi języka romani (grupa północna). Od pozostałych Romów Karpackich na terenie Polski różnią się tym, iż jeszcze do niedawna nie prowadzili osiadłego trybu życia, co zaowocowało wieloma różnicami w rozumieniu zasad romanipen, kulturze materialnej i duchowej oraz repertuarze tradycyjnie wykonywanych zawodów. Pokrewne (językowo i kulturowo) społeczności można spotkać na terenie całego łuku Karpat oraz na Nizinie Węgierskiej i Ukrainie.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

L. Mróz, *Cyganie*, Warszawa 1971.

L. Mróz, *Dzieje Cyganów-Romów w Rzeczypospolitej XV-XVIII w.*, Warszawa–Oświęcim 2001.

L. Mróz, *Geneza Cyganów i ich kultury*, Warszawa 1992.

S. Kapralski, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Warszawa 2012.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

cyganskawyspa.pl

http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/5/plik/ot-603.pdf

http://pl.wikipedia.org/wiki/Wurdonara_Roma

http://www.romologica.net/

Wybrane romskie imprezy kulturalne, pielgrzymki i obchody rocznicowe

Międzynarodowy Dzień Romów – 8 kwietnia.

Międzynarodowe Spotkania Zespołów Cygańskich „Romane Dyvesa" w Gorzowie Wielkopolskim.

Międzynarodowy Festiwal Piosenki i Kultury Romów w Ciechocinku.

Obchody Dnia Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti, organizowane przy monumencie upamiętniającym likwidację tzw. obozu „rodzinnego", która miała miejsce 2 sierpnia 1944 r. na terenie obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau.

Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów Tarnów–Żabno–Szczurowa.

Otwarcie i Zamknięcie Sezonu Cygańskiego w Tarnowie.

Międzynarodowa Pielgrzymka Romów do Sanktuarium NMP Matki Bożej Bolesnej w Limanowej.

Pielgrzymki do sanktuariów maryjnych: Rywałd Królewski (w czerwcu), Limanowa (we wrześniu), Jasna Góra (w grudniu).

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

http://www.muzeum.tarnow.pl/artykul.php?typ=6

http://tabory.pl/

http://www.romowie.com/modules.php?name=News&file=article&sid=1276

http://www.stowarzyszenie.romowie.net/dzien-pamieci-o-zagladzie-romow.html

http://www.romanedyvesa.com/

Vuźo – magerdo (czyste – nieczyste)

Vuźo – magerdo (czyste – nieczyste) postrzeganie świata w kategoriach moralnej czystości i nieczystości jest kluczowe dla romskiej tradycji. Postrzeganie to dotyczy społecznych rytuałów oraz codziennego funkcjonowania w ramach grupy. Skalanie, stan rytualnej nieczystości, jest sankcją za przekroczenie zasad romanipen. Osoba skalana zostaje (w różnym stopniu i formie) wykluczona z życia społecznego.

Matt Salo, amerykański antropolog i cyganolog, klasyfikuje sześć podstawowych elementów tożsamości wyróżniających Cyganów/Romów jako grupę etniczną. Jeden z nich to właśnie przestrzeganie praw ceremonialnej czystości.

Jest to prawdopodobnie najistotniejsze kryterium odróżniania Cyganów od nie-Cyganów i najważniejszy czynnik wpływający na odmienne pojmowanie przez Romów niektórych norm i wzorów zachowania. W wielu grupach romskich, które respektują tabu wynikające z systemu skalań, nie-Cyganie postrzegani są jako nieczyści. Romów cechuje etnocentryzm, poprzez własne wzorce kulturowe postrzegają i oceniają zarówno siebie, jak i innych. Co nie przystaje do ich wzorców i wartości, jest oceniane negatywnie i odrzucane.

Romowie nie mają wspólnej świadomości etnicznej, jest ona projektowana przez elity romskie, przywódców grup, a także liderów organizacji pozarządowych, m.in. International Romani Union. Cygańska tożsamość etniczna jest odnoszona przede wszystkim do nie-Romów (gadziów). Na tej dychotomii opiera się granica etniczna wyrażająca się w trzech tradycyjnych modelach.

Pierwszy opiera się na opozycji „czyste" – „nieczyste" (romanipen – gadzipen). Romowie są czyści, ponieważ wiedzą, jak unikać skalania. Nie-Romów cechuje nieczystość przez ciągłe przekraczanie granic wyznaczonych przez kodeks mageripen.

W drugim modelu skalanie jest zarezerwowane tylko dla Romów i respektowane wyłącznie wewnątrz własnej grupy. Romowie dostrzegają niewłaściwość zachowania gadziów, ale nie zagrażają im oni skalaniem.

Trzeci model to taki, w którym kategoria skalania odgrywa nieznaczną rolę. Nie-Romowie nie są nieczyści, ale źli lub niebezpieczni, natomiast Rom jest dobry i mądry.

Należy mieć na uwadze, że nieczystość w tym pojęciu nie jest nieczystością fizyczną. Do brudu fizycznego stosowane jest określenie melało. Dla Romów ważniejsza jest czystość moralna niż fizyczna.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. J. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

cyganskawyspa.pl

romologica.net

Zagłada Romów – KL Auschwitz-Birkenau

Zagłada Romów – KL Auschwitz-Birkenau obóz koncentracyjny, miejsce zagłady. Podczas II wojny światowej zesłano tam najwięcej Romów z całej okupowanej Europy. Gdy przywieziono pierwszy transport, tj. 26 lutego 1943 r., obóz był jeszcze w budowie, a więźniów umieszczano czasowo w obozie ogólnym w Birkenau, w bloku osiemnastym. Obóz cygański w Auschwitz istniał siedemnaście miesięcy. 3 sierpnia 1944 r. zagazowano wszystkich jego mieszkańców w ciągu jednej nocy.

Zagłada Romów

Dzieci romskie w obozie

Szczególnie okrutny los spotkał dzieci. Wszystkie zmarły bądź zostały zamordowane w obozie. Wśród dzieci szerzyły się nie tylko tyfus i świerzb, ale także szkarlatyna, odra i dyfteryt. Ponadto niektóre z nich stały się obiektem zbrodniczych eksperymentów medycznych doktora Josefa Mengele. Szczególnie interesował się on bliźniętami cygańskimi, zamierzając dowieść, że chowane razem w tych samych warunkach bliźniaki ulegają identycznym chorobom.

Przerażające liczby zamordowanych

Obóz cygański pod koniec działalności liczył 32 baraki mieszkalne i 6 sanitarnych. Liczba zamordowanych w Auschwitz Romów jest znana dzięki

odnalezionym w styczniu 1949 r. księgom ewidencyjnym. Z rejestrów wynika, że przez *Zigeunerlager przeszło 10 094 mężczyzn i 10 849 kobiet, a więc łącznie 20 943 Romów.* Inną liczbę podaje Angus Fraser, który pisze o 23 000 więźniach i o 20 078 zamordowanych. Ogółem oblicza się, że na terenie Polski w czasie II wojny światowej zginęło ok. 50 000 Romów zwiezionych tu przez hitlerowców z całej Europy, w tym duży odsetek polskich.

Dzień Pamięci o Zagładzie Romów

Święto międzynarodowe obchodzone 2 sierpnia, upamiętniające jedno z najtragiczniejszych wydarzeń w historii Romów: likwidację w KL Auschwitz II-Birkenau w 1944 r. cygańskiego obozu rodzinnego, tzw. Zigeunerlager.

BIBLIOGRAFIA:

W. Chrostowski, *Martyrologia Żydów i martyrologia Romów. Studium porównawcze zagłady i pamięci o niej,* „Dialog=Pheniben" 1997, nr 2–3.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

M. Juszkiewiczówna, *Tragiczny los Cyganów na okupowanych ziemiach polskich w latach 1939–1945, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytutu Pamięci Narodowej"* 1992, t. XXXIV.

S. Kapralski, *Problem zagłady Romów w czasie II wojny światowej. Próba ujęcia syntetycznego* [w:] *O Romach w Polsce i w Europie. Tożsamość, historia, kultura, edukacja*, P. Borek (red.), Kraków 2009.

S. Kapralski, M. Martyniak, J. Talewicz-Kwiatkowska, *Głosy Pamięci 7. Romowie w KL Auschwitz*, Oświęcim 2011.

A. Mirga, *Holokaust i eksterminacja Romów w okresie II wojny światowej: o godne miejsce wśród ofiar* [w:] *O Romach w Polsce i w Europie. Tożsamość, historia, kultura, edukacja*, P. Borek (red.), Kraków 2009.

J. Pacer, *Los Cyganów w KL Auschwitz-Birkenau,* Oświęcim 1994.

J. Dębski, J. Pacer, *Romowie w KL Auschwitz-Birkenau* [w:] *50-lecie zagłady Romów*, red. W. Długoborski, Oświęcim 1994.

„Studia Romologica", nr 3/2010, Tarnów.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

visegradroma.com

jednizwielu.pl

Stowarzyszenie Romów w Polsce

Związek Romów w Polsce

Zefiryn Giménez Malla

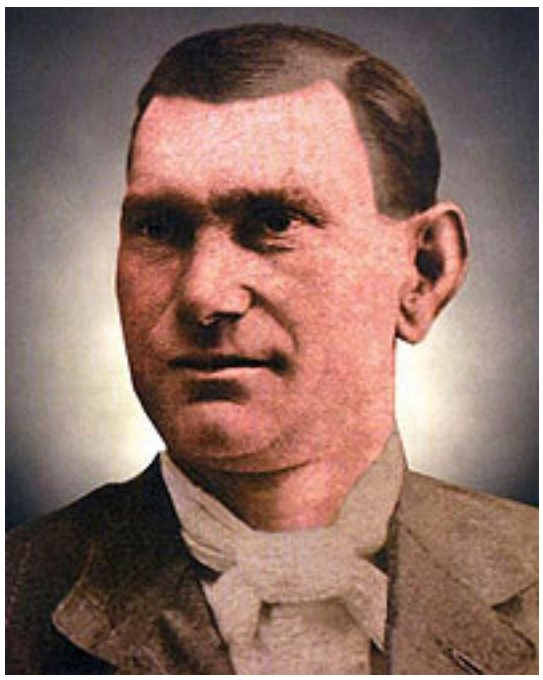

Błogosławiony Zefiryn Gimenez Malla

Zefiryn Giménez Malla (*Ceferino Giménez Malla*, *Ceferino Jiménez Malla*, znany też jako *El Pele* lub *El Kalo*) hiszpański Rom (z grupy Kale). Urodził się 26 sierpnia 1861 r. w Benavent de Segria w Katalonii. Był tercjarzem franciszkańskim, męczennikiem i pierwszym Romem, który został beatyfikowany.

Zefiryn Giménez Malla jako poganiacz i sprzedawca mułów praz osłów prowadził wędrowny tryb życia do 1920 r. Jak większość ówczesnych Romów często zmieniał miejsce pobytu. Ochrzczony został już jako człowiek dorosły. W roku 1912 (w wieku 51 lat) ożenił się z Teresą Gimenez Castro, z którą od wczesnej młodości był złączony ślubem zawartym w tradycji romskiej. Nie mieli dzieci. Adoptowali bratanicę Teresy – Pepitę. Wzbogacili się na handlu końmi oraz mułami i (prawdopodobnie) w 1920 r. kupili dom w Barbastro. W roku 1922 zmarła Teresa.

Zefiryn aktywnie uczestniczył w życiu religijnym. Wkrótce został katechetą (bez formalnego wykształcenia). Był również dyrygentem chóru i kierownikiem kółka różańcowego. Należał do Trzeciego Zakonu Franciszkańskiego (Franciszkański Zakon Świeckich w roku 1926). Cieszył się dużym autorytetem. Często zwracano się do niego z prośbą o arbitraż przy rozstrzyganiu sporów.

W 1936 r. republikańskie władze prześladowały członków Kościoła katolickiego. Zefiryn wielokrotnie publicznie krytykował decydentów za ich poczynania. Prześladowania nasiliły się po wybuchu wojny domowej. Bezpośrednią przyczyną aresztowania Gimeneza był fakt, że stanął on w obronie brutalnie potraktowanego księdza. W trakcie zatrzymania u Gimeneza znaleziono różaniec. Gdy został aresztowany, dużo się modlił. Nie skorzystał z propozycji uwolnienia w zamian za zaprzestanie modlitwy różańcowej i profanację różańca. Po 15 dniach uwięzienia, tj. 8 sierpnia 1936 r. został rozstrzelany na cmentarzu w Barbastro.

Przed śmiercią wypowiedział słowa: „Niech żyje Chrystus Król". Został pochowany w nieoznakowanym grobie. Po wojnie ciało ekshumowano i pochowano obok żony. Zefiryn Jimenez Malla jest pierwszym przedstawicielem narodowości romskiej, który został przez Kościół katolicki ogłoszony błogosławionym i patronem wszystkich Romów. Beatyfikacji

dokonał 4 maja 1997 r. papież Jan Paweł II. Bł. Zefiryn uznany został za męczennika, gdyż jego śmierć miała wyraźny związek z wyznawaną przez niego wiarą. Na uroczystość beatyfikacji, która odbyła się w Rzymie, przybyło kilkadziesiąt tysięcy Romów z całego świata. W liturgii bł. Zefiryn wspominany jest 1 sierpnia. We wsi Poštarka (koło Bardejova na Słowacji) znajduje się pierwszy kościół poświęcony Zefirynowi.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

E. Wesołek, *Viva Cristo Rey: Zefiryn Giménez Malla (1861–1936)*, Warszawa 2008.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

http://pl.wikipedia.org/wiki/Zefiryn_Gim%C3%A9nez_Malla

http://www.romowie.com/romowie/blogoslawiony_zefiryn.pdf

http://www.franciszkanie.pl/news.php?id=4781

https://www.youtube.com/watch?v=6UPoLJhQdAk

Zawody romskie

Zawody romskie tradycyjnie: kowalstwo, handel końmi, wróżbiarstwo i muzykowanie. To podstawowe źródła zarobkowania, z którymi kojarzymy Romów. Do dzisiaj przetrwały wróżki oraz cygańscy muzycy.

Profesje romskie

Kowale, kotlarze

W karpackich wioskach romscy kowale naprawiali narzędzia rolnicze i podkuwali konie. Byli cenieni jako fachowcy, a ich usługi były niedrogie. Pokrewną profesją zajmowali się w Polsce Kełderasze, a także przedstawiciele innych grup, którzy przejęli od Kełderaszy kotlarski fach. Kotlarze pracowali przy wyrobie i bieleniu (emaliowaniu) miedzianych naczyń i kotłów dla gospodarstw domowych. Dzięki swoim umiejętnościom szybko się wzbogacali w okresie dwudziestolecia międzywojennego. W wielu domach wiszą jeszcze patelnie cygańskie jako pamiątka minionych dni.

Handel

Współcześnie najpowszechniejszym zajęciem wśród Romów jest handel. Dzięki rodzinnym powiązaniom z zagranicą zarabiają na sprowadzaniu używanych samochodów, handlu tekstyliami, wełną, dywanami oraz, od wielu już lat, starociami i antykami. Niektórzy inwestują w środki trwałe – sklepy, restauracje, nieruchomości, stacje benzynowe.

Problemy z zatrudnieniem i zawody zakazane

Władze PRL próbowały nakłonić Romów do pracy w zawodach, z którymi nigdy wcześniej nie mieli oni do czynienia lub których wykonywać nie mogli bez odrzucenia zasad swojej kultury. Jedną z głównych przyczyn bezrobocia wśród Romów jest obecnie słabe wykształcenie (często analfabetyzm oraz niedostateczna znajomość języka polskiego), brak kwalifikacji, ale również niechęć pracodawców do zatrudniania Romów. Romanipen określa też, jakie zawody Romowie mogą podejmować. Np. Cyganie z grupy Polska Roma nie mogą być lekarzami, policjantami ani sprzątać ulic. To ostatnie zajęcie nie jest zabronione w społeczności Romów Karpackich.

BIBLIOGRAFIA:

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

Polityka wspierania romskiej mniejszości etnicznej na rynku pracy, red. M. Zawicki, A. Paszko, Kraków 2010.

K. Gierliński, *Profesje Romskie,* Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2012.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

cyganskawyspa.pl

Zróżnicowanie grupowe Romów w Polsce

Zróżnicowanie grupowe Romów w Polsce struktura demograficzna Romów zamieszkujących terytorium Polski jest zróżnicowana i w znacznym stopniu uzależniona od regionu kraju. Istotnym czynnikiem jest miejsce zamieszkania, a przede wszystkim różnice wynikające z osiedlenia się w mieście i na wsi, wcześniejszego stylu życia i kultywowania tradycji. Dodatkowo Romowie posługują się różnymi dialektami języka romskiego.

Podział na grupy
Grupy cygańskie różnią się zwyczajami, sposobem życia i dialektem, jakim się posługują. Biorąc pod uwagę te właśnie kryteria możemy podzielić polskich Romów na cztery ugrupowania.

Polska Roma
Polska Roma (polscy Cyganie nizinni) to ugrupowanie Romów, obecne w Polsce od XV w. Mniejsze grupy w ramach Polska Roma to m.in.: *Warmijaki, Jaglaki, Bosaki, Berniki, Tońaki, Servy, Pluńaki, Pachowiaki, Kaliszaki. Podział wewnętrzny ugrupowania jest związany prawdopodobnie z różnym czasem przybycia poszczególnych rodów do Polski oraz z późniejszymi układami wewnątrz grup cygańskich. Romowie z tej grupy zazwyczaj przyjmują polskie nazwiska szlacheckie, nazwiska pochodzące od drzew i nazwiska niemieckiego pochodzenia. Są grupą tubylczą, autochtoniczną na terenie Polski. Inne grupy cygańskie sami określają jako cudzoziemców. Mają silne zasady przestrzegania obyczajowości, których strzeże zwierzchnik*, Śero Rom. W grupie tej można zauważyć swoisty patriotyzm polski, który oddała w swej twórczości poetka Papusza.

Kełderasze i Lowarzy
Kełderasze (Kotlarze), Lowarzy i Wlachowie przybyli na ziemie polskie w XIX w. z terenów rumuńskojęzycznych. Pierwotnie zajmowali się bieleniem kotłów. Traktują przedstawicieli innych grup z pewną wyższością. W przeszłości zdarzało się, że porywali dziewczęta z grupy Polska Roma. Wchłonęli mniejsze vice *(rodziny, szczepy), które przybyły z nimi do Polski, z wyjątkiem Lowarów.*

Lowari (Łowarzy) są najbliżsi Kełderaszom, przywędrowali do Polski w tym samym czasie. Zajmowali się przede wszystkim handlem końmi, a obecnie np. samochodami. Uważają się za cygańską arystokrację, lubią

otaczać się zbytkiem, np. stawiają zmarłym okazałe nagrobki. Mają kosmopolityczne usposobienie, podobnie jak Kełderaszów można ich spotkać praktycznie na całym świecie. Grupa Wurdonara i Wlach jest podobna do Lowarów pod względem obyczajowości i wykonywanych profesji. Obecnie mieszkają w małych grupach na obszarze całego kraju. Stanowią niewielką część populacji Romów w Polsce.

Bergitka Roma

Polscy Cyganie wyżynni (karpaccy) – Bergitka Roma, nazywani tak przez pozostałych. Nie utrzymywali wcześniej kontaktów z innymi grupami. Już od kilku pokoleń prowadzą osiadły tryb życia na Podkarpaciu. Są najbiedniejszą grupą cygańską w Polsce. Ich nazwiska nie są ani pochodzenia szlacheckiego, ani węgierskiego, ani rumuńskiego – pochodzą od polskich nazwisk chłopskich. Najbliżsi tej grupie są Cyganie Cyntury – Sanocka Roma, którzy powoli zasymilowali się z innymi grupami cygańskimi.

Inne grupy migrujące do Polski

Czwarta grupa to Romowie migrujący do Polski z różnych przyczyn, a także przymusowo przesiedlani. Wśród nich są niemieccy Sinti oraz rosyjscy Chaładytka Roma. Zamieszkują w różnych częściach Polski. Jeszcze inną grupę tworzą Cyganie przybywający do Polski z obszaru Rumunii. Obecnie zmienił się kierunek migracji tej grupy do krajów Europy Zachodniej.

Różnice w stylu życia i zwyczajach

Grupy Romów w Polsce można podzielić na wierne tradycji wędrowania (Polska Roma, Kełderasze i Lowarzy) oraz osiadłe, nie posiadające już takiej tradycji (Bergitka Roma). Największą grupą w Polsce są Cyganie Polska Roma. *Udział tej grupy w ogólnej liczbie Romów w kraju wynosi około 80%.*

Romowie w Polsce nie stanowią jednolitej społeczności. Dzielą się na ugrupowania, często antagonistycznie nastawione wobec siebie. Niektórym grupom łatwiej się porozumieć, mówią podobnymi dialektami, innym trudniej. Każda grupa ma inny rodzaj władzy rozsądzającej jej wewnętrzne spory. Różnic jest wiele, ale elity romskie starają się zmniejszyć ich znaczenie, aby umożliwić stworzenie jednorodnej społeczności Romów.

BIBLIOGRAFIA:

J. Balkowski, M. Różycka, *Romowie-Roma-Romani*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2008.

A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.

J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.

A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001.

K. Gierliński, *Profesje Romskie,* Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2012.

A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

rownosc.info

cyganskawyspa.pl

Związek Romów Polskich

Związek Romów Polskich – stowarzyszenie romskie, powstałe w 2000 r. w Szczecinku.

Związek Romow Polskich – logo

Funkcję Prezesa zarządu Związku Romów Polskich pełni Roman Chojnacki, który jest członkiem Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, a także działaczem International Romani Union. Organizacja bierze czynny udział we wszelkich spotkaniach mających na celu rozwiązanie problemów społeczności romskiej. Nawiązuje współpracę z organizacjami i fundacjami, które pomagają najbardziej potrzebującym. Współpracuje z **Międzynarodową Organizacją do Spraw Migracji oraz Fundacją „Polsko-Niemieckie Pojednanie"**. Jest członkiem **Polskiej Unii Ofiar Nazizmu**. Występuje do władz i instytucji państwowych z postulatami dotyczącymi potrzeb społecznych Romów. Nawiązuje łączność społeczno-kulturowo-oświatową z podobnymi organizacjami romskimi i innymi mniejszościami narodowymi, aby wspólnie działać na rzecz poprawy sytuacji społecznej mniejszości narodowych w Polsce.

Celem Związku Romów Polskich jest niesienie pomocy romskiej mniejszości etnicznej. Stowarzyszenie służy pomocą w zakresie prawniczym, pomaga w poszukiwaniach pracy. W listopadzie 2001 r. zarząd stowarzyszenia powołał do życia **Instytut Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu**. Projekt realizowany jest dzięki dotacji ministerialnej. Instytut jest placówką o charakterze dokumentacyjnym i naukowo-badawczym,

która w zakresie badań interdyscyplinarnych prowadzi badania nad holokaustem, wielowiekowymi prześladowaniami Romów, kulturą i historią ze szczególnym uwzględnieniem epoki zagłady w okresie II wojny światowej.

Związek Romów Polskich jest współrealizatorem projektu w ramach **Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL**, która jest częścią strategii Unii Europejskiej na rzecz stworzenia miejsc pracy i zapewnienia szerokiego do nich dostępu. EQUAL to nowe sposoby rozwiązywania problemu dyskryminacji na rynku pracy.

Związek Romów Polskich od kilku lat wydaje romski dwumiesięcznik **„Romano Atmo"** („Romska Dusza"), którego misją jest kultywowanie tradycji romskiej, propagowanie języka romskiego, a także integracja romsko-polska i walka ze stereotypami i nietolerancją. Pismo współtworzą romscy studenci, cyganolodzy.

Stowarzyszenie realizuje projekt stypendialny dla studentów romskiego pochodzenia, którego zadaniem jest podniesienie poziomu edukacji wśród Romów i uświadomienie im, że lepsza przyszłość nierozerwalnie wiąże się z edukacją. Związek Romów Polskich jest realizatorem projektów w ramach **Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki** *Priorytet I Poddziałania 1.3.1 „Projekty na rzecz społeczności romskiej" współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.*

BIBLIOGRAFIA:

http://www.romowie.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=4&page=1 (21.09.2011 r.)

Ł. Kwadrans, *Education of the Roma in the Czech Republic, Poland and Slovakia – gap confrontation between expectations and reality – comparative research*, Wrocław 2011.

P. Pochyły, *Romowie. Stowarzyszenia romskie w Polsce* [w:] S. Dudra, B. Nitschke, *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowe*j, Kraków 2013.

LINKI ZEWNĘTRZNE:

romowie.info

jednizwielu.pl

romowie.com

Jedni z wielu

www.jednizwielu.pl

Człowiek – najlepsza inwestycja.

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego – Program Operacyjny Kapitał Ludzki.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Fundacja Integracji Społecznej

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY